

9610

ՀԱՅԿԱՅԻՆ
ՔՈՒՐԴ ԳՐՈՂՆԵՐ

891.57

2.78

ՀԱՅԿԱՅԻՆ ԳՐԱԴԱՐԱՆ • 1 9 3 6 • ԵՐԵՎԱՆ

40653

891.57 | ԿԵՂԱՄ

12-78 | ԽԱՐԽԱՐԱՅԷ

ԺԱՄԿ ԳՐԱՆԵԼԻՉ

621 | 4062

22 | 28.11.64

VII e - 11902 2/11-81

6685

26/581

10 NOV 2010

ЗУБОВЫЙ ЗАВОД
г. ПУШКИН, БИД. ОБО
4014-ССР ..

համարային գրառում
Սույն 18 Դասակարգում
211 36 10.

Խմբագրեցին՝ Ս. Տարոնցի, Զատեն Զալիկ
 Լեզվ. խմբագիր՝ Հ. Պետրոսյան
 Տեխ. խմբագիր՝ Տ. Խաչվանյան
 Սրբագրիչ՝ Ոճնիկ Գառնիկյան

(13295-58)

Քաղաքի լիազոր 294, Պատվեր 21,
 Հրատ. 3476, Տրամ 2000
 Հանձնված է արտադր. 8 հոկտ. 1935 թ.
 Ստորագրված է ապագրելու 10 հունվարի 1936 թ.
 Պետ. բառի տպարան, II Գնունի 4

ՔՐԴԱԿԱՆ ԳՐԱԿԱՆ ՈՒԹՅԱՆ ԱՌԱՋԻՆ ԾԱՂԻԿՆԵՐԸ

Հայ բուրժուազիայի մեծագույն վիպասան Բաֆֆին յերա-
 դում եր' ապագա հայ բուրժուազիա հանրապետության մեջ քըր-
 դական տարրը ներծուլել հայերէն, և քուրդ քոչվորներին դարձնե-
 նստակյաց բանվորներ հայ կապիտալիստները դործարաններում:
 Կլանելու նույն ախորժակն էլին տածում դեպի հայերը ցա-
 րական Ռուսաստանը և սուլթանական թուրքիան: Այդ եր մանր
 ազդությունների ճակատագիրը կապիտալիստական սկստեմում:
 Սակայն հոկտեմբերյան մեծ հեղափոխությունը հիմնովին շուռ
 տվեց մարդկային հասարակության պատմության ընթացքը և
 ուրիշ կերպ անորինեց մանր ազդությունները բազմա: Հոկտեմ-
 բերյան հեղափոխությունն ստեղծեց անտեսական և քաղաքական
 նպաստավոր պայմաններ՝ ցարական Ռուսաստանում ճնշված մանր
 ազդությունները համար պահպանելու, զարգացնելու և ստեղծե-
 լու իրենց ազդային կուլտուրան նոր սոցիալիստական հիմունքնե-
 րի վրա, ստեղծելու աճեով ազդային և բովանդակությամբ սո-
 ցիալիստական իրենց կուլտուրան:

Լենինի և Ստալինի ազդային քաղաքականությունն արագո-
 քեն տվեց իր պատմական պտուղները: Խորհրդային մեծ միության
 լայնածավալ հողի վրա ապրող բազմաթիվ մանր ազդություններ
 կարճ ժամանակվա ընթացքում կուլտուրապես զբաղեցրին, ազա-
 տորեն զարգացրին իրենց ազդային կուլտուրաները՝ զարգա-
 լով խորհրդային սոցիալիստական միասնական և բազմաձև կուլ-
 տուրայի մեծահարուստ գանձարանը: Մի շարք ազդություններ
 ավելի հեշտացրին իրենց լեզվի և կուլտուրայի զարգացման գոր-

ժը՝ անցնելով լատինական այբուբենին դործածության, մյուսները՝ առաջին անգամ ստեղծեցին իրենց համար այբուբեն, առաջին անգամ պատմության մեջ ստեղծեցին գրավոր արտահայտվելու հնարավորություն: Վերջին կարգին է պատկանում նաև ջուրբ ժողովուրդը:

տությամբ, իւր դպացմունքներէն խորուխթյամբ ու արեկեայան վաս-
յերանհետ մտնելով կարող է մըցել արեկեայան լավագոյն եպոս-
տիկին հետ։ Մեզ հայտնի յեն նաև գրել առնված մի քանի կոթող-
ները միայն՝ «Սլամամնթո ու Ուշագարեն» «Մամեն ու Ձիննն», «Զամ-
բիլ-Ֆորդ», «Մամեն ու Ագնն» և այլն։ Բաղական և ծանօթանալ այդ
շարքէն հետ, վորպեսզի պարզ լինի, թե ստեղծագործական ինչպի-
սի մեծ թուիչը ունի քուրդ նահապետական ժողովուրդը՝ Գրդա-
կան եպոսի մեջ արտահայտուում են նահապետական ժողովրդի
կենցաղը, հոգեբանութիւնը և մարդկային հարաբերութիւնները,
վորոնք սկսում են փշանալ բնականտեութիւն և փողի ներխուժու-
մից։ «Մամեն ու Ձիննն» մաքուր սիրո դեմ լարված պալատական
ինտրիգներն սքանչելի և բարդ մի հյուսվածք են, մի յուրահատուկ
«սեր և խարդախութիւն»։ Այդ ընդարձակածափալ եպոսում, վորը
գլուղերում պատմվում էր իբրև հեքայթ, Շեքսպիրյան վաս դու-
ներով նկարագրվում է քրդական թագավորներն և իշխաններն
պալատական կենցաղն իւր բոլոր մանրամասնութիւններն մեջ։
Պատմական մի շարք եպոսներ են խտացված այդ սքանչելի ե-
պոսում, վոր տակաւին չէ ուսումնասիրված և չի դրված իրեն
արժանի բարձրութիւն վրա։ Սիրո և հասարակական վորոշ հարա-
բերութիւններն բաղխման մի փայլուն արտացոլում է նաև հան-
բաժանութ «Սլամամնթո ու Ուշագարեն», վորն այնքան հաճախակի
գրավում և հայ բանաստեղծներն ուղարկութիւնը։ Նույնպիսի
թեմա յն շողափում նաև «Զամբիլ Ֆորդը», վորի սցիւալական շեշ-
տըն ավելի զորեղ և քան «Սլամամնթո ու Ուշագարեն» եպոսընը։
Նահապետական ընտանիքի հալատարմութիւն դադափարն և
յերգվում «Մամեն Ագն»-յում, վորն ունի այնքան սրամիտ պոեթի
կերպում «Մամեն Ագն»-յում, վորն ունի այնքան սրամիտ պոեթի
կերպում յերգերն իրենց հարուստ պոեթիկ վորդինալ պատկեր-
դական յերգերն իրենց հարուստ պոեթիկ վորդինալ պատկեր-
ներով և խորը հոգեբանութիւն։ Այդ յերգերն բովանդակութիւն-
ըն մեծ մասամբ ասպետական սերն է, անհատական հերոսութիւն-
ըն և ժողովրդական տրտուհի տիրող անարդարութիւն դեմ։ Կան
նաև ցեղական վրեժխնդրութիւն ու ավազակայն արկածախն-
դութիւններն նվիրված նվազներ Գրդական եպոսն ու յերգերը,
անշուշտ, արտացոլում են սցիւալական տարբեր զանգվածներն

գաղափարախոսութիւնն, նրանց մի մասը փառաբանում է հա-
վերժացնում է բեկերի և եւաղասիւնների տիրապետութիւնն, Մյուս
մասն, ընդհակառակը, արտահայտում է ժողովրդական գանգաձ-
ների դժգոհութիւնն այդ տիրապետութեան դեմ: Հենց վերջին
տիպին պատկանող գործերն ավելի մեծ դեղարվեստական արժեք
են ներկայացնում (սրինակ՝ Զամբիլ Ֆրոյդ):

Մեր լեւրտասարդ քուրդ ընկերները, այսպիսով, ունեն ժո-
ղովրդական մի արժեքավոր ժառանգութիւն, վորը հնարավորու-
թիւն է տալիս նրանց՝ տալու գեղարվեստորեն մնայուն գործեր:
Դժվար է սպառել դատողութիւնն անել այս անտողգիայում զե-
տելված գործերի մասին թարգմանութիւնների հիման վրա: Այ-
նու. ամենայնիվ մի բան ակնհեր է, վոր ընկերները քիչ են ոգտա-
գործել իրենց ժողովրդական բանահյուսութեան հարուստ փորձը:
Նրանց գրվածքներում նկատելի յե լրագրական վոճի և սխեմա-
տիկ ազդեցություն: Արձակ պատմվածքները հա-
ճախ չեն բարձրանում լրագրային ակնարկի մակարդակից, իսկ
չափածոները յերբեմն մնում են իբրև սոսկ պրիմիտիւ պզկատցիա:
Սակայն մենք ավելին իրավունք եյ չունենք պահանջելու այդ
ընկերներից, քանի վոր նրանք տակավին լեւրտասարդ սկսնական
են, և չունեն իրենց յետեից գրավոր գրականութեան վորեև փորձ:
Զպետք է մոռանալ, վոր մենք գործ ունենք քրդական գրա-
կանութեան առաջին ձնծաղիկներն հետ, ձնծաղիկներ, վորոնք
նոր-նոր սկսում են իրենց գլխիկները բարձրացնել դարավոր
գրագրկութեան ու հետամնացութեան թանձր սատույցի տակից:
Յեթե այս տեսանկյունից նայենք այս անտողգիային, ապա մեզ
համար պարզ կլինի նրա պատմական նշանակութեան ամբողջ
մեծութիւնը: Գեղարվեստորեն տակավին չդարգացած ձևերի մեջ
քուրդ լեւրտասարդ գրողներն արտահայտում են իրենց ժողովրդի
քաղաքական-պատմական ինքնազիտակցութեան պայծառ լուսա-
բացը: Քուրդ գրողի համար պարզ է, վոր իր ժողովրդի արյունա-
խումբ թշնամիները դարերի ընթացքում յեղիլ են ոտար կեղեքող-
ների հետ միասին քուրդ ազնվականութիւնն ու հոգեկորականու-
թիւնը և այդ ժողովուրդն իր ազատութիւնը, իր անտեսական և
կուլտուրական զարգացման ճանապարհը գտել է պրոլետարիա-

տի սոցիալիստական հեղափոխութեան և նրա դիկտատուրայի
մեջ: Քուրդ գրողը գիտակցում է, վոր աշխարհը բաժանված է
յերկու թ-նամբ բանականի և այդ բանականի պարօրը շատ տ-
վիլի լուրջ է և հատ ավելի բաղդորոշ, քան յերկու քրդական ե-
ւաղասիւնների միջև տեղի ունեցող ցեղական ապագական վրեժխըն-
դրութիւնը: Նա խորապես համոզված է, վոր աշխարհի բոլոր
ձնշվածների և կեղեքվածների հույսն ու հայրենիքը խորհրդային
միութիւնն է: Նա մտածում է խորհրդային հայրենիքից դուրս
գտնվող իր այդ ձնշված ու կեղեքված դասակարգային յեղբայր-
ներն մասին:

«Բայց մեր լեւրից գուրս, մեզ այնքան մոտիկ էլի մենք
ունենք յեղբայրներ բազում» ասում է քուրդ բանաստեղծ Ջամեհ
Զալիլը: Նա ցույց է տալիս, վոր քուրդ ժողովուրդը խորհրդային
հայաստանի և խորհրդային միութեան բոլոր ժողովուրդներին հետ
միասին գնում է գեպի «նոր, անդաստապրդ, ազատ մարդկու-
թիւնը»: Քուրդ բանաստեղծը քաղաքական բարձր գիտակցութեամբ
և խոր զգացմունքներով տողորված մի բանաստեղծութիւն է
նվիրում իր սոցիալիստական հարկնիքի մայրաքաղաքին՝ Յերե-
վանին—

«Զնգտ Յերեան, Ալադյազի պես

Բարձրացիր հպարտ, հզոր անմահ,

Մենք մեր կրծքերով կպաշտպանենք քեզ»:

Անտողգիայի ամենաուշադրավ գործը Լենինգրատի արեւել-
յան գիտութիւնների դոցենտ Աբար Շամիրովի վիպակն է «Ա-
լադյոզի քրդերը»: Ոչերկաճման այս վիպակում Շամիրովը նկա-
րագրում է քուրդ բեկերի և աղաների կամայականութիւններն
ու դավադրութիւնները քոչվորական ցեղերի դեմ և դնում է այդ
քոչվորներին ռատակրացութեան վարժեցնելու և նրանց աղաների
և փիւրիքի իշխանութիւնից ազատազրկու պրոլետմար:

«Շատ ժողովուրդներ են մեզ պես սկսել իրենց կյանքը,—
ասում է Շամիրովի հերոսներից մեկը,—տեղից տեղ քոչիլ, վոչ-
խար ու տալարով ապրուստ արել, բայց նրանք վախտին են գլխի
ընկել, խելք արել, նստակիաց կյանք են սկսել, հող վարել, հաց
ցանել, քաղաքներ շինել: Իսկ մենք առաջվա պես բեկերի խոռքով

ենք ժառ գալիս ու բանում նրանց համարու եղ մեկա թե՛ մի հեր
յերկու վորդի ունենա ու մեկը ծնվի, որորոց մտնի, չորեքթաթ
անի, հետո յի վոտ առնի, միծանա, դառնա կարգին տղամարդ,
իսկ են մեկելը հենց ենենց ել որորոցումը մնա Այ, մենք ել եդ
մեկել վորդու նման ենը. Խնչ ծնվել ենը. ե, քանի հարյուր տարի
ա, սկի չի յի հալվի, հեչ չենք մեծացել, ու միշտ որորոցի մեջ
ենք մնացել. Համա վախտն ա, վոր մենք ել վոտ առնենք, մեծա-
նանք ուրիշ ժողովուրդների նման ու նրանց նման ապրենք:

Քոչվորական կյանքից ազատագրվելու ձգտումը կա քրդա-
կան համայնա բոլոր գրողները գրվածքներում: Նրանք պայքա-
բում են նաև կենցաղային հետաքննություն ուրիշ յերևույթների
դեմ. Հաջիյի Ջուդին իր «Ջուդան» պատմվածքում աշխատում է
ցույց տալ, թե ինչպես վաղահաս ամուսնությունը ճնշում, այլան-
դակում, ժամանակից առաջ ծերացնում է քուրդ կնոջը և թե
ինչպես խորհրդային իդիանությունը պայմաններ է ստեղծել հա-
ռաբական այդ չարիքի առաջն առնելու Պայքարելով բրդական
հին կենցաղի և նրա հետ կապված այլանդակությունների դեմ
քուրդ յերիտասարդ գրողները գովերգում են քրդական նոր կոլ-
աբնտեսային գյուղն իր տնտեսական ու կենցաղային առավելու-
թյուններով, յերգում են դպրոցը, տեխնիկումը, իրենց «Ռիյա
թագա» լրագիրը և այն ամենը, ինչ իր հետ բերեց քուրդ ժողովըր-
դի համար խորհրդային իդիանությունը:

Այս անտոլոգիան առաջին փորձն է, վորով մեր պետական
հրատարակչությունը ցանկանում է հալ յնթերցողին ծանոթաց-
նել քրդական, տակավին դալար, դրականության առաջին պտուղ-
ների հետ Վորջան ել տակավին թիրահաս լինեն ալդ պտուղները,
այնուամենայնիվ այս առաջին փորձը պետք է վողջունել հաստատ
համոզված լինելով, վոր քրդական հաջորդ անտոլոգիան կպարու-
նակի գեղարվեստական ալիլի հասուն գործեր: Այս անտոլոգիայի
հրատարակչությունը մեկն է այն բազմաթիվ փաստերից, վորոնք
ցույց են տալիս, թե ինչպես խորհրդային իդիանությունը հայաս-
տանում, հայաստանի բոլշևիկների ղեկավարությամբ հետեղա-
կանորեն կիրառում է լենին—Ստալինյան ազդային քաղաքակա-
նությունը հայաստանի ազգային փոքրամասնությունների նկատ-

մամբ: Այս անտոլոգիայի միջոցով քուրդ յերիտասարդ գրողները
վորոնք արդեն ծանոթ ու հարազատ դեմքեր են հայաստանի
խորհրդային գրողների ընտանիքում, հայտնի կդառնան ընթերցող-
ների լայն զանգվածին: Մյուս կողմից քրդական գրողների միջո-
ցով հայ կուսակ և ժամանակակից գրողների մի շարք գործեր ար-
դեն թարգմանված են և շարունակվում են թարգմանվել քրդերին:
Գրագիտություն սովորած քուրդ աշխատավորությունը հնարավո-
րություն է ստանում իր մայրենի լեզվով կարդալու հայ, ռուս,
թուրք, վրացի և այլ ազգությունների գեղարվեստական լավա-
գուն գործերը: Հետզհետե ալդ թարգմանությունների ծրագիրը
կլայնանա և քրդերեն լեզվով կթարգմանվեն նաև յեվրոպական
գրականությունից լավագույն նմուշներ: Հայ բուրժուազիայի
պատմական ծրագիրը՝ քրդերին ասսիմիլացիայի յենթարկելու
վերաբերյալ՝ մնաց սոսկ վորպես մի ահակցիոն ուսուպիտ: Քուրդ
ժողովուրդը վոչ թե կձուլվի հայերին կամ մի վորեկ այլ ժողովըր-
դի՝ կորցնելով իր ազգային ինքնուրույնությունը, այլ հայերի և
խորհրդային միություն մյուս ժողովրդների հետ ձեռք ձեռքի
տված, ձեռով ազգային և բովանդակությամբ ինտերնացիոնալ իր
կուլտուրան ստեղծելու ճանապարհով, կղիմի դեպի ճնոր, անդա-
սակարդ ազատ մարդկությունը, վորի մասին կոչ է անում քուրդ
յերիտասարդ բանաստեղծը:

Ն. ԶԱՐԵԱՆ.

ԱՐԱՐ ՇԱՄԻՆՈՎ

ԱԼԱԳՅՈՋԻ ՔՐԴԵՐԸ ¹⁾

Մի մեծ ու անչափ բարձր սար է, անանցանելի ու վիթխարի, նրա լանջերը մատչելի չեն միայն քոչվորներին՝ իրենց վոչխար ու տավարով: Դա Ալագյոջն է (կապույտ աչք), վոր լայնորեն տարածվում է Սարդարաբադի ստորոտից ու իր մի կողով հենվում է Միսխանի կիրճի շրթին:

Հսկա, ճանապարհապարհ լեռն ընդգրկում է Հայաստանի չորս խոշոր շրջանները՝ Արարանը, Մուլա—Փյոգչան, Թալինը և Աշտարակը: Հեռու, շատ հեռու յերևում է նա իր լայնք ու յերկայնքով: Նրան շրջ-

¹⁾ Ռեսերեն տեքստից թարգ. Ս. Քոչարյանը:

ջապատող ամպերը նմանվում են ծովի, վոր վեհ ու հանդարտ գլորում է իր ալիքները:

Յերկնակամարն ել նրա վերը անծայրածիր է ու ազատ: Որ ու գիշեր հսկում է Ալագյոջը Յերևանի բերքառատ հովտին իր հստակ, ձյունածածկ վեղարով և ցածում գրավում ամառային դաշտային աշխատանքներից ու շոգից կիզվող գեղջուկի ու շադրուկ թյունը:

—Հասո, —ասում է քրդերից մեկը մյուսին, վոր դաշտային աշխատանքներին բատրակ են վարձվել, — Հասո, —ու ձեռքը մեկնում է դեպի Ալագյոջի բարձունքները, —ա, թե են սառույցների մոտ ընկնինք, վոր անցած տարի վոչխար եյինք արածացնում, ա՛յ թե հով կլինեն հա:

—Հա, հա, ես անիծված շեյխերն ու բեգերը մեզ չխաբեյին, մեր արյունը չծծեյին, մենք հիմի յեւ ընտեղ վոչխար կլինեյինք արածացնելիս: Ա՛, բա սհենց ել բա՛ն, յես իմ գերդաստանով հինգ տարի չորանություն եմ արել Ագիդ բեգին ու Մեջիդ բեգին, վերջն ել վղակոթիս տալով դուրս արին ու վոչ մի բան ել հախ չտվին... Գնացի ամենամեծ բեգի ¹⁾ կուշտը, նա յեւ պլետի տակը քաշեց, թե՛ դու կարա՞ս դանգատավոր ըլես իմ բեգերոնց վրա:

Ո՛հ խուաղե ²⁾... եդ դու արիր... եդ դու եյի՛ր գորավոր շեյխ Ագեն ³⁾... վոր Խոֆգեյի աչքը դառ-

¹⁾ Ցեղապետ

²⁾ Աստված:

³⁾ Ամենագորավոր սուրբ:

նացրիւ մեղ վրա: Եդ դու եյիր, վոր նրանց բեզ շի-
նեցիր, մեզ՝ քյասիր չորան...

Հուռ են յերկուսն ել, մտազբաղ... բայց ավելի
յին սեղմում իրենց խանչալների դաստակները...

Յերկիրը շնչասպառ եր լինում յերկնքի տաք
գրկախառնությունից, արևը հալ եր ընկել սեփական
ճառագայթներից: Տոթը՝ վոնց վոր մառախուղ լինել
ողում: Հոգնածությունն ե սահում նրանց դեմքերով:

Հասոն ու Բադոն ավարտեցին ամառվա դաշտա-
յին աշխատանքները: Վաստակած փողը ձեռներին,
ուրախ, նրանք վերադառնում եյին իրենց տները:
Անցան դաշտավայրը, մոտենում են Արագյոզի ստո-
րին լանջերին. անուշ հովը վողջուկնց նրանց: Ար-
խալուզի դոշերը բացելով՝ լիաթոք շնչում եյին նը-
րանք կենսաբար հոջի ու նրա թևին յեկած հեռու ծա-
ղիկների բուրմունքը:

Մոտենում եյին իրենց հարազատ Շամիրան գյու-
ղին: Արևը մայր եր մտել արդեն. նախիրները տուն
եյին դառնում ու ներինների գլխավորությամբ բա-
ժանվում դեպի իրենց տները:

Մութն ընկնում ե: Արևելյան զեփյուռը մեղմո-
րեն խաղում ե վերևում ու նրա սվսվունը ձյունոտ
գագաթներում ծնվող առվակների կարկաչի յե նմա
նում:

Գյուղի կողքի բացատում մի յերկու հարյուր
մարդ ե յերևում: Հասոն ու Բադոն տեսան: Վախե-
ցան:

—Եդ բեզերն են քեֆ անում, վոր տեսել են մեզ,
բեզափեշքեշ են ուզելու:

—Արի սպասենք, թող լավ մթնի, հետո կռնովք
քաշվենք գնանք մեր տները:

Նստած եյին ու հետզհետե սկսեցին հետաքրքր-
վել. մթության մեջ աննկատելի, նրանք մոտեցան
հավաքվածներին ու գիտում եյին, թե ի՞նչ ե կատար-
վում:

Մեծ պղինձներում տոթում եր քոչվորների չո-
բան—դառուրման: Ոջախի կրակը ճարճատում եր, ու
յերկնակամարում պեծին եյին տալիս աստղերը: Բե-
զերը նստած եյին կրակի առջև փռած խալիչաներին,
թիկնած փափուկ դոշակներին ու փետրաբարձերին:
Նրանց կողքին կուլակները, իսկ թիկունքում շարվել
եյին նրանց նոքյարները՝ վոտից՝ գլուխ գինված
թուր ու թվանքով, ատրճառակներով ու խանչալնե-
րով, փաթաթված լիքը փամփուշտակալներով:

Բեզի խարույկի շուրջը նստած են նրա մոտ ազ-
գականները, բարձրից և արհամարական նայում են
քյասիր—քյուսուբին, վորոնք կորացած մեջքով ըս-
պասում են իրենց տների հրամանին:

Բեզերից մեկը յեկավ, նայեց շուրջը:

—Ամեն ինչ լավ եր, քանի լույս չեր ընկել եդ
կոմունիստը. ինքներս եյինք կառավարում, մենձի
պատիվ կար. եդ կոմունիստը յեկավ—չեկավ, ամեն
ինչ տակն ու վրա ելավ...

Մեծ մերխաս Շամոն—Ասոն վրա բերեց տեղից.

—Նա չե՞ր ինձ գյուղխոհրդի նախագահի տեղիցը
վեր հանողը, թե՛ կուլակ ես: Են տկլորներն ել ա-
կանջ են դնում ու յերես դարձնում աշիրաթի սովո-
րություններից ու որենքներից, ծերերի պատիվը չեն

պահում: Հրեն մեր չորանի լակոտը, մի փոր հացի բան եր անում Մայրոյի կշտին, հիմի դիմում ա տը-վել ու իր բանածի հախն ուզում ա առնի... ելի նրա մատն ա խառը, նա յա պղտորում: Ուսուրեգն ել ա ասում, վոր նա յա խարաբի տալի, եդ կոմունիստը:

Ու նորից լեցին: Զեփյուռն աթարի ծուխը տա-նում, վարը նստած գյուղացիների յերեսոյն ե տալիս: Ու վոչ վոք չի խախտում լուսթյունը:

Դիմելով ժողովուրդին, խոսք ե առնում մեծ շեյխը: —Դիտե՛ք, թե ինչու յեն ձեզ ժողովել աշատեղ մեր մեծ բեգերը՝ Ուսուրեգը, Զահանգիրն ու Ագիդը: Հավատարիմ աշիրաթներ, ձեզ կանչել են քեֆի ու կեր ու խումի... Քեֆ քաշեք, ազնիվ ելեթներ, խուա-դեյի ծառաներ, քեֆ արեք...

Առատորեն բացվում են տկճորների ծորակները, գետ դարձած՝ հոսում ե գինին: Նոքյարները թեյի բա-ժակներով շրջում են քեֆ անողների մեջ:

—Քու վողջությունը, Մակուլեմըն,¹⁾—բացա-կանչում ե Շամոե Ասոն: Սա գլխավոր խմբապետն ե, վոր բեգերի հրամանով ավերում ե անհնազանդ քըր-գերին: Ժողովուրդը վախենում ե նրանից: Յերեկվա հարձակումից հետո Շարքի ցեղի վրա, վորը դեռ դաշ-նակների ժամանակից չի հնազանդվում բեգերին,— հազած ե կարմիր արխալուղ ու թանգազին բեշմետ, գոտեպնդված արծաթադարդ թամաչով:

—Շարքի ցեղի գլխավորները համաձայն են մի-

1) Իմ տեր, ագա:

անալու մեզ, բայց մնացած մերկ ու չփաղները բո-լորն ել դեմ են,—ասում ե Շամոե Ասոն:

—Իմ հավատարիմ ժողովուրդ ու իմ նոքյարներ,— խոսում ե Ուսուրեգը,— իմ հերն ու պապը, պապն ու ապուպապը կառավարել են ձեզ: Համաձայն ավան-դության, մենք վրա յոթերորդ պորտն ենք, վոր կա-ռավարում ենք ձեզ: Դուք յեղել եք հավատարիմ, հը-նազանդ ու չեք խախտել մեր ավանդները, ձեզանից վոչ մեկը չի յեղել մեր դեմ ե Ուսուրեգի սուրբ ոջա-խըն ու հացը ձեզ միշտ պահել են դժբախտությունից, հի-վանդությունից ե ձեր տավարը ժանտախտից: Բայց հիմի նոր կառավարություն ա եկել, անիծված, անասոված կառավարություն, խուաղեյի դեմ գնացող կառավարու-թյուն, նրանց ուզածն ե, վոր բոլորն ել քյասիր, չփաղ ու տկլոր ըլնեն, իսկ հարուստ չմնա բոլորովին...: Բայց թե վճնց պիտի ապրեյինք: Ասենք հենց Խզոն ա ու չուհի են իրեք սուրու վոչխարը, բա Դյալաշն ու նրա նման քյասիր—քյուսուքը վճնց ա ապրուստի դուռն անում: Ձե, ես կառավարությունը մեզ պես քոչվորի համար սաղական չի իսկի: Առանց են ել,—շարունա-կում ե Ուսուրեգն իր ձուռը,—խուաղեյի կամոք, իմ վորդին ետը ել կառավարում ա ձեզ, ինչպես ե Զա-հանգիր բեգը՝ իր ցեղը:

Ապրում եյինք մեզ համար. ես ա չորս տարի ա, ես կառավարության որով ոչով մեր հանգիստը չի խանգարել: Ու տես վոր, նոր հիմի, վորտեղից վոր-տեղ լուս ա ընկնում մեր վաղուցվա չորան Մատոյի վորդին: Նա դավաճանել ա իր հավատին ու ցեղին, ոռւս կնիկ ա առել, դառել անասոված կոմունիստ,

կուտել բերս ու միրուք, եկել խելքահան արել ես շաշ ու սարսաղներին, ես շվան ու հավանին ¹⁾, սրանք ել դավաճանել են ազգին, հավատին ու դավլերին ²⁾ և դրա ճամբեն բռնել: Ու դեռ սրանց վորդկերանցն ել կոմսոմոլ ա գրում:

—Նա ես ա մի ամիս ա իմ դամարն ել ա մըտել, համա յես դավաճանողը չեմ,—ասում է Մեջիզ բեգի չորանը:

—Եդ անհավատը,—շարունակում է Ուսուրեպը,—իմացել եմ, հմի յեկ վոտն ու ձեռն ա ընկել, վոր մեզ գինաթափ անի: Ինչ ա ուզում մեզնից. ձայնազուրկ արեց, հմի յեկ զէնքն ա ուզում խլի... Ախր ես զենքերը մեր ցեղականն ա, մեր ապուշապի մեջքինն ա, հետո յեկ մեր պապերն են բանացրել ու մեզ ել հայրերի ձեռիցն ա հասել:

—Իմ հավատարիմ խուլամներ ³⁾ ու աշիրաթներ, ասեք սրտներիդ ուղածը, մենակ թե Մստոյին պետք ա վերացնել: Բեզն ունեվոր ա, ինչքան ուզեք՝ վոչխար կտա, նա կոն ⁴⁾ ել կտա, մենակ թե Մստոյի հախիցը դա:

—Պետք ա վերացնել նրան, քրդական հավատը և նրա աշիրաթի անարատությունը պահելու համար:

Սուլամներին ընծաներ բաժանեցին, կուլակի պոչներին ել բաժին հասավ: Բախշիշ տվողը ցեղի բեգերն ու կուլակներն եյին: Ջրավորներից, առաջինը

1) Չորան—բատրակ:

2) Կրոնական ավանդություններ:

3) Ծառաներ:

4) Այծի բրդից գործած ընչփոքր վրան:

վոր մերժեց ընծան, բատրակ Ադեն եր, Ջուքրի ցեղից: Բոլոր ունեւորներն ու կուլակների հավատարիմները հարձակվեցին նրա վրա չարությամբ և սպառնալիքներով: —Անհոգի, անհավատ, ուզում ես մատնել մեզ, հմ...

Ադեն դուրս յեկավ կուլակների շրջապատից ու մոտենալով չքավորների խմբին, կանգ առավ նրանց մոտ: Սպառնալիքները չվախեցրին Ադեյին, նա խորհուրդներ համազումարի անդամ եր՝ շրջանային ու գավառային մասշտաբով նա լսել եր պատգամավորների, կառավարության ու իշխանության ներկայացուցիչների ձառերը և գիտեր, վոր հեռու չե այն որը, յերբ դառու յե այդ ձրիակներին վերջը: Բոլոր այդ խայտառակությունները նա լուռ ու մունջ տանում եր, որեցոր սպասելով այդ ժամին:

Ամբոխը խոսք տվեց ցեղապետներին, վոր հավատարիմ կմնա իրենց ավանդներին ու հնազանդ՝ բեգերին ու նրանց խոսքին:

Ջրավորները, մի կողմ խմբված, դառնորեն լուել էյին: Նրանց մոտեցավ Փիր—Աբասը ¹⁾:

—Յես յոթ տարի ավազանիների անդամ եմ յեղել ու ասածուն չեմ ուրացել, իսկ դուք վոչխարների նման եզ անաստվածի խոսքով եք ընկել:

—Ճարներս ինչ,—ասում է չքավորներից մեկը:

—Ձեզ են պլետավոր պրիստաֆն ա պակասում: Մի ձեռս բռնող չլիներ, յես ձեզ շանց կտայի, թե վոնց եք ձեր բեզն ու ոռւսփին թողած, եզ Մստոյի յետևից գնում:

1) Հոգեորական աստիճան և:

—Թող դրանք չկարծեն, մեջ ե մտնում Մեջիդ բեգը,—թե շատ ա յերկար բալլոմիկի ուր։ Կրես ելի մեր պլետի տակն են ընկնելու, են վախտը մենք դրանց հախիցը կգանք...

Գինովցած բեգերն անարգել ասում ելին իրենց ցանկացածը։ Այդ պրովակացիան աղդում եր չքավորների վրա։ Սրանք սարսափում եյին այն մտքից, վոր յեթե նորից նրանց ձեռքն ընկնի իշխանությունը, նրանց պլետները խավարացնելու յեն չքավորների կյանքը։ Մեջիդ բեգը վեր կացավ որորվելով, տկճորը կռնատակին ու թեյի բաժակը ձեռքին մոտեցավ չըքավորներին հրամցնելու։ Հնազանդ սովորության համաձայն անկարելի յեր մերժել բեգի պատիվը։ Նա մոտեցավ Ադեյին։

—Յես, ախպերս, յերը հարյուրապետ եյի դաշնակների որոք, պարուհիկի չինի յել արժանացա,—ասում եր Մեջիդ բեգն որորվելով,—ու դու եդ իշի գլխովդ մեկ դեռ խեթ ես մտիկ տալիս ինձ. դու դեռ սպասիր... Առ խմի,—ու բաժակը խոթում ե Ադեյի բերանը։

—Մեջիդ—բեգ, յես չեմ խմում, դող ունեմ։

—Ախմախ,—ասում ե թունալից ժպիտով Մեջիդ բեգը,—դողի ամենալավ դեղը գինին ա,—ու նորից մոտեցնում ե բաժակն Ադեյին։ Ադեն չխմեց, Զխմեցին և մյուս չքավորները, բացի կուլակների հավատարիմ պոչերից։

Շեյխերը, կուլակներն ու ռուսփինը հանդիմանում, անիծում են Ադեյին, բեգի խոսքը գետնովը տալու համար։

Խորովածը, հացն ու գինին մինչև լուսաբաց անպակաս են սուփրից։

Ուսուրեգի ու Ջահանգիր—բեգի մեջտեղը բազմել եր դաշնակը։ Նա հրամանատարի դեր եր խաղում, փափսում եր այս ու այն բեգի ականջին, ու սրանք նոր միայն բանակցում եյին գյուղացիների հետ։ Սուփրեն վերջանալու վրա յեր։ Շատերը հարբած, հալից ընկած խումփացնում եյին ոջախի մոտ։ Մյուս շեյխերը, փիերը, բեգերի ազգականներն ու կուլակները հպարտությամբ պատմում ելին իրենց արկածների մասին, թե ինչպես եյին թալան անում դաշնակների որոք։

Ջահանգիր բեգի հորեղբայրները՝ Ալի—Բաբասիլ Ողլին ու Հասան—Աղա—Ռասոյեվը պատմում եյին Հասան ցեղի բեգերին, վոր իրենք Ջահանգիր—բեգի հետ միասին՝ ազգայնական կոտորածների ժամանակ մի գյուղում քշել են բոլոր տղամարդկանց ու կանանց մի շենքի մեջ ու կրակ տվել։ Կուլակների մի այլ խումբ վիճում եր Ալա—գյոգի ստորոտների մասին, վոր նրանց պես արոտ սաղ աշխարհումն ել չի գտնվի, և վոր նույնիսկ Ջալալի ցեղը, վոր ապրում ե Տաճկաստանում, խնդրել ե Քեմալ—փաշային թույլ տա իրենց տեղափոխվելու Ալա—գյոգ։

Տեղից յեխում ե դաշնակը, նախկին խմբապետը, վոր լավ տիրապետում ե քրդերենին։ Նա նախ կարդում ե Մատոյի՝ բեգերի, կուլակների ու կրոնի դեմ գրած հոգվածները, ապա սկսում ե իր ճառը։

—Ձեզ քաջ հայտնի յե, վոր այս իշխանությունն ավերում ե գյուղացուն, ուզում ե բոլորին չքավոր

դարձնի, չքավորին ել՝ բատրակ, մի խոսքով՝ վոր բո-
լորը չքավոր լինեն ու աշխատեն նրանց համար: Նա-
ձեք միջից Մասոյի պես չփլաղներին ջոկում, դարձ-
նում ե ձեզ դեկավար: Մի տեսնենք, թե լինչ մարդ ա-
դա... Դուք հո լավ գիտեք, վոր ինքն ու իր հերը
միշտ ել բատրակություն են արել մալականների,
հույների, հայերի ու քրդերի մոտ: Իրենց կյանքում
յերկու փութ ալրից ու մի եշից ավելի բան չեն ու-
նեցել: Հրեա նրա տերը, թող ասի,—գիմում ե դաշ-
նակը մի յերկարաբեղ քրդի,—հիմա յեկել ե ձեզ մոտ,
ձեք հիմաճներն ել լսում են դրան ու դեմ են դուրս
գալիս բեզերին, իրենց տերերին ու հոգեորականնե-
րին: Նա խաբում ե ջահելներին, ուղարկում նրանց
քաղաք, վոր իրեն սովորածը նրանց ել սովորեցնեն:
Դուք պետք ե ձեք բեզերի հետ լինեք, վոր հաստատ
լինի ձեք տունն ու տեղը, իսկ եղալիսներին դուք
պետք ե քշեք ձեք շրջանից...

Նրա ճառն ընդհատվեց զամփոփների հաջոցով ու
ձիերի դուրյոճնով, և մեկը զիլ ձայն տվեց.

—Վճրտեղ ե ապրում գյուղխորհրդի նախագահը,
պետք ե տեղավորել միլիցիոներներին:

Ամբոխը խուճապի մեջ փախչում ե իրենց տները:
Դաշնակը շներոց ե լինում ու հագիլ նրանցից ա-
դատվելով, իրեն գցում ե Մեջիդ—բեզի տունը: Տի-
րեց լուսթյուն: Հասոն ու Բաղոն շվարել եյին: Նրանք
հովտում, հայկական գյուղերում տեսել եյին, վոր այդ
տիրակալներից հետք անգամ չեր մնացել, իսկ այս-
տեղ սրանք դեռ ևս գինված, ազատ ման են գալիս
ու դեռ առաջվա պես ել ուժ են բանացնում քրդերի

վրա: Նրանք լուռ մտածում եյին իրենց տեսած ու
լսածի մասին:

Աշնան գիշերը վոսկե փարչա յեր հագնում: Լեռ-
ներում սառել եր տապի շունչը: Գիշերվա հոգն անց-
նում եր նրանց մաբմինը: Յերկնակամարում սառած
աստղերն արծաթյա աչքերը սեեեել եյին յերկրին:
Ծանր մտքերը պաշարում եյին Հասոյին ու Բաղոյին:
Նրանք յերկուսն ել լուռ եյին: Հասոն հանկարծ վեր
թռավ ու թափահարելով Բաղոյին, ինչպես քնած մար-
դու, ասաց.

—Գնանք տուն, նրանք ես ա ցրվել են, եզուց ել
կդանք Ադեյի կուշտն ու կմտածենք մեր անելիքը:

—Հա, Հասո, լավ ասիր, Ադեն լավ տղա յա, հա-
մա մենակ ա. արի մենք ել, վոնց վոր հայի գեղե-
րում, միանանք նրան, մեր յաչեյկեն շինենք ու աշ-
խատենք:

—Խեղդ գլխիդ ա,—ասում ե Բաղոն,—յաչեյկու-
մը մենակ կոմունիստներ են ըլում, մենք վոնց կա-
րանք: Բա դու չիմացար, վոր բատրակների ժողովում
Ոհանեսն ասեց, թե յաչեյկեն են ա, յերը վոր մար-
դիկ միանում են աշխատելու:

—Ձե, եդ սխալ ա,—ասում ե Հասոն...

Շները, քեֆից մնացած վոսկորի հոտն առնելով,
մոտեցան ոջախին ու հանկարծ մթության մեջ հար-
ձակվեցին Հասոյի ու Բաղոյի վրա:

Շները քշելով, նրանք քաշվեցին իրենց տները:

Ադեն չընեց այդ գիշեր: Բեզերի, շեյխերի ու
կուլակների խոսակցությունը ծանր մուրճով հարվա-
ծում եր նրա ուղեղը: Նա արխալուզի գրպանից թու-

Թու՛ն հանեց, փաթաթեց ու լուցկի՛ն վառեց: Այդ ա-
դոտ լույսի տակ քնած յերեխաներն ու կի՛նը նրան
գունատ թվացին: Ահագին սկավառակի նման վառ գե-
ղին փայլ ունեցող լուսինը նայում էր պատուհանից:
Աղեն մտածում էր առավոտյան վաղ գնալ ու ամեն
բան պատմել միլիցիոներներին: Իր մտքերի հետ ըն-
կած՝ Աղեն չնկատեց լուսնի մայր մտնելը և ուշքի չե-
կավ այն ժամանակ, յերբ հենց իր գլխավերևը բար-
ձրը ու աղեկտուր բառաչեց միակ կողմը, վոր արդեն
դուրս եր գալիս նախրին խառնվելու:

Արևը բարձր եր կանգնած, յերբ գյուղը զարթնեց:
Յերեկվա քեֆից հետո բոլորը քնով եյին յեղել,
մինչդեռ ահագին որվա անեղիք ունեյին՝ ջուրն ու
որաբաշխները հրաման եյին տվել յեկնել ձմռան քո-
չի: Բոլոր կոտւրներում իրար եյին անցել, շտապ
քանդում եյին իրենց կոները (վրանները), հավաքում
եյին կարպետ ու խալիչա, քանդում ու զարսում
փայտե մասերը, չվանը, չիթն ու փարզաները,
գույնզգույն գոհիները, վորով զարգարված են նրանց
վրանները:

Հասոն ու Բաղոն չեյին շտապում—ասենք մի ա-
ռանձին անեղիք ել չունեյին: Ձմռան քոչին շտապում
եյին շատ վոչխար ունեցողները...

Մյուս ուրբ Բաղոն նստած եր իր շեմքին, յերբ
նրա մոտով անցավ Աղեն:

—Բարի ուր, Բաղո, յէրբ ես յեկել:

—Յերեկ եմ յեկել, — պատասխանում է Բաղոն:

—Հը, վո՛նց անցկացրիր ամառը դդումը, հո չե՞ս
հիվանդացել:

—Հիվանդանալը չհիվանդացա, համա անտեր շո-
գը ձենձերս հանեց, — ասում է Բաղոն:

—Մատոյին չե՞ս տեսել, յէրբ ա դալու:

—Ձեմ տեսել, համ ել վո՛նց եյինք տեսնելու
մենք հանդու՛մն եյինք բանում, քաղաք չենք գնացել:

—Հը, թաղա ի՞նչ խաբար ունեք:

—Խաբար շատ կա, լավ կլինի մի բոլորս հա-
վաքվենք ու մենք կպատմենք, թե վո՛նց են եստեղ
չքավորն ու բատրակ միասին աշխատում:

—Մատոն ամառը յայլադն եր գնացել, — ասում է
Աղեն, — ժողով եր արել, ասել, սովորացրել, թե վո՛նց
պետք ա կազմակերպել, համա, — բեզբըր մեջ ընկան,
բանը խաբար արին:

—Յերեկվանը են ի՞նչ ժողով եր են տափումը, —
հարցրեց Բաղոն:

—Յես հենց ուղում եյի տեսնել Մատոյին ու ա-
սել, վոր բեզբըր, շեյխերն ու կուլակները, դաշնակ-
ների ոգնությամբ, ուղում են նրան ռադ ենեն ըս-
տեղից, — ասում է Աղեն, նայելով չորս կողմը:

—Վո՛նց թե ռադ անեն:

—Հենց ընենց, ուղում են հավաքեն իրենց քա-
րիլը ¹⁾ ու գանդատ տան նրա վրա: Բեզբերից շատերն
ել դաշնակների հետ միասին, առաջարկում են սպա-
նել նրան, վոր պրծնեն նրա ձեռիցը. ասում եյին
գանդատը չի ոգնի:

Բաղոն զարմանքով մոտեցավ Աղեյին:

—Բա ի՞նչ ասին մերոնք:

—Ո՛վ մերոնք, — հարցրեց Աղեն:

1) Աղդ ու ազգականներին:

—Տո դե չքավորները... նրանք բոլորն ել Մատո-
յի կուռն են պահում, նրանք լավ գիտեն, վոր Մատո-
յի գալով իրանք մի քիչ ազատ շունչ առան: Հրեն
հա, հայի գեղերումը չքավորը բոլորովին ազատված
ա հարկից, իսկ մեզ մոտ... Մեր չքավորը քոչհարկ ա
ավել, գյուղատնտեսական հարկ ա տվել, դրա վրա
յեւ ավել—բեգահարկ ա տվել: Ախր չորս տարի ա
մեզ մոտ բալշևիկի իշխանություն ա, խորհրդային
իշխանություն ա...

—Ի՞նչ անենք, բալշևիկի իշխանությունը մեզ
մոտ չի, ուրիշների մոտ ա,—ասում ե Ադեն: Են աս-
տո՞ծը, դուզ եմ ասում:

—Ձահանգիր բեգն ել եդ իրա աշերաթն ա կա-
ռավարում, Ալիխան բեգը՝ իրանը: Նրանք համ կուռը
կպահեն, իհարկե իրանց հարուստների, իսկ մեզնից
ոխտը կաշի յեն քաշում: Այ թե ինչի յեմ ասում, վոր
հլա մեզ մոտ բալշևիկի իշխանություն չկա...

Առավոտվա ողը բուրում եր չոր, աշնանային
բուրմունքով, քամին սկսում եր շարժել կանաչ խո-
տը, վոր բուսել եր գյուղովը մեկ, ամառվա քոչի ժա-
մանակ: Բացվող արեը մի պահ ծածկվեց գանգուր-
ամպի յետևը, ապա առատորեն ճառագայթեց լեռնա-
լանջերին, գյուղի,—Ադեյի և Բաղոյի վրա:

Բաղոն հառաչեց ու քիչ հեռանալով՝ նստեց մի
քարի: Ադեն ել նստեց նրա կողքին:

—Դու գիտես, Ադե, վոր հայի գեղերումը, ուր
վոր բանում եյինք ես ամառ, տերտերներին ու կու-
լակներին ձայնաղուրկ են արել, նրանց իսկի ժողովը
յեւ չեն կանչում:

Իգդիրեցի Խաչատուր ադեն միտդ ա, նրան վո-
չինչ չտվին, կալվածքն ել խլեցին, իսկ մեր բեգերն-
ըստեղ հալա իշխում են մեզ վրա:

—Հայի գեղերում,—ասում ե Բաղոն,—համարյա
ամեն ուր գալիս եր բատրակների մեծը, հավաքում եր
մեզ, ժողովք անում ու սովորացնում մեզ, թե վոնց
պետք ա կովել հարուստների ու տերտերների դեմ...

—Բա մերհնք են,—ասում ե Ադեն,—յերբ վոր
Մատոն պատմում, սովորեցնում ա նրանց, անիծած-
ները գնում մեկ—մեկ խաբար են անում բեգերին
Մատոյի ասածները: Բա հիմա տես ա. բեգերին հարկ
չենք տալ, իշխանությունն ել մեզ ազատել ա՝ վոնց
վոր չքավորի, հայ չքավորներին ել հո վաղուց ա
խորհրդային իշխանությունն ազատել հարկից:

—Կարժա չտալ, Ուսուր բեգը յա Ալի-խան բեգը
կղրկի իրա Շամոյե-Հասոյին ու կկողոպտի:

—Յես կարծում եմ վոր,—ասաց Բաղոն վեր կե-
նալով,—վոնց ել վոր ըլի, պետք ա իմաց տալ Մատո-
յին, յա թե չե միլիցի նաչալնիկին, թե չե կսպանեն
տղին:

—Սպանելը չեն սպանիլ, համա... Ախր իրենք ել
են վախճմ: Ինքն Ուսուր բեգը ասավ՝ սպանել չի կա-
րելի, մին ել տեսար եդ բանի համար մեզ ել գնդա-
կահարեցին: Չե՞ վոր Ուսուր բեգը դաշնակների պար-
լամենտի անդամ ա ելել, որենքները իմանալիս կլի-
նի: Դեռ ցարի վախտոջն ել, ամիսը մեկ, նամեսնիկի-
կուշտն եր գնում ու վորպես Անդրկովկասի քրդերի-
ցեղապետ, ոռճիկ եր ստանում:

—Բա ի՞նչ վճռեցին երեկ գիշեր,—հարցնում է Բաղոն:

—Նրանք խալխի դամարն եյին մտել, վոր գանգատ գրել տան:

—Մենք պետք ա չքավորական ժողով գումարենք ու բատրակներին ել կանչենք, վոնց վոր հայկական գեղերումն եյին անում ու հասկացնենք նրանց, թե բեզերն ու դաշնականերն ինչ են ուզում բերել Մատոյի գլխին ու յես հավատացած եմ, վոր չքավորն ու բատրակը մեղ հետ կլինեն և վոչ թե բեզի ու կուլակի հետ:

—Պետք ա գումարել,—ասում է Ադեն, ու նրանք բաժանվում են:

Գյուղացիք պատրաստ եյին քոչի: Ձմռան իրերը հավաքել, բարձել եյին յեզների վրա, վորոնց քշել բերել եյին յերեխաները գլուղի բոլոր ծայրերից: Ժամը ութին ամեն բան պատրաստ եր, ու գուլյնզգուլյն քարվանի յերկար ու աղմկալի ժապավենը ծավալվեց կանաչած ճամբով:

Ջահանգիր աղան՝ քրդերի ղեկավարն եր: Նա բընավ չեր զգում խորհրդային իշխանության գոյութունը, նա վարվում եր ցեղի հետ աշխպես, ինչպես վարվել եր նրա պապն ու ապուպապը, նա զգում եր իրեն ինչպես դաշնակաների ուրք: Ջահանգիր աղան իր ձիուն հեծած, կանգնել եր սարի վրա ու հրամանատարի պես անց եր կացնում իր մոտով քարվանս: Յերբ տեսավ ամեն ինչ կարգին ե, խթանեց իր մոխրագուլյն նոսրագն ու յորդա քշած՝ անցավ դեպի քարվանի գլուխը:

Մի չորան մի մեծ վոչխար եր ուսողն առել, վորը ճանապարհին կոտրել եր յետևի մի վոտը: Խեղճը հոգնել եր, հալից ընկել, քրտնքի մեջ կորել: Նա հազիվ եր քայլում: Վոչխարը, վոր շարունակ առաջին վոտքերով թփրտում եր, մեկ ել զարկեց ու գետին ընկավ: Այդ նկատեց Ջահանգիր աղան, քշեց դեպի չորանն ու ասպանդակների վրա կանգնելով՝ պլետի տակն առավ նրան...

—Տո իշի գլուխ, վաչխարն հւր ես գետնովը տալիս: Տո դու դրա մի վոտն ելա չարժես,—շարունակում եր նա հարվածելով,—տո շուն—շան վորդի, յես հիմի քեզ ցույց կտամ վոչխար վեր գցելը...

Բատրակը կծկվելով Ջահանգիր աղալի ուժեղ հարվածներից, գոռում եր.

—Աղա ջան, քու դուլն եմ, քու նոքարն եմ, դե ըիրդան ելավ... ինքը դուրս պրծավ ձեռիցս, բեզարել եմ ախր... հրեն վո՛րտեղից ա հա, շալակած բերում եյի...

Այս խոսքերը Ջահանգիր բեզին անթուլյատրելի թվացին մի բատրակի բերնում, վորը խոսում եր իր ցեղապետի հետ, ավելի կատաղացրին նրան: Նա ձին քշեց բատրակի վրա, գետին գլորեց նրան ու շարունակեց մտրակել:

Խեղճ բատրակը տեսնելով, վոր փրկություն չկա,—վերկացավ փախավ, պահվեց կանանց թիկունքում: Ջահանգիր աղան հավատարիմ եր հինավուրց ավանդներին ու սովորություններին, նա չհետապնդեց նրան, վորովհետև քրդերի աղաթով յեթե մեկը պաշտպանվի կնոջ հետևը՝ չեն խփի: Մեծ տուր ու դմփոցի, սպանության

ու կռվի ժամանակ յեթե քուրդ կինը մեջ ընկնի ու պոկելով իր գլխակապը գետին նետի, ասելով՝ ել չանցնեք ես գիծը՝ ինքը Մահմեդն է արգելել, ել մի կըռվեք ու կոտորեք,—յերկու կողմն ել կհնազանդվեն այդ բանին:

Բատրակի միակ պաշտպանությունը կանայք եյին, և նա ընկավ նրանց կողմը:

—Քու բախտն եր, վոր փախար եդ կողմը, թե չե յես քեզ ցույց կտայի, թե վոնց ես իմ հորեղբոր վոչխարը գետնովը տալի, տո խոզի բալա, տո եշի կաթ կերած,—շարունակում եր Ջահանգիր բեգը իր հայհոյանքը:

Քոչվորը շարժվում եր խիստ կարգապահությամբ—առջևից յեղներ ու ձիեր հեծած գնում եյին հարուստների կանայք: Բատրակների ու չքավորների ընտանիքներն ել՝ վոտքով, մեջքին կապած ծծկեր մանուկներին, վորն ել յերեխա չուներ, բարձած եր զանազան իրերով ու բեռի տակ տնքալով, հազիվ եր քայլում: Մրանց յետևից գալիս եյին բարձած յեղները, յեղների յետևից ձիերն ու կովերը, ամենավերջը ալծն ու վոչխարը: Տղամարդիկ—կուլակները, շեխները, փրեբնն ու մուլաները՝ ձիով շարժվում եյին քարվանի կողքերից, իրենց ընտանիքներին մոտիկ: Արևոտ շոգ որ եր: Ջահանգիր բեգի կինը, տասներեք տարեկան Ջադեհա խանումը քշում եր իր ձին թանգազին ամանեղենի, խաս ու աթլաս անկողնի, վոսկու և արծաթեղենի բեռի կողքից: Քրտինքի մեջ կորած ու մանդիխի ¹⁾ ճյուղքով նա ծուլորեն քշում եր

1) Բուրավետ, կարմրատերև մի բույս է:

ձանձերն ու մոծակները: Նա հրամանատարի պես գոռում եր իր ջարիներին ¹⁾ վրա, հիշելով իր ամուսնու ազգականի վայր ընկած վոչխարի մասին:

—Իհնչու այդ սրիկային մի անգամից չստեղծե՞րիր, դրանք բոլորն ել գայլ են դառել ու անտառի ճամբեն են պահում: Դրանց վոր պլետի տակ չպահես, մեզ կլախեն:

Քարվանի ճամբան բռնել եր բազմազան ձայների մի դժժոց, բայց բոլորից ավելի լավում եր վոչխարների, գառների ու այծերի մայունը, տավարի բառան ու ձայնը, յերեխաների ու աղջիկների ձայները, վորոնք յերգում եյին իրենց քոչվորի յերգերը: Բոլորն ուրախ եյին, գլխաթի:

Խեղճ, ծեծված բատրակը գնում եր կռացած իր վշտի ծանրությունից: Մորակի հարվածներն ավելի ու ավելի եյին կապտում ու նա հազիվ եր իրեն զրույցում:

Այդ ծեծի տեսարանին վկա յեղավ Հասոն, վորը բատրակություն եր արել հայերի մոտ, յեղել եր Բատրակի մի ժողովներին, գիտեր խորհրդային որենքները բատրակների մասին: Նա ջերմորեն բողոքում եր ու կոչ անում բատրակներին, չքավորներին ու միջակներին վերջ դնել այդ կամայականությանը:

—Ձեզից շատի կաշին ա պատռել բեգի պլետից, դուք պիտի իմանաք, վոր հիմի ել եդ չկա: Հիմի նրանք պիտի վախեն մեզանից, իշխանությունը մերն ա, իսկ մենք հայվաններս անկեղու անասունի նման

1) Քուրդ իշխանուհիների սպասուհի:

ուտում ենք դրանց քոթակը, մեր վիզն առնում դե-
րանց հարկերը:

—Ո՞վ ա դրան ընտրել: Ի՞նչի մենք գյուղխոր-
հուրդներ չունենք: Հերիք չի՞ ինչքան մեր արյունը
խմեցին:

Այս խոսաբերին ձայնակցեցին բռնավորված կա-
նայք: Սրանց հետ միասին Հասոյի ձայնին միացան
տղամարդիկ, և բողոքի ու տրտուռի աղաղակը ծալը
տվեց այդ ծեծի առթիվ: Դժգոհների թիվն ավելանում
էր. սկսեցին հիշել, վոր ամառը քոչին նա յերկաթ-
յա շշերով ել եր ծեծել:

—Իսկ իմ գլխին ել երկու մահակ ա ջարդել, թե
ինչ ա իր դագի կշտի աղբրիցը ջուր եմ առել...

Ել հերիք ա, դրանց դատաստանը մենք կանենք:

Այս խմբին մոտեցավ կուլակ Մայե—Շամո—Ող-
լին, սպառնալով, վոր բեզը կվերադառնա ու դրանց
բուրդը կգզի:

Ամբոխը շրջապատեց Մայե—Շամո—Ողլուն: Մի
բարձրահասակ չորան կանչեց. «Տո՛ւ, պոկի դրան ձիուց,
դրանք են մեր բանը խարար անողները», ու բռնելով
նրա գոտուց, գետնովը տվեց: Ամբոխը վռտնակոխ ա-
րեց:

Մայեյի գոռոցին՝ վրա հասավ Ջահանգիր բեզը՝
հրացանը ձեռին ու գոռաց.

—Տրվեք, թե չե կրակում եմ:

Ամբոխը թողնելով ջարդված Մայեյին, դեռ ու
դեն փախավ:

—Ո՞վ եր սկսողը,—գոռաց Ջահանգիր բեզը—

տառները կրճատացնելով ու հրացանը պատրաստ, դի-
մելով ամբոխին:

—Եդ մենք ենք արել,— միաբերան պատասխա-
նեց ամբոխը: Մինչ այդ կանայք չեյին խառնվում
գործին, բայց յերբ տեսան Ջահանգիր բեզին, բռնե-
րի միջից դուրս քաշեցին վրանների ցցերը ու հար-
ձակվեցին Ջահանգիր բեզի վրա: Ալմաստ անունով
մի հաղթանդամ կին, վոր բատրակուծությունից նոր եր
վերադարձել մալականների մոտից ու խորհրդաճին
իշխանության շնորհիվ հող ստացել, մի փայտ ձեռ-
քին՝ հարձակվեց Ջահանգիր բեզի վրա ու հարվածեց
նրա ձիուն: Զին ծառս յեղավ ու իրեն մի կողմ
շարտեց: Տեսնելով Ալմաստի քաջությունը, մյուս կա-
նայք ու տղամարդիկ ել միացան նրան և հարձակ-
վեցին Ջահանգիր բեզի վրա:

Տեսնելով այդ դրուժյունը, նա հազիվ ազատվում
է, մտրակելով իր ձին հասնում է Փիր—Աբասին,
վոր ցարիզմի ժամանակ յոթ տարի տանուտեք եր յե-
ղել: Փիր—Աբասն ուրիշ շեյխերի ու կուլակների հետ
գալիս է համոզելու ամբոխին: Շեյխերը դուրանն
են մեջ բերում, ապացուցելու, վոր մեծավորի դեմ չի
կռքելի գնալ, վոր այդ շատ մեղք է:

Հասոն կանգնելով մի մեծ քարի վրա, զկսում է
հռաւել.

—Ընկերներ, —մենք եսոր ևեթ մարդ պիտի ու-
ղարկենք Յերևան, Մասոյի մոտ, թող գնա հայտնի
ուր հարկն է, գան զինաթափ անեն բոլոր բեզերին ու
կուլակներին ու գյուղխորհուրդ կազմակերպենք, ու
վոչ թե բեզերի իշխանությունը... Դուք բոլորդ ել

լինում եք հայ ու թուրք գյուղերում, ամեն տեղ ել հիմի վոչ թե տանուտերներն են, այլ ընտրովի գեղ-խորհուրդ, իսկ մեզնում բեգերը դեռ խեղդում են մեզ:

Ապա նրա տեղը գրավում ե Ալմաստը:

— Մենք սրանց ել պիտի ուտեցնենք Ջահանգիրի նման: Սրանք դրա պոչերն են, սրանք միշտ ել քոմակ են կանգնում բեգերին: Մեր սև ուրը դրանց ել ա ոգուտ:

Շատերը խոսեցին, պահանջեցին վռնդել Ջահանգիր բեգին:

Մեկը, վոր նոր եր հասել քոչվորների քարվանին, հայտնեց թե Մատոն արդեն գյուղումն է, նրա հետ ե շրջագործկոմի նախագահ Ղոնաղչյանը ու ելի մի քանի հոգի, նրանք ուզում են գյուղխորհուրդ ընտրել, բայց վորովհետև ժողովուրդը ձմռան քոչի յե գնում, նրանք գնացին նստակյաց քրդերի մոտ: Մի շաբաթից հետո յե մեզ մոտ կգան: Ալիխան բեգին հանել են պաշտոնից, բայց շեյխերը, փիրերն ու ավագանիները դեմել են ժողովրդին, վոր նորից Ալիխանին պահանջեն, վոր յանի մենք դեռ գյուղխորհուրդ չենք ուզում:

— Բա վերջն ի՞նչ ա լինելու, — հարցրեց Աբասը:

— Ետ Մատոյի գործն ա, վոր դրան ռադ չանենք, մեր բանը փիս ա ըլելու:

Շեյխերն ու կուլակները Փիր — Աբասի գլխավորությամբ վերադարձան քարվանի մոտ ու պատմում եյին գյուղից նոր լսած լուրերը:

Մյուսներն ուրախացել եյին իմացած նորություններին: Ագիդ բեգը նույնպես լսել եր գյուղի նորու-

թյունները, բայց լավ չեր հասկացել և նա ուզում եր իմանալ ամեն ինչ մանրամասնորեն, սակայն նրան չեր հաջողվում նորեկին տեսնել ու խոսել:

Բոլորը մոտենում եյին Բողութլու լեռան, վոր նման եր շաքարի գլխի: Նրա գագաթը յերկինք եր սլանում, տարածելով իր անշարժ թևերը, վորոնք, թվում եր թե կպել եյին յերկնակամարի մուգ — կապույտին:

Այս լեռան տակ քոչվորը կանգ առավ գիշերելու: Արդեն վառվել եյին խարույկները, ու նրանց վրա դրված դադանների մեջ դառումա եր պատրաստվում,

Ծանր բեռից ազատված ձիերն ու յեզներն այդ տեղ իսկ արածում եյին: Կանայք շտապով քանդում եյին բոխչաները և քոչմեքը փռում գետին: Թեթև ընթրիքից ու աղբյուրի պաղ ջրից հետո նրանք մեկնելուցին քնելու բաց յերկնքի տակ, վորպեսզի լուսինը յերևալուն պես շարունակեն իրենց ճամբան:

Այդպես գնում եյին նրանք յերկու ուր: Յերրորդ ուրը կանգ առան մի քարանձավի մոտ: Այստեղ, մոտավորապես հինգ վերստ տարածությամբ, աղեղնաձև ձգվել եյին քոչվորները, վոր կարգի գցեն իրենց ձմռան քոչի տեղը: Հենց հասել եր բեգի կոռի ժամանակը: Ագիդ բեգը պատվիրեց ծառաներին կանչել ժողովրդին իր տավարի ձմռան տեղերը հարթելու:

Նույն կարգադրությունն արեց և Ջահանգիր բեգը իր ցեղին: Չքավորն ու միջակը, վոր դեռ վոչինչ չեյին կարողացել անել իրենց ու տավարի համար, թողնելով իրենց վողջ ընտանիքը՝ կանանց ու յերեխաներին բացթողյալ, բահ ու քլունգով գնացին բեգի

կոռոն: Նրանք, վորոնք չեյին գնում կոռի, Հասոյի շուրջը հավաքված՝ թութուն եյին քաշում ու մտածում իրենց անելիքներէ մասին: Ազիդ բեզը մտրակը ձեռին՝ անցավ Հասոյի մոտով և սպառնական նայեց նրա շուրջը բոլորված չքավորներին ու միջակներին: Նստածներից և վոչ մեկը չկատարեց ադաթի պահանջը՝ վոտքի յեղնել բեզի առջև:

— Բան չկա, վե՛ր թափվեք ըստեղ, — ասաց Ազիդ բեզը, — ես ա յես ձեզ ենպես հնազանդեցնեմ, վոնց վոր ձեր հերերն ու պապերն են ելել: Դուք հենց գիտեք շատ ա քաշելու ձեր ազատությունը: Քիչ ա մնացել, ես ա անգլիչանն ու դաշնակը ձեր կաշին մաշկելու յեն ու ձեր հետ նստած կոնցոմոլին ել հետը:

Վոչվոր չպատասխանեց: Նա անցավ:

Այն տափը, ուր կանգ ե առնում քոչը, գարնանը բոլորովին ամայանում ե, տավարը սարն ե գնում, ու այդ տեղում շատ հյութալի խոտ ե բսնում, ու դրա համար ե, վոր ամբողջ ձմեռը տավարն այստեղ ե աւրածում:

Գյուղից ստացած նորություններից հետո բոլոր կուլակները, շեյխերն ու ծերերը ժողովում եյին Ազիդ բեզի մոտ ու խորհրդակցում: Մի կոմյերիտական մոտեցավ կոռ անողներին՝ իր ծխախոտը կպցնելու:

— Արի բանիր, ի՞նչ ես թրև գալիս, հո մենակ մենք չենք բեզի նոքրարները, — ասաց մի աշխատող ծերունի:

— Յես իմ թշնամու համար յերբեք չեմ բանի, — ասաց կոմյերիտականը:

— Նա մեզ ի՞նչ թշնամի, — տարակուսանքով հարցրեց առաջին խոսակիցը:

— Յես քեզ կասեմ, թե ինչ թշնամի ա, ու դու յել մեկեկներին պատմի ու գլխի գցի, վոր կովեն մեք եղ թշնամիների դեմ: Յեթե միանանք, ձեռ — ձեռի տանք, մենք դրանց հախիցը կգանք, մեզ քոմակ են կոմունիստներն ու խորհրդային իշխանությունը: Դրանից հետո նոր մենք մեր գլխի տերը կլինենք ու յոյժ մեր քեֆին չի դիպչի:

— Յես ելի գլխի չընկա, թե մեր թշնամին ո՞վ ա — հարցրեց ծերունին:

— Մեր թշնամիքը — մեր բեզերը, մեր աղալարները, մեր մոլլեքը, շեյխերն ու կուլակներն են: Հին ադաթով նրանք շարունակում են մեզ շահագործել ու բանեցնել: Հրեն ամպերը մոտ են, անձրև ա գալու, երեխանցը թրչելու ա, դեռ քու դագեն չքաշած, եկել ես բեզերինն ես սարքում: Նսպես ապրել ել չի լինի: Մեր ադաթը ասում ա, պետք ա հնազանդվել՝ ամեն մի բեզի, աղայի, շեյխի ու հարուստ մարդու վոչ թե նրա խելքի ու բարության համար, այլ նրանց բեգության ու հարստության համար. — դրանից ա առաջանում անարդարությունն ու չքավորի ցավ ու դարդը: Մեկի կոնը տրաքում ա բարեքից — հարուստ ա, մեկելը մի սալամաթ շապիկ — փոխան չունի: Պետք ե փոխենք մեր ադաթները, չլսենք շեյխերին, վոր միշտ քարոզում են, թե՛ «Չպատակվեք ձեր մեծ բեզերին», բեզերն ել թե՛ «Չհամարձակվեք շեյխերի սրբության դեմ բան ասեք»: Դե բան եք ասել թե չե՛ք բեզը ճիպոտի տակ ա քաշում: Ետենցով իրար պահում — պահ-

պահում են ու խախը բանացնում իրանց համար։
 Եդ բեգերի, շեյխերի ու մոլլեքի հնարած որենքներն
 ու ադաթները պիտի փոխել ու ենպես որենք սահ-
 մանել, վոր մենք ել կարենանք ապրել ու պաշտպան-
 վել բեգի ու կրոնավորի խեր ու շառից։ Ի՞նչի մի
 հատ ել ա բեգ, շեյխ, յա մոլլա չկա, վոր աղքատ
 ըլի,—չունքի վոր նրանք ինձ ու քեզ բանացնելով են
 ապրում։ Շատ ժողովրդներ են մեզ պես սկսել իրանց
 կյանքը, տեղից տեղ քոչել, վոչխար ու տավարով
 բուստ արել։ Բայց նրանք վախտին են գլխի ընկել,
 խելք արել, նստակյաց կյանք են սկսել, հող վարել,
 հաց ցանել, քաղաքներ շինել։ Իսկ մենք առաջվա
 պես բեգերի խոսքով ենք ժաժ գալիս ու բանում նը-
 րանց համար։ Եդ մեկ ա թե՛ մի հեր յերկու վորդի
 ունենա ու մեկը ծնվի որորոց մտնի, չորեքթաթ ա-
 նի, հետո յեկ վոտ առնի, մեծանա, դառնա կարգին
 տղամարդ, իսկ են մեկելը հենց ընենց ել որորոցումը
 մնա։ Ա՛յ, մենք մեկել վորդու նման ենք։ Ինչ ծնվել
 ենք, ե՛, քանի հարյուր տարի ա, իսկի չի յեկ հաշվը-
 վի, հեչ չենք մեծացել, ու միշտ որորոցի մեջ ենք
 մնացել։ Համա վախտն ա,—վոր մենք ել վոտ առնենք,
 մեծանանք ուրիշ ժողովրդների նման ու նրանց
 նման ապրենք։ Մեր որենքով քուրդը կոնի մեջ պետք
 ա ապրի ու են կոնն ել պետք ա ըսենց խփի ու վոչ
 թե ուրիշ կերպ, թե չե՛ նրա սաղ գերդաստանը կկոր-
 ծանվի ոջախն ուրիշ տեսակ սարքելուց։ Եդ բոլորը
 սուտ ա։ Եդ ինչի՞ց ա, վոր իրանք բեգերն ու շեյ-
 խերն իրանց ուզածի պես են խփում իրանց կոները
 ու նրանց բան ելա չի պատահում իսկ մեզ համար։

մեղք ա համարվում... Ասում են՝ ամեն ցեղ ջոկված
 պիտի ըլի, ու թե մեկը մեկելի խաթրլն Լաավ, աղ
 ցեղով ու տեղով պտի դուրս գան վրեժ լուծելու, ար-
 յուն պիտի թափեն ու եղպես անվերջ։ Ախր եդ խը-
 ումությունը, կոիջն ու արինահեղությունները, ձեռն-
 տու յեն բեգերին ու աղալարներին, նրանք են եդ
 անհամությունների պատճառը։ Ժողովուրդը թշնա-
 մություն ե անում իրար, նրանք մեկ-մեկու կոտո-
 րում են, իսկ բեգերը փեշքյաշներ ա վոր ստանում
 են։ Իսկ եդ սպանության պատճառը ելի Ագիդ բեգը
 չէր։ Ողորմածիկ Դրբոն յարալու ելած, յերբ դեռ
 շունչը վրեն եր, պատմում եր, վոր Ղազանցիք նրան
 սպանելու միտք չունեյին, Ագիդ բեգի արածն եր,
 վոր նրանք հարձակվեցին իրա վրա ու յարալու ա-
 րին։ Հիմի յեկ փեշքյաշներ ա, վոր ստանում ա բեգը
 յերկու կողմիցն ել, վոր արդար դուրս բերի, ու փեշ-
 քյաշը ստանում ա արդարիցն ել, մեղավորիցն ել,
 Ինչքան անբախտության պատճառ են դառնում դը-
 րանք։ Մեր որենքով, ամենածանր աշխատանք անո-
 ղը կինն ա։ Դրանից ա, վոր մեր կնանիքը շուտ են
 ծերանում ու մեռնում։ Ա՛յ քու ախպերը պառավել ա
 ու մինչև հիմա չի պսակվել, ինչ ա, թե չքավոր ա,
 զալիմի փող չունի, իսկ բեգերը։ Հրեն Ագիդ բեգը յե-
 րեք կին ունի ու ել յեդ նորից փողի զոռով Նադոյի
 տասներկու տարեկան աղջկան ա առել։ Ջահանգիր
 բեգի հորեղբայր Ղաճարվեցի Ալի—Բաբասիլ ողլին
 56 տարեկան ա ու թահարի 14 տարեկան աղջկան ա-
 ռել իրան կնիկ՝ զալիմ տալով։ Իսկ չքավորն եդ
 ագաթի պատճառով անպսակ ա մնում ու անպսակ

մեռնում: Ո՞ւմ հնարածն ա եդ որենքը: Ո՞վ տալով,
վոր հարուստը մի քանի կին պիտի ունենա, իսկ մենք
քյասիբներս՝ չե: Եդ տեսակ որենք ու աղաթները բե-
ղերն ու շեյխերն իրենց համար են հնարել, հնարել
են վոր մեզ զրկեն:

—Մատոն հո ամեն ժողովին դալիմի դեմ ա խո-
սում,—ընդհատեց կոմյերիտին ծերունին,—ուզում
ենք վոչնչանա դալիմը, ժողովուրդն ազատվի եդ լծից:
Ամառը, Ալադյողի քրդերի համագումարին ել մենք
մեր կանանցով ու յերեխեքով պահանջեցինք վերաց-
նել դալիմը:

—Բա բեղերը ի՞նչ եյին ասում,—հարցրեց կոմյե-
րիտը ծերունուն:

—Ի՞նչ եյին ասում: Ասում եյին՝ չի կարելի,
անհնարին ա, մեզք ա. ասում եյին, վոր Մատոն դա-
վաճանում ա մեր հավատին ու կրոնին, ոսի կնիկ ա
առել, բեղը վեր արել: Ես քանի որն ել,—ավելացրեց
ծերունին,—բեղերը հավաքվել եյին ու խոսում եյին,
թե վոնց սպանեն Մատոյին, վոր նրանց հանել ա
խորհրդային աշխատանքից ու դուրս ա հանում ժո-
ղովներից:

Յերկուսն ել լռեցին: Կոմյերիտը մի քիչ մտածեց,
հետո գրպանից մի թուղթ հանելով կարդաց, վոր դա-
լիմը որենքով վերացված ե և վոր հարսնացու առնող-
ները տուգանվում են 500 ռուբլու սահմանում: Բացի
դրանից, անչափահաս աղջիկներին ու տղաներին ի-
րավունք չի տրվում ամուսնացնելու, մինչև աղջկա
16 տարեկան, իսկ տղայի՝ տասնութ տարեկան լինե-
լու: Մեծերն ել, վոր ամուսնանում են, տարիքի մեջ

տասից ավելի չպետք ե լինի տարբերությունը, լինի
դա տղամարդ թե կինարմատ: Նույնպես վերացվում
ե բազմակնությունը: Վոչ վոք իրավունք չունի մե-
կից ավելի կին ունենալու:

—Այ, թե հա...—ուրախ բացականչեց ծերունին
ու իր թին ցած գցեց: Նրանց մոտեցան մյուս կոո-
անող քրդերը: Ծերունին խնդրեց կոմյերիտին նորից
կարդալ դեկրետը: Նա կարդաց ու մանրամասն բա-
ցատրեց: Բոլորն ուրախ եյին և ուրախությունից ծի-
ծաղում եյին: Մեկը կանչեց. «Յաշամիշքե¹⁾ Մատոն»:
Նրանց ծիծաղն ու աղմուկը հասավ Մեջլիս բեզի ա-
կանջը, նա յեկավ ու մոտեցավ ամբոխին: Կոմյերիտը
շարունակում եր իր ընդհատված խոսակցությունը:

—Իսկ յերկրորդ մեր թշնամին, այ ես սարերն
են,—ասաց՝ մատնանշելով Ալադյողը: Հ՛ը, հա, ի՞նչ ես
եդպես մտիկ տալիս ինձ: Ալադյողը մեր մերն ա, մեզ
ապրուստ տվողն ա, դրա հետ միասին՝ նա մեր ամե-
նամեծ թշնամին ա: Անխելք մոր նման նա յերես ա
լտալիս իր երեխին, աշխատանքի չի սովորեցնում,
հետո յեկ չարանում ա ու փեռն առնում— ծեծում: Ա-
ադյոզն ել եդպես յերես ա տվել քրդին, սովորեցրել
ա նրան ծուլություն, ու քուրդն են ժամանակ ա
մտածում հողագործության մասին, յերը վոր ձյուն
ա գալիս ու վոչխարը կոտորվում ա: Յեթե քրդերն ել
հայերի պես հողագործ լինեյին, ուզեյին—չուզեյին
կաշխատեյին ու ավելի հանգիստ կապրեյին: Տավարը
կեր ուզեր խոտ կցանեյին: Մի տեղ բինա յենք
դնում, հետո թողնում, քոչում: Ձմռան առանց ջրի

¹⁾ Գեցե:

առնչվում ենք: Դուք ել, ձեր երեխեքն ել քոչվորու-
թյան պատճառով անգրագետ եք մնում: Վոր մի տեղ
նստեք, ուսումնարան կուենենանք ու գիր կսովորենք:

Յերկու յերիտասարդ չորան՝ դպրոցի անունը
լսելուն պես, ուրախացած իրար նայեցին:

—Հը՛, Զիմաթ, դրուստ չեմ ասում, վոր մեր ա-
ռաջին թշնամին բեզն, աղալարը, շեյխն ու մոլլան ա,
յերկրորդը՝ մեր քոչվոր կյանքը: Ախր, կարելի յա եդ
բոլորի հախիցը գալ, յեթե վոր լավ մտածենք ու մի-
ասին գործի կպչենք:

—Դրուստ ա, դրուստ,—միաբերան ասացին չքա-
վորները, նայելով կոմյերիտի նիհար դեմքին:

Մաջիդ բեգը տեսնելով կոմյերիտին, մոտեցավ
նրան ու խիստ հայացքով լսիելով նրան վոտից գը-
լուխ, գոռաց.

—Դու ի՞նչ ես սրանց եսքան վախտ բանից գցում:
Ել քու վոտը չտեսնեմ մեր որայում, թե չե վիզդ կը-
հալորեմ:

Կոմյերիտը չկորցնելով իրեն, պատասխանեց:

—Քու որեն վաղուց ա, վոր չկա: Հրեն այ քու
որեն, բեզ շուտով ընտեղ ենք քշելու,—ավելացրեց նա,
մատնանշելով քարանձավը:

Մաջիդ բեգը ոձի պես ձգվեց ու առնելով մտրա-
կը, հարձակվեց կոմյերիտի վրա: Այս տեսնելով, աշ-
խատող չքավորները ձեն տվին.

—Եդ չանես, բեգ, թե վոր ջիվանին դիպել ես,
մենք բոլորովս պաշտպանելու յենք դրան, փիս բան
գուրս կգա:

Մաջիդ բեգը գյուղացիների այդ խոսքերից

կանգ առավ, սեղմեց խանչալի դաստակն ու չարու-
թյամբ նայելով աշխատողներին, մոմռաց. «Համբե-
րեք դեռ, վախտը կգա, յես ձեզ՝ շուն—շանվորդկե-
րանց շանց կտամ»:

Կոմյերիտը հանգիստ տուն գնաց: Որն իրիկնա-
նում եր: Արևի դեղին տապը փովել եր դռերի վրա:
Յերկնքում յերևում եյին մի կետում սառած արծիվ-
ների ուրվագծեր, վորոնք հայացքները գետին մեխած,
վորս եյին վորոնում: Ղռերում ժամանակ առ ժամա-
նակ լավում եր մի վայրենի, հյուժված, վշտոտ ու
թախծոտ ճիչ՝ տնքում եր լեռնային արծիվը:

Կոմյերիտի հետ զրուցող ծերունին շարունակ
մտադրաղ աշխատելով, քիչ եր մնում փասեր իր վոտ-
քը: Բեզերի ու նրանց թզգալանների վրանները շին-
ված—պատրաստ եյին, պատրաստ եր նույնպես նրանց
տավարի ձմռան կանգնելատեղին, բարձր ցանկապա-
տած: Մեկնեցին իրենց վրանները նաև կուլակներն ու
շեյխերը: Հորիզոնի վրա յերևաց մի սև ամպ, վորին
քամին քշում եր քոչվորների վրա, ու արևը մթնե-
լուց առաջ հորդեց ուժեղ անձրև: Կուռ անող չքավոր-
ների յերեխաներն ու իրերը թրջվեցին մինչև տակը:
Անձրևի հետ փջեց նաև աշնանային սառը քամին: Յե-
րեխաները սառչում եյին ցրտից, դողում ու ատամ—
ատամի տալիս: Մութն ընկավ ու անձրևն ել դադա-
րեց: Կուլակների, բեզերի ու շեյխերի յերեխաները
չոր ու ցամաք, դուրս յեկան իրենց վրաններից ու
կրակի շուրջը նստած՝ ձմռան քոչն եյին յերգում,
ուրախանում ու պարում: Չքավորների թրջված յե-

գլխաւորը կարպետներով փաթաթւած պառկած, լսում էլին ու յերանի տալիս նրանց...

Կոմյերիտին լսող չքավորները հիշեցին նրա խոսքերը և դժգոհությունը, անեծքն ու հայհոյանքը բեգերի հասցեյին լսվում էր մինչև լույս: Թըշված ցեղեխանները ցրտից լալով ու դողալով լուսադեմին միայն կարողացան աչք խփել բաց յերկնքի տակ: Քնեցին և նրանց ծնողները: Բեգերը, շեյխերը, աղալարներն ու կուլակները վաղուց էլին քուն մտել ու խռմիացնում տաք վերմակների տակ:

Բացվող արևը լուսավորեց արոտախոտերի կանաչ թավիշը: Դեղնաչյա ու դեղնադանգուր գեղեցկուհին՝ ղոները մեկնվել էր ժպիտը դեմքին: Ղոները մոայլ ու դաժան են ձմռան գիշերով: Այն: Ղոները ռազմադաշտի պես լիքն են մարդկանց ու կենդանիների վոսկորներով: Այստեղ ղոներում դաշնակների որոք թագնվում էլին թուրքերն ու քրդերը, նրանց թվում կային մեկուսի հեղափոխականներ, վոր չհնազանդվելով դաշնակի մաուզերին, կապվել էլին մասսային:

Ձմռան քոչից վոչ հեռու Մրգատ «Կախ» լիճն էր: Նա գոյացել էր անձրևներից և հոսում էր քարի նեղ ձեղքերից ու բավարարում քոչվորի կարիքը:

Լուսյը բացվեց, արևը բարձրացավ: Տավարն ու արախ բառաչել սկսեց, ձիերն ել՝ խրինջալ՝ յերկարատեմ հանգիստ ու լիառատ կեր ունենալով: Կանայք ուրախ—ուրախ զբաղված էլին իրենց սեփական գործերով, վոր յերեկ կոռի պատճառով չէլին կարողացել անել: Կուլակները հանդիսավոր դրոսում էլին՝ դադար տալով թամբերում թմրած անդամներին: Չքա-

վորները քարերը տեղահան անելով, տեղ էլին հարթում իրենց վրանների համար, իսկ ցեղեխաններն իրենց մատղաշ գառներով ու շներով նոր արոտներն էլին գնում:

Ջահանգիր բեգը տեսնելով, վոր Ուսուր բեգն էլ է յեկել ձմռան քոչի, իսկույն պատվիրեց ծառաներին ձի թամբել: Նա ուղում էր վորքան կարելի յե շուտ տեսնել Ուսուր բեգին ու պատմել նրան այս որերին իր գլխին յեկածը...

Ուսուր բեգի ցեղն ավելի լավ տեղ էր գրավել, քան Ջահանգիր բեգինը: Փոքր ձորակում տեղավորվել էր «Կախ» լիճը, նրա աջ ափին փռվել էլին գույզգույն յուրթերը: Բլրի գլխին սեին էր տալիս միակ մեծ սև յուրթը, վորի կողքին ձգված էր Ուսուր բեգի սպիտակ վրանը: Ջախ թեի լանջերում արածում էր նրա վոչխարն ու տավարը:

Ջահանգիր բեգն արագացրեց ձիու քալն ու ըսկսեց իջնել նեղ, վորտապտույտի դանդաղապատ¹⁾ արահետներով դեպի լիճը: Ու հանկարծ կանգ առավ: Բոլորովին մոտ, քարերի հետևից նրա ականջին հասավ մի ծիծաղի հնչյուն: Քրդուհիներն էլին ծիծաղում: Ջահանգիր բեգն իսկույն ցած թռավ ձիուց ու վազեց դեպի ձայնը:

Մի քանի պտույտից հետո նեղ արահետը վերջացավ, բերեց նրան լճի նեղ ծայրին, վորը մեջտեղից բաժանված էր անձրևներից գոյացած բավականին խոր առվով: Այս առուն միացնում էր լիճը բլրի տակի ջրամբարի հետ: Քրդուհիները ջուրն այստեղից

1) Ղանդազ—գետում բնոյ խոտ:

եյին վերցնում, վորովհետեւ ջուրը ֆնալով ժայռի տակին փոսի մեջ, ավելի սառն ու պարզ եր լինում, քան ասիերին, ուր պղտորում եր ջրվող տավարը:

Ջրամբարի մոտ, մեջքը դեպի ճամբան, կանգնած եր Մայանեն, կապույտ անթարի հագած: Կլոր գլխարկի՝ կոփի տակից, նրա վեր պարզած սիրունիկ գլխից կապույտ անթարին եյին իջնում 14 բարակ ու յերկար սև հուսեր, վորոնք ցնցվում եյին, չերբ Մայանեն ծիծաղում ու չարաճճիորեն թափահարում եր գլուխը: Նրա դիմաց, ձեռները մեջքին կանթած, կանգնած եր մի յերիտասարդ քուրդ: Գեղեցիկ ժպտալով բացել եր իր սպիտակ, խոշոր ատամները և ակնապիշ նայում եր Մայանեյին: Քուրդն աղքատ հագուստով եր, կարկատած արխալուղով, մաշված գլխի չալմայով ու բորիկ վոտին հագած տրեխներով: Նկատելով Ջահանգիր բեգին, նա ինչ վոր բան ասաց Մայանեյին ու կռնալով սկսեց ջուր լցնել կուժը: Մայանեն յետ նայեց ու հանդիպեց Ջահանգիր բեգի հայացքին: Նա նախ կարմրեց, ապա գունատվեց ու ժպիտը կորսավ նրա վարդագույն դեմքից:

Ջահանգիր բեգին թվաց, թե նրա սիրտը ցնցվելով կանգ առավ: Նրա Մայանեն այս սրիկա քնձոտուհեւ: Չարությունը սեղմում եր նրա կոկորդը: Ատամները կրճտեցնելով, նա մոտեցավ քրդին և խլելով նրա ձեռքի կուժը, կոտրեց այն նրա գլխին: Ապա բռնելով նրա ուսերից, շրջեց ու հրեց նրան այնպիսի թափով, վոր նա ընկավ յերեսի վրա:

—Ձեռ ճանաչում տեղդ,—գոռաց խզված ձայնով Ջահանգիր բեգը:—Դե ուղ յեղիր, քանի չեմ սպանել:

Քուրդը վեր կացավ, սրբելով իր յերեսն ու դարձավ Ջահանգիր բեգին:

—Շունը դու յես ու քու հերը,—գոռաց նա զայրացած և ապա մի պահ մտածելով, արագ վազեց, քրից քար թռչելով:

—Մայանե,—կանչեց Ջահանգիր բեգը, ու նրա ձայնը բեկվում ու ընդհատվում եր.—Մայանե,—դու մոռացել ես, վոր դու իմ հարսնացուն ես: Դու լճնչպես ես կարողանում խոսք ու ծիծաղ անել եդ վորորմեկի չորանի հետ, քանի վոր մի յերկու շաբաթից հետո չես զալիմ եմ զրկելու քու հորը:

—Ի՞նչպես կարող ես ուղարկել, հիմի զալիմը վերացած ա,—զարմացած հարցրեց Մայանեն: Չե՞ վոր խորհրդային որենքը քեզ կձերբակալի:

Բան չկա, չեն ձերբակալի, զալիմը ենպես թաքուն կտամ, վոր ոչով չի իմանալ:

—Ջահանգիր բեգ,—ասաց Մայանեն,—եդ տղան մեր շվանն ¹⁾ ա, նա ջուր եր վերցնում եստեղից:

—Բա վոր մերոնցից մեկն ու մեկը տեսել եր:

Բամբասանքը կընկներ բոլորի բերանը, յես ըստիպված կլինեյի մեր հարսանիքը խափանել, ու մեր ցեղերը պետք ե թշնամանային իրար հետ:

—Մեզա քեզ, խուադե, նա հո հասարակ շվան չի վոր: Նա յեւ լավ ոջախից ա, նրա հերն եւ մեր Հասանի սաղ ցեղի Մերխասն ա յեղել: Փոքրուց մենք միասին ենք մեծացել: Իմ հերը վերցրեց նրան իրա իզիթուլթյան համար: Ղաչաղները վոր վրա տվին մեր ապրանքին, նա ինքը մենակ յետ քշեց բոլորին:

¹⁾ Հոտաղ.

Բայց վոր ուզում ես, չերգվում եմ Փիլ—Աբրահամի ու-
ղաղով, վոր ել նրա յերեսին մտիկ չեմ տալ:

Մայանցի խոսքերը մեղմացրին Ջահանգիր բեգի
չարությունը, ու նա մեղմությամբ ասաց.

—Դե լավ, Մայանե, ես անգամ բախշում եմ քեզ:
Յեա հավատում եմ, վոր ես առաջին անգամն եր ու-
վերջինը կլինի, իսկ եզ սրիկային իմ ծառաները ռադ
կանեն այստեղից: Եդ աղքատ չփլաղը կրակի հետ ա
խաղ անում: Դե, սրբիւր աչքերդ, մի լար, յես ուզում
եմ, վոր յերեսդ փայլի արեգակի պես:

Ու նրանք հաշտվեցին: Մի կես ժամից հետո Մա-
յանեն կուժն ուսին բարձրանում եր սարն ի վեր,
իսկ Ջահանգիր բեգը վերադարձավ այն տեղը, ուր նա
թողել եր իր ձին: Բայց ձին վոչ մի տեղ չկար: Ջա-
հանգիր բեգը գլխի ընկավ, վոր իր կողմից վերավոր-
ված քուրդը փախցրել եր իր սիրած ձին, բայց ինքն
ստիպված եր լռել ու մարդ չուղարկել փախստակա-
նի յետեից: Նա ստիպված վոտքով յեկավ Ուսուբ—
բեգի վրանը: Քրդերն իսկույն իմացան յեղեկությու-
նը, չքավորներն ուրախացած եյին ու գովում եյին
իգիթի արարքը:

* * *

Ալագյոզի ստորին լանջերին, Դըզլ—Սոր կարմիր
բլուրներով շրջապատված՝ կուչ ե յեկել Սեյթանի
Ղշլաղ գյուղը: Փոփոխական քամին փչում եր մերթ
Սարդարաբադի դաշտից, մերթ լեռներից: Այստեղ
ալնպես չեր նեղում շոգը, ինչպես դաշտում: Ամբողջ
գյուղը դուրս եր գալիս վրաններից և քարերին նըս-

տոտած՝ զրույց եյին անում վոչխար ու տավարի
մասին:

Բրոն վորբացավ: Հայրը թողել եր նրան 20 վոչ-
խարից, մի չեղից ու ձիւղց բաղկացած մի փոքր
տնտեսություն: Նրա մայրը՝ Բասեն հաճախ ասում
եր. «Բրոյի հերը մեռնելիս կտակ արավ, վոր իրա
քրտինքով շահած վաչխարը դալիմ տամ ու վորդուս
պսակեմ»: Յեվ նա մեծ հոգատարությամբ խնամում
եր մալերը, և նրանք դեռ գյուղ—չհասած, պառավ
Բասեն վազում եր նրանց ստուգելու:

Բասեն վաղուց հարսնացու յեր փնտրում իր վոր-
դու համար, բայց չեր կարողանում գտնել, շատ դա-
լիմ եյին պահանջում, իսկ նա հնարավորություն չու-
ներ վճարելու: Բրոն մանկուց Մայանցի հետ եր մե-
ծացել ու նրանք սիրում եյին միմյանց: Բայց նա
սիրտ չեր անում հայտնելու մորն իր ցանկությունը:

Մի որ մթնով, աշխատանքից տուն վերադառնա-
լիս, Բրոն հանդիպեց Մայանցին, վոր տխուր ու
մտահոգ՝ նույնպես տուն եր գնում: Բրոն նրան տես-
նելուն պես ժպտաց, վողջունեց, ու սեղմելով իր
կրծքին՝ համբուրեց նրա թուշը, հարցնելով, թե ին-
չ՞է լե թախծոտ նրա գեմքը, իսկ աչքերը՝ լաց ու
վշտով նայում աշխարհին:

Մայանեն պատմեց, թե ինչպես Ջահանգիր բեգն
ուզում ե իրեն կին առնի:

—Յես ազնիվ քոչվորի վորդի յեմ,— ասաց Բրոն,—
ու յես չեմ փոխի իմ վորոշումը—դու իմն ես: Մենք
միասին ենք մեծացել, մեր մանկությունն անց ենք
կացրել Ալագյոզի քոչերում: Լեռ—ժայռերի անուշա-

հոտ շվաքում դու խոսք ես տվել ինձ, ու հիմի վոնց վոր տեսնում եմ, հորս մեռնելուց ու մեր աղքատա- նալուց հետո խոսքըդ չե՞ս պահում...

— Ձե, չե, Բրո, յես քեզ եմ սիրում ու քոնն եմ: — Մայանհն հեկեկաց ու ընկավ Բրոյի գիրկը, — Համա ցամբ են ա, վոր եդ ուրուր Ջահանգիր բեգն աչք ա դրել վրես, հերս ել չե չի ասում, ինչ ա՛ հարուստ մարդ ա ու շատ դալիմ ա տալիս:

Բրոն մտածմունքի մեջ ընկավ: Նա լավ գիտեր, թե ինչքան դժվար է ցեղապետի հետ բռնվելը, բայց խնդրեց մորը դալիմը վճարել:

Բասեն, ինչպես պահանջում եր որենքը, կանչեց Մայանհյի հորեղբորն ու ծածուկ վճարեց նրան դա- լիմը: Այդ այնքան ել հեշտ չեր անել, քանի վոր ո- րենքով դալիմն արգելված եր արդեն:

Հարսնախոսից ու դալիմը վճարելուց հետո փե- սացուն պետք է նվերներ բաժանի հարսնացուի կա- րևոր ազգականներին ու հաղթի նրանց նույնպես և սրախոսությամբ: Բասեն՝ նրա մայրը՝ ծալապատիկ նստած տեղից դիմեց չուր վորդուն ու ասաց.

— Դե բալա ջան, եգուց դու կնիկ ես առնելու: Յես ինչքան կարացի, արեցի ու կատարեցի հորդ կը- տակը: Հմի քու գլխի տերը դու յես, պետք ա լավ հասկանաս քու տնտեսությունը, ու վոր գլխավորն ա, վոչխարը կարենաս լավ պահել, չուռքի նրանով են ապրել ու հիմի յեւ ապրում են մերոնք: Մոռաց- կոտ ու թեթևասլիկ չլինես, հպարտ չլինես: Թե գնա- ցիր մի տեղ ու միաչքանի տեսար, դու յեւ միաչքա- նի դարձիր, վոր հարմարվես են ցեղի խալխին:

— Լավ, ալ մեր, — պատասխանեց Բրոն:

— Իսկ հիմի ղոնաղների դարդը քաշենք: Բոլորի՞ն ղրկեցինք թոփային ¹⁾ (քրդական որենք ե, վոր ա- մեն մի հարսանիք հրավիրվածին նվեր են ուղար- կում «թոփային»՝ մի աղլուխ, մի կտոր սապոն և այլն: Մասնակցել ուղղոն ընդունում ե, չուղղը՝ վոչ):

— Հա, նանի, ղրկել եմ:

— Բա թոփային հերիք արած:

Հա, նանի, ախր հորեղբայրդ ինձ ռխտը գառ բախշեց: Նա գիտեր, վոր մեր մեջքը գոռիլ չի:

Հետևյալ որը Բրոյենց ղշլաղը դժվար եր ճանա- չել, շատ մարդ եր ավելացել ու անվերջ զլում եր գուռնա—դհուր: Շատ ղոնաղներ եյին յեկել, Հասոն ու Ադեն ել եյին հրավիրված հարսանիքի: Քրդերը, տոնական գուլնազգուլն արխալուղներով ու ոյմանե- րով, ղարդարված չալմաներով, վրանից—վրան եյին անցնում, ղրուցելով տոնական զվարճալիքների, ի- քենց գործերի ու ղանազան նորությունների մասին: Յերևում ելին նաև թուխ, լուռ ժպտացող կաննիջ՝ պճնված տոնական ծանր զգեստներով: Լեռնային գե- ղեցկուհիների գլուխները ղարդարված եյին բարձր կոփիներով ²⁾՝ նախած գուլնազգուլն ուլունքներով: Վրանների մոտ, ուրախ ձիչ ու աղաղակով խաղում ու ղվարճանում եյին բոբիկ յերեխաները:

Մեծ պատրաստությունները գլուղի մյուս կողմն եյին, ուր իրենց ձիերով հավաքվել եյին ջիրիթ ա-

1) Նվերներ:

2) Գլխի ծածկոց:

նողները, ամեն մեկն իր ձիու առավելութուններով
եր պարծենում ու հավատացնում, վոր ինքը առաջի-
նը կլինի: Շատերն ել իրենց ձիերի վկայականներն
եյին ցույց տալիս,՝ վավերացված մի շարք անձանց
կողմից, ապացուցելով, վոր ձին զտարյուն կղան-
ե 1): Անհամբեր կենդանիները սանձված կանգնել ե-
լին՝ գեղեցիկ աղեղելով իրենց վզերը և արշավին ըս-
պասելով, սմբակներով հողը փորելով:

Վերջապես արշավը հայտարարեցին: Տարածու-
թյունը տասը վերստ եր վորոշված և, մինչդեռ ձիա-
վորները ջիւրիթ անելով մոտենում եյին տեղին, գուռ-
նան սկսեց «Քեչդե — Սուրյան»:

Այսպես գլարձանում եր ժողովուրդը: Բրդին
նստեցրել եյին, ինչպես քուրդերն են ասում, թախ-
տի (գահի) վրա, ջահելները շրջապատել եյին նրան,
յերգում ու ուրախանում եյին, գլուխն ածիլում: Քըր-
դական սովորությամբ, նրա գլուխը բաժանել եյին
մի քանի մասի, ու ամեն ընկեր մոտենում եր դալ-
լաքին, վոր շուտ սափրի իր գնած մասը: Գլուխ սափ-
րելուց հավաքված փողը ժողովվում եր մի տեղ, վոր
իրանց մեջ բաժանվի հարսանիքից հետո:

Մայանեն նստած եր կոնում՝ իր ընկերուհիների
շրջանում: Նրանք զարդարում եյին հարսնացուին
ու լաց լինում: աջսպես եր պահանջում սովորու-
թյունը:

Աման, յես յադ եմ, աման, անբախտ եմ,
նստած ես բլրին՝ արցունք եմ թափում,

1) Արաբական տեսակն է, վոր չատ գիմացկուն ու արագավազ է:

Ոչով չգիտե, թե ումոնցից եմ,
Անբախտ ու ոտար, արցունք եմ թափում:

Են հիւ ա ոտար: Հերանցդ տունը
Հրեն կաթում ա անձրեաջրից,
Հարսնացու, մի լար, փեսացուդ ունի
Ջահել որ ու կցանք, յես՝ կարոտ յարից:

Գնամ ջուրն ընկնեմ, ել տուն չգամ յես,
Բունա կորցնելու կարոտն եմ լացում.
Ոտարը յես եմ, կարմիր ծաղկի պես
Ուրիշի սրտի ուզածը դառնում:

Չոռ ու ցալ դառնար են կտոր հացը,
Վոր ինձ ուտեցրեց իմ սիրած նանին,
Ու հիմի ես մեծ դալիմի համար
Ինձ ջահել ծախում, քաֆթաւին տալիս:

Մեկը յերգում եր ու յերբ վերջացնում եր մի
տուն, մյուսները լալիս եյին: Նրանք վշտացած եյին
ձեռնում, մինչդեռ յուրաքանչյուրը մտածում եր.

—Ի՞նչ բախտավորն ես: Մարդդ ջահել ա ու սի-
րուն, իսկ մենք չենք իմանում՝ հիւ ա լինելու մերը:
Կարող ա մենք վրա յերկու կամ յերեք կնիվը դառ-
նանք մի փիս ու չար պառավի: Են վախտը, վոր
գրուստ լաց բլենք, ու վոչ թե աղաթի համար...

Կեսորին Մայանեյին ձի նստացրին ու ձիավոր-
ներով շրջապատված՝ տարան Բրդյի տունը: Տանը մո-
տենալիս հրացանաձգությունն սկսվեց, իսկ Բրդյի
մայրը առաջ գալով, քոչարի յեր պարում ձեռին յեր-
կու աման բռնած: Յերբ Մայանեն մտնում եր վրա-

նը, շեմքին նրա վոտի տակ կավե աման դրին, վորը նա կոտրեց ու այնպես ներս մտավ տուն: Մրանով վերջացավ հարսանիքի հանդեսը:

Հանդարտեց մարդկային աղմուկի ծովը, բոլորը ցրվեցին իրենց տները, և ամեն ինչ լռեց:

Ահա մի տարի չե, ինչ Մայանեն ամուսնացած ե: Մայանեյի հաշվով տասներեք լուսին ե փոխվել աչնորից, ինչ նա վոտ ե դրել Բրոյի տունը: Յևվ որենքով սահմանված ժամկետը լրանալուց հետո յեր միաչն, վոր Մայանեն բացեց իր դեմքը ծածկող խեղին ու խոսեց իր կեսրոջ—Բասեյի հետ:

Բայց Ջահանգիր բեգը չմոռացավ դեղեցկուհի Մայանեյին: Նա ծառաներ ուղարկեց նրա հոր մոտ ու յերբ իմացավ, վոր աղջիկն ամուսնացել ե, վորոշեց մի հարմար տեղ սպանել Բրոյին:

Ժամը ժամին, որը որին, ամեն ամիս—թուշում եր ժամանակը: Բրոն ապրում եր ուրախ ու յերջանիկ իր Մայանեյի հետ: Մայրն ել ուրախ եր. կատարել եր հանգուցյալ ամուսնու կտալը՝ պսակել վորդուն:

Գարնանանում եր: Արեն ասես թե վճռել եր կիզել վորջ աշխարհը ու հազարավոր բոցեղեն վոսկի ճառագայթներ եր ուղարկում յերկրին: Ձմեռնաքոչի բոլոր քարերն ու դեղին թումբերը շիկանում, հալ ելին ընկնում: Ղանդազն անհուն հրճվանքով ու հեզությամբ բեղմնավորման կարոտով խաս—մոխրագուշն ծաղիկ ե հագնում ու իր ծաղիկների միլիոնավոր թերթիկները սփռում գետնովը մեկ:

Բրոյի տնտեսութունը հարսանքից ու դալիմ վըճարելուց հետո սկսում եր նվազել: Բայց Բրոն ալգ

պակասությունները չի նկատում: Յերեկը նա դեռ ելի մի գործ անում ե:

Կարմրավուն ալիքավոր դները ննջում են վառ արևի տակ: Տենդոտ ջերմի մեջ տատանվում ու ցընցըվում ե հորիզոնը: Լճի ավազոտ դեղին ափին պարզ յերևում են Ուսուր բեգի սև կոները, իսկ նրա շուրջը՝ խոտի խրճերի նման թափված են մյուս կոները:

Նախիրն արածում ե քոչի մյուս կողմը: Ջրին ավելի մոտ ձիերն են իրենց պինդ ու սպիտակ տամներով պոկոտում հյուրթալի խոտը:

Ուսուր բեգի գլխավոր կոնից մի քսան քաչլ հեռու մի նոր վրան են ձգում հյուրերի համար: Նա լուր ե ստացել, վոր նրա մոտ են գալու դաշնակները, նախկին խմբապետները: Յերկու խարուչկ ե ծխում: Մեկը լավաշի համար, իսկ մյուսի վրա Ուսուր բեգի ծառան չորան—դաուրմա չե անում, խալի պատրաստում: Տնեցիք ել են իրար անցել: Սեյրան խանումը՝ Ուսուր բեգի կինը հետևում ե ծառաներին, վոր ամեն ինչ կարգին լինի:

Ուսուր բեգը հպարտորեն նստած ե փռած քոչմեյի վրա ու նայում ե դեպի դաշտը, վորտեղից պիտի յերևան հյուրերը: Կողքին նստած ե Ջահանգիր բեգը, պատմում ե ճամբին պատահածը՝ քոչվորների խորհուրդ ընտրելու մասին:

—Դու գիտես, Ջահանգիր բեգ, իմ վորդուն պաշտոնից հանել են ու գնացել նստակյաց քրդերի մոտ, շուտով մեզ մոտ ել կգան: Դու պետք ե ենպես պատրաստես քու ցեղը, վոր բացի քեզանից ուրիշին չընտրեն քոչվորական խորհրդի նախագահ: Աշխատիր, վոր

քո չքավորները շեյխերի ու փրերի միջոցով նախապատրաստված լինեն:

— Ձե, Ուսուր բեգ, մեր չքավորներն ես անիծած Մստոյից հետո ենալես քաղաքականապես պատրաստվել են, վոր բոլորն ել մեր դեմ են: Դու իսկի գիտես, բանից յերևում ա՛ ես ձմեռները Մստոն գալիս ա ելել, ժողովներ ա արել ամեն բան նախապատրաստել, ու մենք բանից բխաբար ենք:

— Հա, դրուստ ես ասում, Ջահանգիր բեգ: Նա վոր մեր գեղն եկալ, ժողով արեց. մեզ չթողին, ձալնազուրկ հայտարարեցին ու առանց մեզ գլուղխորհուրդ ընտրեցին: Դրուստ ել ասում ես, վոր բոլորն ել պատրաստված եյին ու գիտեյին, թե ում ընտրեն:

Իրենց մտքերով տարված՝ չերկուսն ել լուցին: Ուսուր բեգը գոհ եր, վոր այսոր գալու չեն խմբապետները, վորոնց հետ նա տիրել ե Հայաստանին, կպատմեն անցած որերից, կհիշեն իր «հերոսությունները», իսկ վոր ամենակարևորն ե, նորություններ կհաղորդեն այն մասին, թե յերբ են վոչնչացնելու այս անիծյալ բալչևիկներին:

Դոշ գլուղից յեկած բատրակը, վոր հետը յերեք տիկ գինի յեր բերել, ասաց, վոր Սարգարաբադի դաշտում ձիավորներ են յերևում, վոր ուղիղ գեպի քոչն են գալի...

Սարգարաբադի դաշտը խնամքով պահում ե իր ծով հարստությունները և իր գաղտնիքները:

Ահեղ զորքեր են անցել իր ժամանակին: Նրա լայնքն ու յերկայնքը հափել ե դաշնակն ու թուրքը, ժողովուրդներ են գաղթել նրա վրայով, և բոլորին

նա ընդունել ե անաչառ ու անկիրք, սառնասիրտ ու հանգիստ, և նրանք մեկը մյուսի հետևից անհետացել են դաշտավայրի անծայրածիր ծոցում: Ի՞նչ ե յեղել այդ մարդկանց վերջը՝ լուկ ինքը գիտի...

Դեղին, ցանցառ բուսականություն ունեցող դաշտը համր լուկթյուն ե պահպանում...

Թվում ե, վոր այս դաշտավայրում, ուր դաշտերն են փորել իրենց գերեզմանը, այժմ Սարգարաբադի մեծ ջրանցքն անցկացնելուց ու լիովին վոռոգելուց հետո, շատ քրդական ցեղեր կգտնեն իրենց ապրուստի վայրը ու հեռզհետե վերջ կտան քոչվորությանը այն քրդերը, վորոնց հայրերն ու պապերը հարյուրավոր տարիներ քոչել են այս դաշտով: Իսկ այժմ դաշտում թափառող ժողովրդի միակ որորանն ե, քանի նրանք անջատ ու անկազմակերպ են ու քոչող վոչխարի հոտի նման հափշվում են լեռնային, անմարդաբնակ բացատները:

... Քրդերի պարծանք արաբական կղանները առաջ են սլանում ու նրանց հետ միասին քամու արագությամբ մեր անապատին ու լեռանը գիպչելով, դաշտ ե հասնում նոր լուրը այն մասին, վոր շրջգործկոմի նախագահ Դոնադչյանն ու Մստոն յեկել են քոչատեղերը ցեղապետներին իրենց պաշտոններից հանելու, վոնդելու բեգերին, վորոնք դեռ ցարիզմից ու դաշնակների ժամանակից շահագործում են քուրդ աշխատավորությունը: Այսպիսով, բեգերի ավտոնոմ իշխանության անկումն սկսվում ե միայն 1924 թվից, ու անցյալի փլատակների վրա, հին, ցեղային կազմակերպության փոխարեն կազմակերպվում են քոչ-

վորական խորհուրդները, ուր մտան չքավորները, բատրակներն ու միջակները: Բեգերը, վոր չհաշված կռվերը, յեղները, ձիերն ու եշերը, չերկու հազարի չափ վոչխար ունեցին, մինչև 1924-25 թ. թ. վոչ մի կռակ հարկ չեյին տալիս խորհրդային իշխանության: Նրանց ապրանքը հաշվի առնվեց, ու սկսեցին նրանք ել հարկ վճարել:

Լեռնային ղուերը ծածկել են դաշտի գավակները: Վոչվոք ապահովված չի ղուերի չար քմահաճույքից, վոչվոք ոգնություն չի հասցնի անհատ չքավոր քոչ-վոր քրդին, յեթե նա մեռնելիս լինի խուլ ու անծայ-րածիր դաշտավայրում... Միայն խորհրդային իշխա-նությունը կռքնի, նա, վոր ջախջախեց բեգերի ու շեյխերի ճնշման շղթաները...

*
* *

Հանդարտ վառվում է կոնի մոտի կրակը: Կրակի շուրջը մի քանի քուրդ են հավաքվել: Նրանց յերկար բեղերը ստվեր են գցում նրանց դեմքերի վրա և աչ-քերում փայլում է կրակի լույսը: Մեղմ աղբյուրից կարկաշող ջրի նման հոսում է խարույկի կողքը նըս-տածների խոսակցությունը: Յեւ հանկարծ բոլորը լռում են...

Ադեն սկսում է խոսել արտատեղերի ու հարկե-րի մասին:

— Զաֆ փակե (շատ լավ),— բացականչում է Ա-դեն,— դե մի միտք արեք, թե ես քանի տարի ամենք տանջվում ենք ես գաղաններից. ամենալավ արոտ-ները նրանց ձեռին եր ու վոչ մի հարկ չեյին տալիս:

այլ մեղանից եյին առնում: Մենք հմի ենպես կա-նենք, ինչպես Մատոն եր ասում.— բոլոր արոտները կհանձնենք քոչվորական խորհրդին...

Ադեն դեռ ելի շատ—շատ խոսեց: Ապա նա վերցը-րեց սրինգը, մոտեցրեց շրթունքներին, ու լավեց հա-րազատ յերգերի ձայնը: Ինչպես ձյունը ջերմ արևից, հալվում եյին հնչյունները դաշտի պարզկա ողում, թռչում կոները ու լցնում կանանց սրտերն ուրա-խությամբ, իսկ հարսնացուներին՝ անհուն կարոտով դեպի իրենց ջարը:

Սրինգը յերգում եր ավելի զիլ ու հնչեղ: Հովվա-կան յեղանակն ուրախացնում եր չքավորների սիր-տը, վոր նրանք ազատված են բեգերից: Հավաքված չքավորները, բատրակներն ու միջակները տոնում եյին իրենց յերջանկությունը, չերկար յերգում ու պարում եյին: Միայն առավոտյան լուեց սրինգն ու ժողովուրդը ցրվեց...

Բնաթաթախ քոչվորները դարթնեցին ինչ վոր աղմուկ—աղաղակից: Տղամարդիկ շապկանց դուրս եյին վազում: Արդեն շատ մարդ եր հավաքվել: Բո-լորը հուզված ու գրգռված, տաք—տաք վիճում եյին, բայց վոչվոք չգիտեր իրենց քնահարամ անելու պատ-ճառը:

Տեղ հասնելով՝ մեկը մյուսին հարցնում եր հուզ-ված.

— Ի՞նչ ա պատահել, ի՞նչ:

Վոչվոք վոչինչ չգիտեր: Ահա յերևացին բեգերի աղաղակների անեղ կերպարանքները, նրանց հետ և յերկարամորուս մոլլաները, փերերը և շեյխերը:

— Ո՛ հավատացյալներ, — սկսեցին նրանք, — մեծ խուռադեն մեզ փորձությունն է ուղարկում: Հերիք չեր, Վոր մեր իշխանությունն անցավ անասովածների ձեռքը, հիմա ել մեր բեգերին են ձերբակալել, ձերբակալված են նույնպես և կավալիները՝ մեր սրբազան Մերք — Թաուզի հեա միասին: Ես ամենը նրա արածն ա: Ո՛ հավատացյալներ, դաեք նրա պատիժը: Դուք կամ պիտի կոտորվեք կամ պիտի վերացնեք եղ Մստոյին...

Ջրավորները, բատրակներն ու միջակներն ուրախացան այդ ձերբակալությունից, ցրվեցին իրենց տները:

Հրապարակում մնացին բեգերի ազգականները, հոգևորականներն ու յերեք հոգի կուլակների հավատարիմներից:

Աստղազարդ գիշերը պինդ հպել էր յերկրին, ու ամեն ինչ քարացել էր նրանց համբույրի մեջ: Վոչ մի շարժում: Յերբեմն քամին էր թեթև սուլում, և նորից ափրում էր լռություն ու անդորր, Վոր յերբեմնակի ընդհատվում էր շվըքի մեղամաղձոտ յերգով:

Մեղմ ու հանդարտ գիշերը հանգիստ էր տալիս բեգերի ու շեյխերի ծանր լծի տակ տանջվածներին:

Բատրակները գրվում էին հողանտառ միության անդամ, իսկ յերիտասարդները, Վորոնք բեգերի ահից ծածուկ ու վախով էին մտնում կոմսոմոլի շարքերը, հիմա ազատ ու բացահայտ կերպով դիմում էին տալիս Լենինյան կոմբերիտմիության շարքերն անցնելու:

Քուրդ քոչվորների մեջ յեռաց նոր կյանքի, սոցիալիզմի կառուցման ու նոր կենցաղի կազմակերպման մի շրջան:

ՀԱՋԻՅԵ ՋԵԴԻ

1908-1930

ԱՐՈՅԵՎ ԼԱՅԼԵ

1

— Լե, լե, աղջիկ սրտակոտորուկ,
Սև աչքերով, սոսի ծառ,
Յեկ կոլտողի կալը կախենք,
Յեկ միասին գնանք կալ:

— Լո, լո, սիրով դարկած ջիվան,
Քեզ եմ տեսնում գիշերում.
Քեզ, իմ սիրած ջահել—ջիվան,
Ծնողներըս չեն սիրում...

—Լե, լե, աղջիկ սրտակոտորուկ,
Արի գնանք դու ինձ հետ,
Դու ջահել ես, հարվածային,
Թե խելոք, թե գրագետ:

Բալե, ¹⁾ բալե, հայրան ջահել,
Կոմսոմոլի սրտակից.
Յես չեմ ուզում, չեմ գնալ ել
Հին աղաթի յետևից...

—Ջան իմ սիրուն, աղիզ Լալե,
Ըռունդ ²⁾ հարսիկ կոլխոզի.
Շուտ տուն գնա, ծնողներիդ
Ասա միտքդ, համոզի...

Հորեղբայրն ու դայե ³⁾ Շակեն
Քեզ կըլսեն, գիտեմ յես.
Մենք միասին նոր կյանք կապրենք՝
Ղալըմով չեն ծախի քեզ:

—Կկատարեմ ասածներդ,
Կկատարեմ հենց եսոր,
Հիմա գնամ խելքի բերեմ՝
Քեզ նայեմ պարզ յերեսով...

—Դե գնա, ջան, սիրուն Լալե.
Կոլխոզի գործը մնաց.

1) Բալե—այո, հա:

2) Ըռունդ—սիրուն, գեղեցիկ:

3) Դայե—մայր:

Շտապում եմ ենտեղ, կալը,
Խոսքս միտքդ թող մնա:

—Բալե, Աբո—բալե, հոգիս,
Ես ա կերթամ ու կասեմ՝
Հորըս, մորըս բերեմ խելքի,—
Կոլխոզ մտնենք համոզեմ...

2

—Աղիզ բավո, ¹⁾ անուշ դայե,
Մինուճար ե ձեր աղջիկ.
Մի անգամ ել խոսքս պահեք՝
Լսեք ես իմ խոսքը ճիշտ....:

—Ի՞նչ ես ասում, ասա տեսնենք,
Մեր սիրելի, ըռունդ աղջիկ.
Ի՞նչ ես ասում, ասա տեսնենք,
Մենք կըլսենք ասածիդ:

—Վոր եղպես ե՝ կասեմ յես ել,
Վոր կոլխոզը մեր գյուղում
Մի լավ կյանք ել ե ստեղծել՝
Կանանց փողով չեն ծախում....:

—Վատ չես ասում. մեր սիրելի,
Կյանքը լավ ե կոլխոզում.
Ա՛յ, նստել ենք մարդ ու կնիկ,
Դրա մասին ենք խոսում:

1) Բավո—հայր:

Վատ չես ասում, հովիվ Ղարոն
Եսոր կոխող կգնա.
Մենակ մարդը միշտ անճար է,
Ել հերիք ե խեղճ մնանք:

Վեր կաց, Շակե, հովիվ կնիկ,
Քո սիրտն հենց եղ եր ուզում,
Մեր վճիռը վճիռ լինի,
Բանենք, ապրենք կոխողում:

3

Տրակտորի ձախն ե գալիս,
Սկսվել ե վար ու ցանք,
Շակեն, Ղարոն, սիրուն Լայլեն,
Վոտք դրեցին մի նոր կյանք:

Չուում քեֆ ու խնդություն ե,
Աբոն, Լայլեն միասին
Կոխողի մեջ աշխատում են,
Մի մարդ դարձած ու մի սիրտ:

Խորհրդային ազատ յերկիր,
Ազատ աշխարհ, ազատ հող,
Դու միացում ուժի, բազկի,
Դու բոլորիս ազատող:

□

Զ Ո Ջ Ա Ն

1

Ջողանը մի սիրուն և փոքրիկ աղջիկ էր:
Նրա հայրը—Ջաչանե Դավրիշը տավարած էր,
խակ նրա մայրը—Շարեն—աղայի խաթունի ¹⁾ համար
շոր էր լվանում, խնոցի հարում, տունն ավելում, թո-
նիր վառում և այլ մանր-մունր գործեր կատարում
աղայի տանը:

Մի որ ել իր փոքրիկ յեղբոր համար գետափին,
ավազից ու հողից փոքրիկ տնակ էր կառուցել, ցեխից
արջի ու կառվի մոդելներ էր պատրաստել:

Արջին տան պահապան էյին կանգնեցրել, իսկ
կատուն իբրև թե նրանց փոսորդն էր: Դրա համար
քույր ու յեղբայր շատ էյին ծիծաղում:

Այդ ժամանակ դեռ Ջողանը ինը տարեկան չէր,
յերբ գյուղի քյոխվեն—Հասան աղան—այցելեց նրանց
տունը:

¹⁾ Խաթուն—ազնվական կին, աղայի կին:

Նրա այցելութիւնը Զոգանի համար եր. նա ցանկանում եր իր 23 տարեկան յեղբորը—Ամբրին նոր աղջիկ ուզել:

Ամբըը յերկու կին ուներ: Յամբն այն եր, վոր նրանցից մեկը յերեխա չեր բերում, իսկ մյուսն ել աղջիկ եր բերում: Այդ պատճառով ել Ամբըը ձանձրացել եր նրանցից, հիմա ուզում եր տալարած Չաչանի աղջիկն առնել: Դրա համար եր, վոր նրանք յեկան տալարածի տունը:

Շարեն լավ եր հասկանում, թե ինչ որի չե հասնելու իր ինը տարեկան խեղճ ու կրակ աղջիկը:

Նա խորհում եր Զոգանի մասին, վորովհետեւ նա ել եր տեսել այդ որը, վորի մասին խոսում եյին աղջկա հայրն ու Ասլան աղան:

Եհ, ի՞նչ պետք ե աներ Շարեն, թվ կհաղցներ նրան, նա կարող եր խոսել—չերբեք, այդ իրավունքը վոչ վոք չեր տվել նրան: Չե՞ վոր աղաթ կա... Վոչ, նա չեր կարող մինչև անգամ իր ամուսնու առաջ խոսել, ի՞նչպես կարող եր Ասլան աղայի հետ խոսել:

Զոգանին նշանեցին: Ղաչանը հետեյալն եր—150 ռուբլի, մի խանչալ, մի գառ, ու մի մահուդե վերարկու՝ Զոգանի մոր համար:

Ըստ քրդական սովորութեան՝ մի վոսկե մատանի դրին Զոգանի աջ ձեռքի ցուցամատը ու վեր կացան պնացին իրենց բանին:

2

Այն որվանից վեց ամիս եր անցել, յերբ դաշնակներն ու աղաները Ղարսի շրջանից փախան:

Նրանց հետ միասին գաղթեցին նաեւ Շ. գյուղի բոլոր գյուղացիները:

Գաղթի ժամանակ Զոգանի ծնողները սովից մեռան: Զոգանն իր ութ տարեկան յեղբոր՝ Զորոյի հետ միասին ընկավ դռնե-գուռ և վերջապես ընկան վորբանոց:

Նրանք առաջին անգամ ընդունվեցին Աշտարակի վորընոց, իսկ հետո տեղափոխվեցին Լենինական-Պոլիգոնի ամերիկյան վորընոց:

Այնտեղ Զոգանն ու Զորոն կամաց-կամաց սովորեցին գրել և կարդալ. նրանք հաշերեն լեզվով կարողանում եյին խոսել և հասկացնել իրենց ընկերներին:

Տասնվեց տարեկան հասակում Զոգանը կոմիտէի քիտուհի դարձավ: Նա աշխատում եր և ընկերական սեր ու հարգանք եր վայելում:

Այդ ժամանակ Զոգանի յեղբայրը—Զորոն—մտել եր պիոներական կազմակերպութեան մեջ և գաղտնի աշխատում եր: Սակայն յերկան չտեց. իմացան և վորընոցից հանեցին:

Զոգանը համապատասխան խորհրդային որդանների միջոցով յեղբորը տեղավորեց գործարանում:

Բայց Զոգանի մասին վոչվոք տեղեկութիւն չուներ, վոր նա կոմյերիտուհի յե:

3

Զորոն Տեքստիլ գործարանում տեղավորվելուց հետո, Զոգանի հորեղբայրները յեկան և նրան տարան: Զոգանը նրանց հետ գնաց գյուղ:

Զոգանն այժմ ազատ եր, կարող եր ամեն ինչ ա-

նել: Նա հավաքում էր գլուղի աղջիկներին և խոսում էր խորհրդային որենքների, նրանց սովորելու, տղամարդկանց ստրուկ չլինելու, հին կենցաղից ազատագրվելու և նման խնդիրների մասին:

Հանկարծակի չերեաց նրա «ամուսինը»:

Ամբոն ուղում էր իր նշանածին տանել նորից, բայց այդ չհաջողվեց նրան: Զոգանն առաջվա պես խուլ և համբ չէր, նա այժմ իր «ամուսնու» հետ այլ կերպ էր խոսում:

Զոգանը չգնաց: Նա վորոշ ժամանակ գլուղերում կանանց հրահանգչուհի չեղավ, հետո գնաց Լենինգրադ՝ սովորելու:

Այժմ նա Լենինգրադում ուսանում է:

Յերբ Զոգանը տեսնում է իր մատանին, նա հիշում է անցյալը, կյանքի դաժան որերը, դրանով ավելի քան լցվում է հին, պապենական ազաթի դեմ կռվելու տենչով: Նա այժմ պայքարում է անգրագիտության ու ծեծի դեմ:

Նա հասկանում է, վոր ելի վերադառնալու յե աշխատավոր քուրդ կանանց մոտ՝ նրանց մեջ աշխատելու համար:

□

ՅԵՍ ԻԶՈՒՐ ՉԼՍԵՑԻ ՔԵԶ

Մըազը հարցրեց հորը.— Հայրիկ, ինչո՞ւ լավ չի ծլել մեր արտը...

— Ե՛հ, վորդի, ել մի խոսիր:

— Ախր ինչո՞ւ չխոսեմ,— ասաց վորդին,— պատճառը:

— Վորդի, դու ել գիտես հորդ ծաղրել. լավ ես անում, վորովհետև մեղավորը յես եմ, յես,— Ասաց հայրը:— Զգիտե՛ս, թե ինչու լավ չի ծլել մեր արտը. ինչո՞ւ, չե՞ս տեսնում մեր արաի կողքի հողամասը, տեսնում ես՝ ինչքան լավ է: Նայելիս մարդու քեֆն է գալիս... Բայց իմա... մարդու լացն է գալիս:

— Ախր ինչո՞ւ պետք է այդպես լինի,— պատասխանեց տղան,— չե՞ վոր դու ասում եյիր, թե չես ամեն բան գիտեմ, վորչվոք չի կարող իմ չափ լավ վարեր ցանել, բայց հիմա...

— Այո, վորդիս, այդպես ել մտածում եյի: Մեր շեյիը այդպես էր դաստիարակել: Այժմվա մեքենաներին ծանոթ չեյի, չեյի ցանկանում լսել ագրոնոմների խորհուրդները, յես ժամանակին չպարարտացրի արտըս, կորսնտեսություն չմտա, սերմս չմաքրեցի ու չախտահանեցի...

Յես այս հողը չթող կձ վարել, իսկ նրա կողքի արտը՝ տրակտորով. նրանք շարքացանով են ցանել, յես՝ ձեռքով. յես սերմը չեյի գտել, նրանք 2-3 անգամ մաքրեցին. յես ժամանակին արտս չպարարտացրի, նրանք պարարտացրին. մինչև անգամ անկարող եյի անելու, վորովհետև յես մենակ եյի—մինչև մի գործ կատարում եյի, մյուսը մնում եր. նրանք կուլեկտիվորեն եյին աշխատում:

Վորդի, —ասաց հայրը, —իզուր ժամանակին քեզ չլսեցի. յես դեռ վաղուց պետք է մտնելի կոլտնտեսություն, բայց ի՞նչ արած, չմտնելու պատճառը շեյխն եր, յես չեա մնացի, վորովհետև դեռ չեյի հասկանում, վոր մեր դասակարգային թշնամին շեյխն ե:

Այս տեսակետից, իմ փոքրիկ վորդի, քո եղ փոքրիկ հասակովդ դու դառնում ես իմ դաստիարակիչն ու իմ ուսուցիչը:

Սիրելի վորդի, այժմ դու գրագետ ես. այս դրությունից՝ շեյխի գիր անելուց, գրագրից ինձ ազատիր. նստիր և մի դիմում գրիր այսպես. —«Հայրս ցանկանում է մտնել կոլտնտեսություն. նա հիմա հասկացել է, թե ով է բանվոր դասակարգի և աշխատավոր գյուղացու թշնամին. մի խոսքով իր դոստ ու գուշմանին իրարից ջոկում է. մեծ ենտուզիազմով ուզում է կուլտընտեսական լինել»:

* *

Առավոտյան շուտ՝ Բաքրե Սիհիդի դիմումը դրված եր կոլտնտեսության վարչության նախագահի սեղանի վրա:

Օ

Զ Ա Զ Ա Ն Ը

1

Չաչանը բատրակ եր: Նա ամբողջ տարին աշխատում եր մալականների մոտ: Նրա տարեկան աշխատավարձն եր 24 ռուբլի փող, մի վերնազգեստ և յերկու գառ:

Չաչանը տուն չունենալու պատճառով հայրական գյուղում չեր բնակվում:

Ասում ելին, վոր Ռիսպի Բասոն (քյոխվան) պարտքերի դիմաց գրավել եր Չաչանի հոր տունը. Դեռ ավելին—հոր մեռնելուց հետո Չաչանն ինքն ել ընկել եր պարտքերի տակ: Յեվ այդ պատճառով նա աշխատում եր մալականների մոտ, վորպեսզի իր չընչին աշխատավարձով կարողանար վճարել Ռիսպիին իր և հոր պարտքերը:

Չաչանը մի հոգս ել ուներ: Արդեն 20 տարեկան յերիտասարդ եր դարձել. պետք է ամուսնանար, բայց ինչպես, ինչո՞վ, փող չկար, իսկ ո՞վ իր աղջկան առանց

փողի կտար Չաչանի պես անտուն, անտեր զուլամ տղին: Իսկ առանց ամուսնանալու, առանց ոջախ գնելու չեր լինի, նա պետք է հոր ոջախը նորից վառեր, վորպեսզի ուրիշները չասելին, թե բայթուն տղա յե:

Մալական տերը Չաչանին վատ եր վարձատրում, իսկ աշխատանքը թողնել և գյուղ վերադառնալ նա չեր կարող, վորովհետև գյուղում նրան սպասում էին Ռիսպիի հալածանքները—պարտատիրոջ սպանալիքները:

Չաչանի դրուժյունը ծանրացավ տարեվերջին, յերբ Ռիսպին իր պարտքն ուզեց. Չաչանը չունեի վոր տար. նրանց մեջ վեճ ծագեց, և բանը հասավ մինչև իրար գլուխ արնոտելուն: Կենտրոնից ձիավորներ յեկան և Չաչանի թևերը կապած՝ տարան գյուղից: Ռիսպիների կառավարութունը նրան աքսորեց Սիրի:

2

Նա մնաց Սիրիում մինչև 1917թ.:

Շատ բան տեսավ ու շատ բան սովորեց և ամենից շատ բան նա սովորեց ամենամեծ մարդուց՝ Լենինից: Լենինն ասում եր՝ բոլոր բանվորները յեղբայրներ են, բոլոր ազգերի ճնշվածները հավասար են:

Լենինի խոսքերով նա զինվեց և Լենինի ղեկավարությամբ նա մասնակցեց մեծ Հոկտեմբերին:

Չաչանը դարձավ կարմիր զինվոր և վերադարձավ Անդրկովկաս...

1920 թ. նոյեմբերի 29-ին Չաչանը մտավ իրենց գյուղը:

Ժողով ե: Չաչանը վոգեկորված պատմում է հեղափոխության մասին, Լենինի մասին:

—Լենինը, նա մեծ առաջնորդ է, նա յեր, վոր ազատեց ինձպեսներին, ձեզպեսներին... Չկարծեք թե նա սովորական մարդ է. այդ մեծ, շատ մեծ մարդը թե ուսի թե թուրքի, թե քրդի, թե բոլոր աշխատավորների վրա հավասար աչքով է նայում...

Չաչանի խոսքերը գյուղացիներն ընդունում էին վոգեկորված աղմուկով:

Չաչանի միջոցով քուրդ գյուղացիները ճանաչեցին Լենինին, Չաչանի միջոցով Լենինը դարձավ նրանց սիրելին, և Խորհրդային Հայաստանի այդ լեռնաբնակ քրդերն սկսեցին կառուցել իրենց նոր, խորհրդային գյուղը. և ամեն անգամ, յերբ իշխանությունը նրանց մի աջակցութուն էր ցույց տալիս, մի ոգնություն էր անում, միշտ Չաչանն ասում եր.

—Ես բոլորը մեծ Լենինի թելադրածն ամ: Նա ենտեղ, Մոսկովում նստած՝ գիտի, վոր ես Ալագյուզի դռնից քրդական գյուղ կա, վորը կարիք ունի լուսավորության...

Վերջերս յես բախտ ունեցա հանդիպելու Չաչանին. նա հիմա կոմունիստ է, գյուղական դպրոցի ուսուցիչ և կոլտնտեսության կազմակերպիչը: Նա այժմ Լենինին ավելի խորը և ամբողջությամբ է հասկանում, կարդալով հենց իր՝ Լենինի գրքերը:

Յերբ մենք սկսեցինք խոսել, նա ասաց.

—Քուրդ աշխատավորությունն արդեն ընդմիջտ ազատվել է դարավոր խավարից և արդեն նոր կյանք, նոր կենցաղ է ստեղծում Լենինի—Ստալինի կուսակցության ղեկավարությամբ:

ՅԵՄԱՆՉԱՅԻՐԻ ԳԱՌՆԱՐԱԾՆԵՐԸ

1

Մենք ապրում եյինք Յեմանչայիր անունով մի խուլ ու հեռաքնաց գյուղում: Այդ գյուղը շատ հարուստ էր բնական գեղեցկութեամբ, նամանավանդ չայիրներով: այդ պատճառով ել գյուղը կոչվում էր Յեմանչայիր:

Յեմանչայիրը թառել էր մի բարձր սարի ստորոտին, վորի ներքեում փովում եյին զմրուխտյա չայիրները: Նրա չորս կողմը ծփում եյին սառնորակ աղբյուրները, ու յերփներանդ ծաղիկներն ողը լցնում եյին մի խենթացնող զովութեամբ ու բուրմունքով:

Գեղեցկանիստ Յեմանչայիրը, սակայն, մեզ չէր պատկանում, մեզ—յերկու գառնարածներին:

Մենք գառնարած եյինք, յերկու փոքրիկ տղա, մեկս ութ տարեկան, մյուսը՝ մի քիչ ավելի մեծ:

Յեմանչայիրն Ասլան աղայի գյուղն էր: Մենք

արածացնում եյինք նրա գառները մեր ծնողների պարտքերի դիմաց:

Առավոտից մինչև իրիկուն, Յեմանչայիրից հեռու, գառներ եյինք արածացնում: Քիչ եյինք գյուղս գնում: Չգիտեյինք վոչ հայր, վոչ մայր, վոչ քույր ու յեղբայր, վորովհետև մեր աչքերն Ասլան աղայի դռնում բացվեցին, վոչխարի հոտի ու քոզի մեջ:

Մեր ծնողներն անիծում եյին մեզ, թե ինչո՞ւ աշխարհ յեկանք: Կարծես թե մենք, յերկու գառնարածներս, իրենց դժբախտութեան պատճառն եյինք:

—Սև լինի ձեր ծնունդը...

—Ես ինչ վատ աշխարհ ե, յարար:

—Վերջ կամ, թե չե...

Ու տրտնջում եյին մեր հայրերը՝ Ղահրամանն ու Դալոն, վորոնց անբախտ զավակներն եյինք մենք՝ յերկու գառնարածներս:

2

—Հէյ, իմ ընկեր գառնարած, տես՞մր՝ ինչպես պրծանք Ասլան աղայի բռնությունից ու սրտամաշ գառնարածությունից:

—Այո, ուրախ պատասխանում ես դու:

Անցել են յերկար տարիներ: Անցել են և իրենց հետ անդարձ տարել դառն, ու վշտալի որերը: Անցել և Ասլան աղան ել, ինչպես մի ծանր կոշմար: Յե՛վ հիմա այն բոլոր անցածը թվում է մի տեսակ յերազ: Ամեն մի հուշ կարող է մոռացվել, և յես շատ բան եմ մոռացել այն օրից, բայց միշտ ել հիշում եմ, վոր մենք՝

—Գառնարածներ եյինք, փոքրիկ գառնարածներ:
Գրում եմ յես այն որերի մասին և լավ եմ գի-
տակցում այսօր, վոր մեր հայրերը՝ Ղահրամանն ու
Դալոն չեյին մեղավոր, այլ Ասլան աղան, վորի կամ-
քը գերել եր մեզ ու մեր հայրերին: Մենք այդ բանը
հիմա գիտենք: Մենք չգիտեյինք այն ժամանակ՝
—Յերբ գառնարածներ եյինք, փոքրիկ գառնա-
րածներ:

3

Ու հիմա կարմիր դրոշը մեր ձեռքին՝ գնում ենք
դեպի առաջ: Միլիոնների հետ կառուցում ենք նոր
աշխարհ:

Մենք առաջ անլեզու գառնարածներ եյինք:

Հիմա մարտիկներ ենք մի հզոր յերկրի:

Մեր խեղճ հայրեր, մեր թշվառ մայրեր: Դուք
ապրեցիք Յեմանչայիրում, վորպես ստրուկ, ու շնչե-
ցիք ծանր խավարը: Դուք մեռաք՝ չտեսնելով այս
յերջանիկ որը: Դուք յեղաք Յեմանչայիրի տեր ու
տիրական Ասլան աղայի զոհերը:

Խաղաղությո՞ւն ձեզ:

—Հեյ, իմ ընկեր գառնարած, վոր հիմա կարմիր
բանակումն ես՝ զենքդ պատրաստ պահիր: Յես ել եմ
պատրաստ, քո մանկության ընկեր գառնարածը: Մեր
արյան վերջին կաթիլը տանք, վոր աշխարհից իսպառ
չքանան Ասլան աղաները, վոր Յեմանչայիրի սառնո-
րակ աղբյուրները և յերփներանգ ծաղիկները մեզ մնան,
վոր ամբողջ աշխարհը լինի այնպես գեղեցիկ ու ծաղկուն,
առատ ու յերջանիկ, ինչպես խորհրդային յերկիրը:

ԻՆՉ ԱՆԵՍ...

—Գարունը մոտենում ե: Մարդիկ պատրաստվում
են դաշտ դուրս գալու, իսկ յես լինչ պետք ե անեմ:—
գանգատվում եր Թեմուրի պապը:

—Ի՞նչ ե պատահել, պապի, վոր դու այդքան մը-
տահոգվում ես, պատմիր ինձ, պապի:

—Ուղում ես պատմեմ բոլորը: Դե, լսիր ինձ,
Թոռնիկս, լինչ ե պատահել ասում ես, ել լինչ պատա-
հի, վորդյակ իմ: Հայրդ մեռավ, տանը վոչ մի աշ-
խատավոր չմնաց: Ինչո՞ւ մեռավ հայրդ: Շեյխերն յե-
ղան հորդ մահվան պատճառը: Հայրդ մեռավ քաղցից:
Նա ծոմ եր պահել, իրեն քաղցած եր թողել ու քաղ-
ցած ել գնացել վոչխարն արածացնելու: Իսկ քաղցած
մարդը, դե գիտես, լաո, ամեն մի հիվանդության կեն-
թարկվի: Սարում ցուրտը խփել եր քաղցած մարդուն:
Յեվ նա քաղցից ու ցրտից մեռավ: Մեռավ և քանդը-
վեց իմ տունը: Ծոմն ու շեյխերը քանդեցին իմ տու-
նը, քամուն տվին, հորդ. նման մի ձարդու կորցնել:

տվին: Յես ինչ անեմ, լաո, յես մեր դրուժյան վրա
յիմ լաց լինում: Շեյխերը ծոմ չեյին պահում, իսկ ինձ
ու հորդ ասում էյին, «Ծոմ պահեք, աստծու պարտ-
քնն է»:

Հայրդ լսեց նրանց ու կործանվեց: Ճիշտն ասած,
նրանց ասելով յես քեզ ել դպրոց չպետք է ուղարկե-
յի: Բայց յես նրանց ասածով չվարվեցի, յես իմ գոր-
ծը լավ գիտեյի ու քեզ դպրոց տվի:

Այդ խոսքերի վրա թուը ցնցվեց, ապա հավաքեց
իրեն ու ինքնավստահ ասաց.

— Սիրելի իմ պապի, դու բոլորովին մի մտածիր,
մի մտահոգվիր, յես ամեն ինչ կանեմ: Դու լավ գի-
տես, վոր մենք շեյխերին չենք հավատում, ծոմ չենք
պահում: Իսկ մեր կոմյերիտականների խումբը վորո-
շել է գարնանացանի ժամանակ ողնել քեզ նման
մարդկանց: Պապի, արի կոլտնտեսություն մտնենք,
համայնական աշխատանք կլինի: Մենք կարող ենք
աշխատել աֆտեղ, պապի... յեթե միայն ուղես դու,
ցանկանաս, դիմումը յես կգրեմ, մեր նոր աթուղների
տառերով, մեր լեզվով...

Պապը լռեց: Նա մտածում էր: Նա ամիսներ շա-
րունակ մտածել էր ու վոչինչ չեր վորոշել: Ապա հան-
կարծ ուրախացած բացականչեց.

— Յես շատ, շատ գոհ եմ իմ սիրեցյալ թոռնիկից,
յես հիմա արդեն գիտեմ, վոր դու կլինես իմ ցանկա-
ցած տղամարդը, հեռու շեյխերից ու մոլլաներից. մեր
ժամանակում հեշտ չեր դա, թոռնիկս, ինձ՝ շեյխերին
չհավատալու համար, խայտառակել են իմ ամբողջ
կյանքում և հայրդ ել այդ խայտառակողների հետ եր,

նա շեղավ իմ յետեից: Դու իմ ցանկացած տղամար-
դը կդառնաս... Գրիբ, գրիբ այդ դիմումը, բալիկս,
գրիբ... դու ինքդ գրիր, քո ձեռքով: Մոլլան մեզ դի-
մում չի գրի, նա ուրիշ պատմություններ կանի մեզ:
Գրիբ, ամեն ինչ գրիր, բալիկս, յես այժմ գիտեմ, թե
ինչ եմ անելու:

Մյուս ուրը թեմուըն ասաց պապին, վոր դիմումը
պատրաստ է: Պապը կաթոգին համբուրեց թոռնիկին:

Դիմումը պապի ձեռքին, նրանք դնում էյին դե-
պի համայնական աշխատանքը, դեպի նոր կյանքը...

Իսկ պապը մտածում էր.

— Հիմա յես գիտեմ, թե ինչ եմ անելու:

□

Ա. Ա. Վ. Դ. Ա. Լ.

Ք Ա Ռ Յ Ա Կ Ն Ե Ր

*
* *

Անգետ եյի յես առաջ,—
Հարուստին ստրուկ դառած.
Խերն ու շառն այժմ գիտեմ
Իմ մաքի լույսը վառած:

□

*
* *

Քո լսելքը սուր ե, հոգիս,
Ինձ համար հուր ե, հոգիս,
Մեր կապը աշխատանքում—
Միշտ ել ամուր ե, հոգիս:

□

* *

Նրանք սրտով, հոգով՝ մեկ են,
Հարվածային ջանքով՝ մեկ են,
Ինչ ճամբով ել նրանք գնան՝
Հերոսական կյանքով՝ մեկ են:

ՄԵՐ ԱՐՏԸ

Հասուն արտեր սպիտակ,
Ինչքան լափն է արտը մեր:
Ո՛վ հասուն արտ, հողի տակ
Ընդմիջտ թաղիր գարգը մեր:

Հասուն հասկեր, լիքն եք, լիք,
Քառաշար եք, քիստավոր,
Քամին ալիք առ ալիք
Որորում է ձեզ որոր:

Սպասում ենք անհամբեր,
Մտքասում ենք այս բերքին:
Մենք ուրախ ենք, քանզի մեր
Բերքն է մնում մեր ձեռքին:

Հասուն հասկեր սպիտակ,
Ինչքան լափն է արտը մեր:
Ո՛վ հասուն արտ, հողի տակ,
Ընդմիջտ թաղիր գարգը մեր:

ԶԱՄԲԻԼՖՐՈՇ ¹⁾

(Քրդական ժողովրդական վեսլ)

Զամբիլֆրոշն՝ աղքատ մի մարդ՝ ապրում էր մի մեծ
 քաղաքում,
 Ուներ մի կին, յերկու տղա: Զամբիլներ ²⁾ էր
 շինում ծախում:
 Զամբիլֆրոշն եղ արհեստով իր քոլֆաթն ³⁾ էր մի
 կերպ պահում:
 Զամբիլֆրոշն են փողոցով մի որ՝ անցավ
 զամբիլներով,
 Մերի ⁴⁾ կինը՝ Բանի խաթուն, նրան տեսավ, վառվեց
 սիրով:
 Շատ եր զանգին Բանի խաթուն, ուներ ձեռքին
 քառուռն ջարի ⁵⁾
 Քառուռն աղքատ քրդուհիներ՝ պատրաստ նրա
 հրամաններին:

1) Զամբիլֆրոշ—զամբյուղավաճառ, 2) զամբիլ—զամբյուղ,

3) քոլֆաթ—բնաանիք, 4) մեր—աղա, 5) ջարի—աղախին:

են վեր ջարին հոգի ուներ նրա կամքը չկատարի:
 Յեկ իր սիրուն ջարիներին հրամայեց Բանի
 խաթուն,
 Ասավ, գնան Զամբիլֆրոշին մի կերպ խաբեն ու
 բերեն տուն:
 Ջարիք թեթև թուան փողոց, Զամբիլֆրոշի առաջն
 առին:

— Զամբիլֆրոշ, սիրուն ջահել,
 Քո արհեստն ե զամբիլ ծախել,
 Յուսուֆի սերն ե քեզ վայել:

Զամբիլֆրոշ, զամբիլ բերում,
 Ման ես տալիս փողոցներում,
 Զամբիլ գնով հաց ես տանում,
 Քոլֆաթի հետ ապրուստ անում:

Զամբիլֆրոշ, շիրին տղա,
 Արի մեզ հետ, շնորհք արա,
 Ուղում ե քեզ տեսնել աղան,
 Զամբիլ կառնի, յեկ, մի դողա:

Զամբիլն ասաց.—սիրուն ջարիք,
 Աղեն տան չի, մի չարչարիք,
 Աղեն զամբիլ չունի կարիք:

Զամբիլ, դու խեղճ յերիտասարդ,
 Զամբիլ շինող, ծախող դու մարդ,
 Դու քաշում ես քոլֆաթի դարդ...

Յեկ գնանք տուն, մի համասի,
Աղեն քեզ լավ կվճարի,
Զամբիլներդ կհամարնի:

*
**

Զամբիլֆրոշ լսեց նրանց, ելավ գնաց աղայի տունը:
Միամիտ եր, չեր կասկածում, թե կա եղտեղ
խաբեյուեթյուն:
Ղուլամները ¹⁾ ջահել տղին շուտ ներս արին գուռը
փակին
նեքսում մախմուր բարձերի մեջ սպասում եր Բանի
խաթունն:

Զամբիլն եկավ՝ զամբիլն ուսին,
Կրակ ընկավ խաթունի սիրտ:
— Դու վեր աչքիս, դու հեռ գլխիս:

Զամբիլն առավ:— շիրին խաթուն,
Յես զամբիլ եմ շինում ծախում,
Թե չես առնի, թող գնամ տուն,
Ճժեր ունեմ անկերուխում:

— Զահել լուր, բավական ե,
Քեզ չբերի՝ զամբիլ գնեմ,
Յես քեզ բերի, վոր քեզի հեռ
կյանքի ժամեր անցկացնեմ:

— Հեեյ—դու ինձ սիրող խաթուն,
Յես քոլֆաթի հոգս եմ քաշում,
Քո պահանջը կյանք ե մաշում:

¹⁾ Ղուլամ—տնային ծառա, զինվոր, ճորտ պահապան:

— Զամբիլֆրոշ, դու խեղճ տղա,
Յեկ միլի անկողնու վրա,
Միլի զայլան անուշ արա:

Արի, ջահել, քեֆի վախտն ե,
Սերը կյանքի անմահ զարդն ե,
Խաթունի սեր ցեղի բախտն ե:

Զամբիլֆրոշն առավ մտքում. — յես մի ուայ, ուամիկ,
ԿՈՒՐՄԱՆԶ ¹⁾:
Ինձ վայել ե, վոր վայելեմ խաթունի հեռ սիրտ
վարկյան:
Մերն իմանա, կմորթի ինձ, իմ ճժերին ու իմ
կնկան,
Նաև թշվառ ջարիներին գաղանաբար կկոտորի,
Ինչո՞ւ շիտակ ճամբես ծոեմ, պատճառ դառնամ եղ
բուրբին:

Հեյ բարձրավիզ, մարմար խաթուն,
Անհատ ես դու ուամիկ մարդուն,
Միլի զայլան ինձ չի սպողում:

— Զամբիլֆրոշ, խղճա յարիդ.
Թիկնիր փափուկ տեղաշորին,
Խմենք մեկտեղ կյանքը շիրին:

— Ձե, իմ նուան հասած խաթուն,
Դու քաղցր ես քան շաքար ու թուզ,
Բայց ինձ համար հարամ ես դու:

¹⁾ Կուրմանջ—ուամիկ քուրդ:

—Ո՛վ, հերիք ե խոսես, տղա,
Արբի, պառկիր, յես քյուլ յեղա,
Նառնիր, խառնիր, ծծերս, ահա:

Բանի խաթունն չհամբերեց, ձեռը զարկեց փարթամ
դոշին,
Հանեց սպիտակ, սիրուն ծծերն ու շանց տվավ
Չամբիլֆրոշին.
Չամբիլֆրոշի ամբողջ մարմնով հիացմունքի սարսուռ
անցավ,
Չամբիլֆրոշն անուշ ժպտաց, Բանի խաթունն
ուրախացավ:

Ու ներս կանչեց ջարիներին,
Հայտնեց գաղտնիքն իր հույզերի,
Շատ զարմացան սիրուն ջարիք:

—Ձան ջարիներ,—ասավ,—յեկեք,
Հագեք սրմա, ատլասեղեն,
Նեկքի յեկավ համառ տղեն,
Գովանք բռնեք, ուրախ յեղեք:

Շատ եր ծարավ Չամբիլֆրոշն. ու ջուր ուղեց վառ
հավասով,
Ջարիքն ամենք պատրաստ եյին շարբաթ տալու
թեթե վազով,
Բայց խաթունն ինքը ջուր տվավ Չամբիլֆրոշին
միրի թասով.
Չամբիլն առավ դողդողալով թասը նրա անուշ
ձեռքից:

Ուղեց խմի, կուլ չգնաց, խեղդվում եր սրտի հեղքից:
Չամբիլֆրոշն ասավ մտքում.—ախ, ժամանակն անց
ե գնում,
Բերդից մինչև սև գերեզման իմ ճանքեն ե խորր
գնում...
Նայեց բարձր փանջարեքին ¹⁾, յերկյուղ ընկավ
անահ սրտում.
Ուժ հավաքեց ու փանջարից ներքև թռավ, փախավ
իր տուն:

* *

Չամբիլֆրոշն իր տունն յեկավ,
Թշվառ Ալեն ²⁾ շատ բարկացավ.—
Ճժեբրի կերն ուր ե,—ասավ:

—Կին, մի խաթուն տեսա խորոտ,
Չամբիլնեքս առավ զոռով.
Ներ չտեսնի նա իր որով:

—Անսիրտ Չամբիլ, տանըդ սոված լաց են լինում
յերեխաներդ,
Դու քեզ համար սեր ես անում խալխի հարուստ
խաթունի հետ:
Չամբիլֆրոշն ասավ—Ալեն, ես լացուկո՞ծն երեց հողիս,
Թոնիր վառի, թոնրի վրա դիր խամ ջրով լցուն մի
դիդ ³⁾,

1) Փանջարա—պատուհան. 2) Ալեն—Չամբիլֆրոշի կինը:
3) Դիդ—կավե աման

Բալքի սոված ես յերեխեք մի կերպ խաղեն, քնեն
հանդիպու:
Թշվառ Ալեն թոնիր վառեց, դիզը դրեց թոնրի վրա,
Ձուրը դատարկ դիզի միջին յերկար, յերկար յեփվեց,
յեռաց,
Մինչև սոված ու բեզարած յերեխեքի քուռը
տարավ...

Գեա գիշեր երբ Բանի խաթունն յեկավ Զամբիլֆրոշի
 Զամբիլֆրոշն իր խրճիթում իր քովֆաթով քուն եր
 Բանի խաթունն յեկավ կտուր ու յերդիքից իրան
 Նայեց քնած Զամբիլֆրոշին սև աչքերով
 Շորերն հանեց ու համարձակ՝ սիրած յարի ծոցը
 Զամբիլֆրոշն եղ շաքարե համբուլքներով քնից
 Տեսավ հրաշք են խաթունին իր աղքատիկ
 Սիրուց լալկված ձեն չովով, խեղճ Ալեյին նա
 Բանի խաթուն սիրած մարդուն համբուրում եր ու
 համբուրում...

Կարողոն առավ, լեւալ տեղից, իր դառ, սրմա շոքերն
 Խոսք մեկ արավ Զամբիլի հետ ու գիշերով
 Կերադարձավ:

Առավոտոյան անդին յեկավ: Գնացել էր ուրիշ քաղաք:
Սաստիկ շոգ եր, արեն ասես շաղ եր տալիս բոց ու
կրակ:
Աղեն նստած պատշգամբում միտք եր անում եղ շոգ
ժամին,
Չամբիլն անցավ եղ փողոցով՝ բղավելով «Չամբիլ,
Չամբիլ...»:
Եղ ժամանակ պառավ ջարին իր խաթունին թազուհ
մատնեց,
Ասավ. իմ միր, իմ փաթիշահ, իմ կյանքի տեր, իմ
գլխի մեծ
Ժո ամուսին Բանի խաթունն իր նամուսին
դավանանեց,
Եղ զամբիլներ ծախողի հետ քո անկողինն
ապականեց,
Կատաղեց անդին, գուշնք թապ, կանչեց իր քաջ
զուլաֆներին,
Նրանք բռնին Չամբիլֆրոշին ու ՁՆԴԱՆԱ—
ԲՈՒՉԵՆՆ՝ 1» գրին,
Աղի անեղ հրամանով խաթունին ել եղտեղ բերին:

Զամբիլֆրոշն ու իր խաթունն սպասում են սառցե
բնում,
Ցրտից սաստիկ դողդողում են, իրար գրկում ու
տաքանում:
Իրար տխուր համբուրում են և սպասում ահեղ
դատի,
Յե՛րբ պիտի գո մի՛րը գնդան, նրանց մորթի կամ
ազատի:

*
*
*

Յերեկոյան աղեն յեկավ՝ աչքում արյուն, ձեռքին
դանակ,
Հրամայեց ղուլամներին, վոր ԶՆԴԱՆԱ ԲՈՒԶՆՆ
բանան,
Աղի ահեղ հրամանով Զամբիլֆրոշին շղթայեցին,
Բանի խաթունն անխոս ու լուռ քարացել եր հենվել
պատին:
Մերին իր հլու ղուլամներին կանգնեցրեց բանտի
դռան,
Վոր չփախչի Բանի խաթունն ու ձեն չտա սրան,
նրան:
Հետո սրած իր դանակով նա մոտեցավ Զամբիլֆրոշին,
Մի հարվածով կտրեց նրա փափուկ ազդրից մի կտոր
միտ:
Ճիշ արձակեց Բանի խաթուն, ձեռը զարկեց աղի
դռնին,
Ճարպիկ, արագ մի շարժումով դանակն առավ նրա
ձեռքից:

Ղուլամները թողին փախան: Սրտապնդվեց Բանի
խաթուն,
Յեվ դանակի մի հարվածով՝ մի կատաղած
ակնթարթում՝
Թափեց աղի վորն ու աղիք և ազատեց սիրած
մարդուն:
Քանդեց ձեռի, վտտի շղթան, շուտ տուն տարավ,
վերքը կապեց,
Զամբիլֆրոշի վերքի վրա սիրո անուշ արցունք
թափեց:
Զամբիլֆրոշն ուշքի չեկավ, խորհուրդ տվեց, վոր
շտապեն
Շուտ հեռանան եդ քաղաքից, գնան ուրիշ հեռու
չերկիր,
Սպանված մի՛րն ունի հազար ազգականներ
արյունակից,
Զամբիլֆրոշ, Բանի խաթունն չեն ազատվի նրանց
ձեռքից:
Բանի խաթունն արագ-արագ ժողվեց վոսկին ու
զարդեղեն,
Հալեցի հեռ քոչը բարձին, վրեն կապին պուճուր
տղեն,
Հենց եդ գիշեր ճամբա ընկան, վոր գնան մի հեռու
քաղաք,
Ուր չի լավի մի՛րի անուն, ուր չեն իշխում մի՛ր ու
աղա...

□

ՉԱՍԸՄՆ ՈՒ ՅՈՍԸՆԸ

1

1921 թ. աշնան ցուրտ չերեկոյ յեր:

Գալափինսկի փողոցը յետում եր. ինչ ասեա՝ չկար: Ելեկարական լույսերի առատ հոսանքը փողոցել եր փողջ քաղաքը, կառքերն ու ավտոները թռչում էին՝ արագ զզրդալով փողոցում: Տրամվայի վազոններն իրար հետեից անցնում էին արագ:

Մայիթերի վրա անց ու դարձն այնքան շատ եր, վոր մարդիկ զիդչում էին միմյանց. վորմանք չերբեմն կանգնում էին, վորպեսզի մյուսներն անցնեն: Կա- ին ամեն տեսակ մարդիկ՝ պճնված կանայք, որիորդ- ներ, վորոնք անցնելիս նապաստակների պես նայում էին տղամարդկանց աչքերին. նույնն էին անում տղամարդիկ: Սրանց մեջ կարծես ինչ վոր բան կար, վոր ուզում եր մերձեցնել միմյանց. սակայն շատերի համար այդ յերազ եր դառնում, ցնդվում ողի մեջ:

Նրանք մինչև ուշ գիշերը զբոսնում էին:

Յնցոտիների մեջ կորած յերկու մանուկներն ել դուրս էին յեկել փողոց, բայց նրանք զբոսնելու հա- մար չէին յեկել Գալափինսկի. նրանց ցնցոտիներին ինչ կազեր զբոսնելը: Նրանք ոտար էին այդ պըճ- նըված պարոնների ու տիկիների համար:

Նրանք կուչ յեկած՝ անցորդին պարզում էին ի- րենց ձեռները և աղերսագին կանչում.

— Կուսի՛վի դյադյա, դեմգի դավայ (գեղեցիկ քե- ոի, փող տուր):

Գեղեցիկ քեռիները յերբեմն մի-մի կռպել տալիս էին, այն ել՝ յեթե զրպաններում պատրաստ փող ունեյին. յերբեմն հայհույում էին այդ «լրբերին», յերբեմն յերբեմն ել ուշադրութլուն չդարձնելով՝ անց- նում էին:

2

Ցուրտ եր:

Կես գիշերն անց:

Գալափինսկի փողոցում անց ու դարձը դադարել, կանգ եր առել: Չկային սլացող կառքերն ու ավտո- մոբիլները. տրամվայն ել դադարել եր աշխատելուց. կրասիվի գյապյաներն ու միլիյե բարիսնյաները վազուց քնել էին իրենց փափուկ ու տաք անկողիններում: Գալափինսկի փողոցում մնում էին միայն յերկու յե- լեխա, վորոնք կուչ յեղած մի ծառի տակ՝ զոգում ե- ին ցրտից:

— Ջոսւմ, ցուրտ ե, մրսում եմ, — ասում եր փոք- րիկը մեծին:

—Ե՛յ, ի՛նչ արած, Թոսըն ջան, պիտի սպասենք մինչև լուսանա, ուրիշ ճար չկա:

—Ջասըմ, գնանք՝ ելի են տան բակը քնենք, վորտեղ նախանցյալ գիշերը քնել ելինք:

—Ձե, Թոսըն, չե, ելի մեզ կծեճեն, ալելի լավ ե՛

չգնանք:

—Յուրտ ե, Ջասըմ, ի՛նչ անենք:

Սպասենք, Թոսըն, շուտով կլուսանա

—Բացի այդ, սոված ենք, Ջասըմ. մեր կերածը դեռ յերեկվա հացի կտորտանքներն են, վոր են տան աստիճանների վրա կերանք, հիշում ես:

—Ճիշտ ես ասում, Թոսըն ջան, բայց ի՛նչ անենք, խանութներն արդեն փակել են, մենք ել վորդ չունենք մեզ մոտ:

Թոսընի աղիքները ցամաք ու չոր հաց ուտելուց չորացել էին, իսկ այդ որը համարյա բան չէր կերել, վորովհետև արջունաքամ էր ջեղել, ախորժակ չուներ հավաքված հացի կտորներ ուտելու. խելքը մաղվում էր: Քիչ մտածելուց ու չորս կողմը նայելուց հետո Թոսընն իր ցուցամատով Ջասըմին ցույց տվեց դիմացի խանութը:

—Տեսնում ես, Ջասըմ, — ասաց Թոսընը, — այդ խանութի դուռը դեռ բաց ե. գնանք՝ աչտեղից բուլկի առնենք, ուտենք:

—Փող չունենք, Թոսըն ջան, — ասաց Ջասըմը և ձեռքը դրեց շարվարի գրպանը: Կրաքիլի դրամները հավաքած փողը հաշվելուց հետո, Ջասըմը հայտնեց Թոսընին, վոր ընդամենը տասներեք կոպեկ ու-

նեն: Բուլկու հատն արժեք 10 կոպեկ. յերկու բուլկի առնելու համար յոթ կոպեկ պակասում էր:

—Տեսնում ես, Թոսըն, — հաղալով ասաց Ջասըմը:

—Դեռ 7 կոպեկ պակասում ե, ի՛նչ անենք:

—Ի՞նչ անենք, արի գնանք խանութ, գոնե մի ճար անենք:

—Քո ասելով՝ պետք ե գողանանք:

—Բա վճեց, սոված մարդը պետք ե գողանա, ի՛նչ ես կարծում:

—Սրի գնանք:

—Գնանք:

Նրանք գնացին գեպի խանութ: Խանութը յերկու դուռ ուներ, մեկը Գալավինսկի փողոցի կողմից էր բացվում, իսկ մյուսը՝ ներսից, գեպի բակը, վորտեղից խանութպանն ապրանք էր տանում տուն, կամ տնից բերում խանութ:

Խանութը մի պատուհան ուներ. պատուհանի ներքին հաստ ապակին ձեղձվել էր, բուլկիները շարված էին ջարդված ապակու առջև: Ելեկտրական լամպը ներսից վառվում էր, դուռը հետևից փակված էր:

Բաղաքը լուռ էր, յերբեմն գնացքի սուլոցի սուր կամ բաս ձայնն էր լսվում, յերբեմն ել պահակ միլիցիոներների սուլոցի ձայնը, վորն աչքան ել հեռու չէր խանութից:

14-15 տարեկան սղա, խանութի ներսում նստած՝ ինչ վոր բան էր դրում, հետո կարդում, հաշիվներ առնում:

Ջասըմն ու Թոսընը մոտեցան խանութի գոմար,

ձեռք տվին դռանը, դուռը չբացվեց. հետևից փակել էյին:

— Թոսըն, դժվար թե կարողանանք այստեղից բուլկի գողանալ,— ասաց Ջասըմը:

Դարսված բուլկիները սպիտակ և փափուկ էին լերեւում: Մանուկները տեսնելով՝ ել չկարողացան համբերել, ուզում էին հարձակվել, գազանի պես հոշոտել նստած մանուկին և բոլոր բուլկիները տանել:

Նրանք մոտենալով պատուհանին՝ աղակու ճեղքը տեսան:

— Ջասըմ, ես ե,— ասաց Թոսընը,— ճեղքվել ե, կարելի է ապակու ներքին մասը վերցնել, հենց այնտեղից ել բուլկիները հանել:

— Ճիշտ ե, Թոսըն, դու կանգնիր, փեշդ բռնիր, լես կլցնեմ:

— Շատ լավ:

Ջասըմը մի քիչ կուցավ, ավելի մոտեցավ պատուհանին. նա վախենում էր: Մի կերպ ջարդված ապակին հանեց, յոթը բուլկի հանեց և գցեց Թոսընի փեշը. ութերորդը հանելու ժամանակ ինչ-վոր խշշոց լավեց. ներսում նստած լերեխան իմացավ, վոր ինչ-վոր բան գողացան:

Ջասըմն ու Թոսընը փախան. տղան հետևեց նրանց: Թոսընն առաջ անցավ, տղան հասավ Ջասըմին ու բռնեց: Ֆերկուսով կոխի բռնվեցին: Մի քանի բուլկի փողոցում իրար ծեծելուց հետո Ջասըմը բարկացավ, կարծես ամեն ինչ կորած եր համարում. մին ել իր ուժը հավաքեց, խանութպանի տղայի վզից բռնեց, սեղմեց, վոլորեց ու նրան դրեց գետին, մի քանի հար-

ված ել հասցրեց կրծքին. քթին ու փորին տալուց հետո Ջասըմը փախավ:

Տղան ուշաթափ ընկած եր գետնի վրա. նրա քրթից շատ արյուն եր գնացել ու առջևը լճացել:

— Ջասըմ, լեկտր,— ասաց Թոսընը:

— Այո:

— Ի՞նչ արիր:

— Յես քո յեղբարն եմ, յես նրան դրի գետին, ծեծեցի և յեկա. նրա բերնից արյուն եր հոսում:

Նրանք ճանապարհին գողացած բուլկիներից ուտում ու փախչում էին:

— Ի՞նչ համով ե, Ջասըմ,— ասաց Թոսընը.— յերանի միշտ հաջողվեք մեզ այսպես գողանալ և ուտել:— Ջասըմը ծիծաղեց:

— Վոչ, Թոսըն ջան, ամեն ժամանակ չի հաջողվի:

— Ջասըմ, բա մեր դրությունը...

Թոսընը դեռ իր ասելիքը չավարտած՝ հեռվից յեկող ինչ-վոր մարդու տեսան:

Նա մի ափսոսանք անձնավորութուն եր, մեծ-մեծ կիսակապույտ աչքերով, ուռած փորով, լերկար շալվարը կախված եր սապոկների վրայից: Նա վազում եր, փողոցում ինչ-վոր բան եր փնտրում:

Ջասըմն ու Թոսընը տեսնելով նրան, փախան և ուրիշ փողոցով գնացին: Մտան մի մութ անկյուն և սկսեցին խոսել:

— Թոսըն, դու այդ շանը տեսա՞ր,— շունչ քաշելով ասաց Ջասըմը:

— Բա վո՞նց, ամբողջ աշխարհը նրանց համար ե աշխատում, գիտե՞ս՝ նրանք որական վորքան առևտուր

են անուամ, միամիտ խալիսին խաբում են, մի ուր-
լու ապրանքը 2-5 ուրբով են ծախում. նրանք ա-
ռանց քրտինք թափելու՝ ահազին փող են հավաքում,
ուտում, խմում և քեֆ անում:

— Ի հարկե, միայն մենք ենք, վոր շան որ ենք
անցկացնում, չքավորության մեջ մեռնում, միշտ սո-
ված: Նրանք միշտ ել լավ են ապրել: Մեր չքավորու-
թյան պատճառը նրանք են, նրանք: Նրանք թալա-
նել են մեզ, մեր ծնողներին, մեր բարեկամներին:

Յերբ Զասըմը խոսում եր, Թոսընն իր մտքով
սլանում եր այլ աշխարհ. նա մտածում եր անցյալի
մասին և հառաչում:

Զասըմի վերջին խոսքերն եյին. — Մի, յեթե հայ-
րըս թողներ, կգնայի դպրոց, կսովորեյի...

— Յես ել այդ գրության մեջ եմ, Զասըմ, — ասաց
Թոսընը հորանջելով և շարունակեց հուզված ու ցաւ-
մամբ լի. — մի հորեղբար ունեմ, չգիտեմ՝ ճանաչում
ես, թե չե. անունը Բողո չե, Բողո: Մի որ տուն գը-
նալով չես տեսա Ոմարի Մադոյին. ձեռքին ուներ մա-
տիտ, տետրակներ և այլն. դու գիտես՝ նրանց տունը
հենց մեր տան կողքին ե: Նրա մատիտը գունավոր
եր. այդ ինձ գրավեց: Մոտեցա նրան և հարցրի:

Վերտեղից ես գալիս Ոմար:

— Խուանդըն խանիյե (դպրոցից):

— Խուանդընխայի:

— Եկո՛ւ, Եկո՛ւ — հիմա հասկացա՞ր. այդ նոր տեր-
մին ե. մեր դասատուն ե այդպես ասել մեզ:

— Հա...

— Բա մինչև հիմա դու չգիտես, վոր խորհրդա-
յին իշխանութունը մեզ համար դպրոց ե բաց արել:

— Յեթե վաղը քեզ հետ դամ դպրոց, ինձ ել կըն-
դունեն, — հարցրի:

— Այո, — պատասխանեց նա:

Յես անչափ ուրախացա:

3

Առավոտյան յես Ոմարի հետ միասին գնացի դըպ-
րոց:

Նրանց ուսուցիչը պատշգամբից նայում եր ներ-
քով. դպրոցի բակում յերեխաները խաղում եյին, իսկ
դպրոցից ներքև գտնվում եր «Շեյթան բազար» կոչ-
ված շուկան, վորտեղ լիքն եր հասարակությամբ:
Շուկան յեռում եր:

Ոմարի հետ միասին պատշգամբի աստիճաններով
բարձրացա՞ վերև, բարեկեցի նրան: Անունը Լազո չեր,
բայց քուրդ յերեխաները, իրենց սովորության համա-
ձայն, նկատի ունենալով նրա ծերությունը, կոչում
եյին «ապե Լազո» (հորեղբայր Լազո):

Ել ինչ գլուխդ ցավացնեմ, Զասըմ, Լազոն շատ
բարի մարդ եր, ծիծաղաշարժ գեմքով և կատակող: Նա
ազգով հայ եր: Առաջինը նա յեր, վոր գտավ մեր տա-
ռերը. այդ տառերով քրդերեն լեզվով հիմա շատ դա-
սազքեր և բրոշուրներ են գրված. մի խոսքով՝ մեր
«ազգի» համար շատ լավ մարդ եր: Այս դեռ քիչ ե,
վոր ասացի. նա իր մոտ բոլոր յեկողներին ընկեր եր
ասում:

—Ընկեր... — ասաց Ջասըմը և աջ ձեռքն արագու-
թյամբ տարավ դեպի գլուխն ու սկսեց քորել:

Մոտենալով ինձ՝ նա հարցրեց, — վճարե՞լ ես մնում,
ընկեր:

— Քաղաքում, — պատասխանեցի յես:

— Ո՞ւմ մոտ ես ապրում:

— Հորեղբորս մոտ:

— Ի՞նչ է հորեղբորդ անունը:

— Բողո, — ամաչելով ասացի յես:

— Ի՞նչ ես ուզում հիմա, — քիչ մտածելուց հետո
ասաց նա:

— Ուզում եմ, վոր ինձ գրել — կարգալ սովորեցը-
նես, — պատասխանեցի:

— Շատ լավ, — պատասխանեց նա և սկսեց գլուխը
շոյել: Նա ինձ տարավ իր սենյակը, մի գավթար հա-
նեց պահարանից, անունս, ազգանունս գրեց և ասաց
ինձ.

— Գնան առաջին խումբ:

Ախ, Ջասըմ, ապե Լադոն ինչքան լավ մարդ եր,
շատ բարի յեր, ընկերական:

Ջասըմը ննջում եր:

— Քնո՞ւմ ես, Ջասըմ: — Իսկապես Ջասըմը ննջում
եր: Նա աչքերը բացեց, կրկին լսեց Թոսընի վողբեր-
գական այդ զրուցը:

— Չե, Թոսըն, — ասաց նա, — լսում եմ քո խոսքե-
րը, շատ քաղցր են. պատմիր մեկ-մեկ:

— Ախ, Ջասըմ, ինչքան լավ է դպրոցում սովո-
րել: Ուսուցիչը շատ լավ պատմություններ եր անում
մեզ հաճար, մանավանդ թվարանության ժամերին,

յերբ թվերով հաշիվ ելինք անում. ինչքան լավ եր,
վոր Հեյի ուզում դասերը շուտ վերջանան:

Այն եր՝ ամբողջ վերեքից-չորս ու դպրոց ելի գը-
նում առանց բացակայելու և առանց ուշանալու:

Մի ուր ել հորեղբայրս՝ Բողոն իմացավ, վոր ա-
ռանց նրան ասելու դպրոց եմ գնում: Նա կատաղեց,
աչքերն արյունով լցվեցին, քիչ եր մնում ինձ պա-
տառ պատառ աներ՝ սոված գազանի պես: Ել ի՞նչ ա-
սես, վոր Հասաց. Ջասըմ, յես անկարող եմ մեկ-մեկ
նրա բոլոր ասածները քեզ պատմել:

Ինձ զցեց զետին, սկսեց վռտեցնել, ձեռքերով
ծեծել: Խփում եր կողքերիս, փորիս, մեջքիս: Յես
այնպես եյի բղավում, վոր մեր վողջ բակը լսում եր
ձայնս, բայց վողջից Հեյ գալիս ինձ ողնելու, վորով-
հետև բոլորը Բողոյից վախենում եյին: Մի ուր նա իր
փալանի քառալայով ծեծեց մեր տան խաղաղիային: Ինչ-
պես ծեծեց ինձ, վոր ուշաթափ յեղա:

— Յեղբայր Հոսնե՞ս, — հարցրեց Ջասըմը:

— Վհ:

— Ասում եր, — ախ քաշելով ասաց Թոսընը, — շան
վորդի, քո շուն հայրն ել ալգպես եր անում. նա քառ-
սուն տարեկան եր. ասում եր, բալշեիկները մեզ հա-
մար «լիգամ» (լիկկալան) են բաց արել, պետք է գը-
նանք, սովորենք:

Նա իր փալանը գցում եր և գնում սովորելու:
Լավ եր՝ սատկեց, պրծա. հիմա քոնն ե:

Յես անընդհատ հեկեկում եյի: Ասում եր. — Հիմա
դու մի փոքրիկ փալան պետք է ունենայիր, գնայիր
աշխատեյիր. ուսումնս ինչի՞դ է պետք. քո պապերն են

կարգացել, թե՛ քո ազգականները, թե՛ քո շեյխերն ու փրփրերը: Յեթե մյուս անգամ տեսնեմ, վոր վոտք ես դրել դպրոցի շեմքը, իմացած յեղիք, քեզ պատառ-պատառ կանեմ:

—Ջասըմ, յես վախից դողում եյի, ցերեկվանից գեռ մի կտոր հաց չեյի կերել:

Մի քանի րոպե անց՝ դուռը թրխկաց, յես նա-յեցի, ներս մտնողը մեծամորուք և մեծափոր շեյխ Ավ-դոն եր, ճանաչում ես նրան:

—Բա վճնց, մենք նրա «մրիդներն»¹⁾ ենք: Ա-մեն տարի հալրս նրան փող եր տալիս, վորպեսզի նրա և մեր ընտանիքի հոգիները՝ մեռնելուց հետո՝ գրախառնում հանգիստ լինեն:

—Ջասըմ, յես ուզում եյի վեր կենալ, բռնել և ծեծել, բայց ինչ արած, ուժս չեր հաղթի, անկարող ելի:

Նա բարեկց հորեղբորս, հորեղբայրս մեր տան ա-մենասիրուն քեչաներից մեկը բերեց, փռեց հասակի վրա, բարձեր դրեց քեչաչի վրայից, շեյխը հենվեց բար-ձերի վրա: Հորեղբարս շեյխի ձեռքը համբուրելուց հետո, նստեց սեղանի կողքը դրված աթոռի վրա:

Շեյխը նկատեց ինձ, յես դեռ հեկեկում եյի:

—Բազո, հանդարտությամբ ասաց շեյխը, — չլին դրան ծեծել ես:

—Ծառադ լինեմ, շեյխ իմ, չի ուզում աշխատել, դպրոցի համար ե լաց լինում, ուզում ե զնա սովորի:

—Ա՛խ, յեթե նրանք չլինեյին, — ասաց Ջասըմը, քորեկով մարմինը, հիմա մենք այլ դրուժյան մեջ եյինք, ասա թոռն ջան, ասա քո ասածները կրակի պես այրեցին սիրտս:

—Հետո շեյխը ասաց, — շարունակեց թոռնը, — այ իմ վորդի, Բողո ջան, այդպես ե, մի բան ասեմ, չնեղանաս, յեթե ներկա սերունդը չլիներ, մարդիկ ա-վելի հանգիստ կապրեյին: Այս ասելուց հետո, շեյխը դիմեց ինձ, — վորդի ջան, դրել կարգալը մեր ազգի համար մեղք ե, ի՞նչ կարիք կա սովորելու. քո պա-պերն են սովորել դպրոցում, թե՛ քո շեյխն ու փրփրը, վոր դու ել հետեես նրանց: Մի՞թե նրանք առանց կարգալու լավ չեն ապրել, վոր մենք վատ ապրենք: Շեյխը քարոզում եր և մտուռը խառնում:

—Այն, տեր իմ, այդպես ե, — աչքերը կկոցելով ասաց Բողոն:

—Այն, թասըն, ճիշտ ես ասում. նա գալիս և նաև մեր տունը, հենց այդ նույն խոսքերով քարո-զում ե հորս:

—Այն, Ջասըմ, հենց են իրիկունը, պետք և քեզ մոտ գալի, պատմեյի քեզ, բայց մոռացա:

Ջասըմը ննջում եր:

Բավականին ցուրտ եր թոռնը դողում եր ցըր-ախից. նա իր գլուխը գրեց Ջասըմի ծնկի վրա, կծկվեց ու քնեց:

1) Մրիդ—յեսթարկվող: Քրդերն ամեն տարի իրենց շեյխե-րին, վորպես բարոյական սահմանված կանոն, փող և վոչխառ են տալիս, յեսթարկվելով այդ կանոնին:

Կես գիշեր եր:

Հուսադեմին, յերբ նրանք ցրտից կուչ յեկած քնած եյին, մոտեցավ մի ավտոմոբիլ: Յերկու մարդ քնածներին դրին ավտոմոբիլի մեջ ու տարան:

Նրանք զարթնեցին տաք անկողնում:

Ժպտուն գեմքով մի ջահել աղջիկ մոտեցավ նրանց և հանելով նրանց ցնցոտիները՝ կարմիր շորեր հագցրեց:

Ո՞վ եր ալդ աղջիկը. յերանգ եր, թե իրականություն:

Թոսընը մի քանի անգամ շփեց իր աչքերը, իսկ Ջասըմը վարձացած նայում եր իր շուրջը:

—Վճրտեղ ենք մենք, հւր են բերել մեզ,—հարցրեց վարձացած Ջասըմը:

—Մանկատուն ենք բերել ձեզ,—այ այստեղ ձեզ նման շատ յերեխաներ կան. այստեղ ձեզ կկրթենք, զալոց կուղարկենք: Դեհ, հագեք ձեր կարմիր շորերը, գնանք՝ թեյ խմենք:

Ջասմն ու Թոսընն իրենց կարմիր շորերով զմայլվելով՝ հետեցին «սպիտակ աղջկան», վորը նրանց տարավ սեղանատուն:

Վճրքան մանուկներ կային այստեղ, տասը, քսան, հարյուր. Ջասըմի աչքերը շացան...

Նրանք նստեցին սեղանի առաջ...

Յերեկո յեր:

Գալավիսնի փողոցում դարձյալ զբոսնում եյին «Կրասիվի դյադյաները», պճնված պարոններն ու տի-

կինները. միայն մի բան եր պակասել. ծառի տակ, սովորական տեղում յերկու յերեխաները չեյին յերեվում:

Ո՞ւր եյին նրանք, այդ վոչվոք չգիտեր. բայց ամենքը զոհ եյին նրանց բացակայության համար...

Իսկ Ջասըմն ու Թոսընը, այդ որը նստած մանկատան սեղանատանը, հեզելով կարգում եյին իրենց դասը:

—Ամ... ցի... մա... րբ... քն (մենք ել մարդ ենք)

ՋԱՍՄԵ ՋԱԼԻԼ

Ս Տ Ա Լ Ի Ն Ի Ն

Ով լուսավայծառ, մեր բազմահանձար,
Անչափ սիրելի ընկեր Ստալին,
Վաղուց յեկել ենք զնդանից խավար,
Զգտում ենք բարձր լեռան կատարին:

Ո՛ր, աշխատավոր ժողովուրդներին
Թոխնքի կորով, թեք տվիր դու.
Մենք տեղ ենք հիմա մեր վեհ լեռներին,
Դաշտերին անծիր, աշխարհին խնդուն:

Պայծառ առաջնորդ, դու մեզ տանում ես
Բարձունքից բարձունք, դադաթից դադաթ:

Սիրա—պարտեզներում ու մեր հողում մեծ
Ծաղիկել են հազար յերջանկության վարդ:

Մեր անծայրածիր սահմանից այն կողմ
Կյանքը զնդան ե—մութ, խավարակուռ,
Գործազուրկ մարդուն, գյուղացուն անհող
Խեղդում ե հողսը—ժանտ ամենակուլ:

Այնտեղ—դաշտերում, կանաչ արտերում
Մարդն ե տառապում ու մնում քաղցած,
Դո ձայնն ե հնչում նրանց սրտերում,
Սրտերում ցասկոտ ու ալեկոծված:

Ու հիմա այնտեղ անկերջ աճում ե
Գալիք մարտերի հողմը խելագար.
Մի ուր նրանք ել քո կոչով կելնեն,
Դրոհի կերթան հնդթ, հաստատաքայլ:

Դրոհի կերթան քիլա կարգերի դեմ—
Վորպես շանթածին, փոթորկաբեր ամպ,
Ու հին աշխարհը հիմքից կքանդեն
Քո մեծ, իմաստուն առաջնորդությամբ:

□

Յ Ե Ր Ե Վ Ա Ն

Ահա Յերեան քաղաքը մեր նոր՝
Շինված պողպատից, քարից ու ցեխից,
Ահա և նրա բանակը հզոր,
Կռվված բանակը մեծ աշխատանքի:

Այնտեղ ե նաև տեխնիկումը մեր,
Ուր վոր քուրդ մանուկն ուրախ, խնդավատ
Մտած գիտության անծայր ծովի մեջ՝
Կռվում ե մեր նոր որերի համար:

Այնտեղ ե և քուրդ կինն անկաշկանդ,
Վորն յեկած մռայլ կենցաղից տաղտուկ՝
Յերգում ե ուրախ նոր կյանքն ազատ—
Խորհրդային վառ արևով խնդուն:

Մինչ Ալազյուղից կանչում են նրանց՝
Մովորողներին մեր առույգ, բազում,—
— «Յեկեք, շուտ յեկեք, կարոտով անանց,
Կոլխոզնիկները ձեզ են սպասում»:

Ու թե են առնում աղա ու աղջիկ,
Կարդում ու գրում, սովորում անվերջ,
Չե՞ վոր նոր ուժ ե հարկավոր կյանքին,
Լույս տարածել քուրդ կոլեկտիվի մեջ:

Ու Յերեանը, դարբնոց մի պայծառ,
Ուսմունքով զինված անմահ Լենինի,
Լույս աալով մանր ազգերի համար՝
Թռչում ե ճամբով մեր վառ գալիքի:

Զնգն, Յերեան, Ալազյուղի պես
Բարձրացիր հպարտ, հզոր, աննման.
Մենք մեր կրճքերով կպաշտպանենք քեզ՝
Կովի գնացող զինվորի նման:

Ի Մ Ո Ր Ե Ր Ը

1

Յեա անցա դաշտերով՝ ավերակ և անմարդ,
Յեա անցա գյուղերով՝ փլատակ ու դարհուր,
Ինձ տանում եր հայրըս՝ սարսափած ու շվար,—
Ու փախչում եյինք մենք,—չգիտես զեպի՞նք...

Իմ աչքերն արցունքով, արյունով լի՜ եյին,
Իմ շուրջը՝ գիակներ, ապա մահ և անկո՛ւմ,
Յեվ շները անտեր՝ նստած կտուրներին՝
Կաղկանձում եյին միշտ—վողբալից ու անքուն:

Ընդ անցնում եյինք լուռ՝ ամայի դաշտերով,
Ուր արտերը անջուր՝ չորացել եյին վաղ,
Ուր արյունը դեռ տաք՝ կանգնել եր լճերով,
Ուր մահն եր գարձել տեր և հնձել կյանքը վարդ:

Յեվ գոգույն եր յերկինք, ամպամած, անարև,
Յեվ հողմած եյինք մենք, և քաղցած և ուժատ...
Բայց փախչում եյինք միշտ՝ անկայուն, հեխե-
լեռներով, դաշտերով, ճամբերով խիստ դժար...

Այս դժբախտ, արյունոտ որերից դժգոհած՝
Յեղան բանվորները, գյուղացիք կիսամեղկ...
Յեվ նրանք հաղթեցին, բացվեց նոր Լուսաբաց.
Յեվ յեկավ փրկարար և կարմիր Հոկտեմբեր...

...Իսկ հայրս՝ ուրախ դուրս թռավ մեյդան,
Կանչեց. «Վորդի ջան, դարդից ազատվանք.
Ել մեր, դաշտերը չեն մնա խոպան,
Շուտով կունենանք և մալ և տավար...»:

Սարերը փախած մարդիկ ցած իջան,
Ու խոր ձորերից, անտառից յեկան,
Գյուղերն ել՝ ինչպե՛ս շարե շար մարջան,
Յեղան ծաղկեցին ու կանաչ հագան:

Ու հայրս ասաց. «Գնա, իմ վորդի,
Կարդա, սովորի՛, կարդին ուսո՞ւմ առ,
Ել չեք թափառի տկուր, անոթի,
Ել չենք մնա մենք առանց կամ, ջարջառ»:

Յեվ գիրք ու գրիչ դրած թեվիս տակ՝
Դպրոց վաղեցի ընկերներիս հետ,
Աշխատեցի միշտ սիրով, անդադար,
Վոր ընկերներիցս յեա չմնամ հետ...

Հիմա մեր գյուղում կապմել ենք կոլխոզ,
 Հալալ աշխատանք տանում միասին,
 Ամեն մեկ ունենք մեղ համար աշխոբ,
 Զուգել են դաշտը՝ արակտորն ու մաշին:

Մախմուր կանաչն է փռված ամեն կողմ,
 Սաս-խաս շորեր են հագել լեռ ու ձոր,
 Նոր կյանքն է ծաղկում մեր աշխատանքով
 Յեվ մեր քրտինքով՝ առատ, լուսածոր:

Իսկ յերբ յերեկոն իջնում ե—գալիս,
 Հավաքվում ենք մենք մեր նոր ակումբում,
 Մեծ Ստալինը ճառ է ասում մեզ,
 Լենինն ել կանգնած՝ ասես լուռ հակում:

2

Ու լսում ենք մենք, սովորում կրկին
 Դասակարգային կովի դպրոցում,
 Վոր կերտենք ամուր մի կյանք թանգապին.—
 Նոր անդամակարգ, ազատ մարդկություն:

3

Զ Ա Ն Գ Ը

Պիում է վերջին ժամը վերջապես
 Յեվ լրանում է արդեն հին տարին:
 Թուշում է բուսեն, թուշում է փնչակա,
 Ժամը ժամապահ կարմիր գինվորի:

Մինչդեռ դանգը մեզ՝ ավետում է—կյանք,—
 Կյանք—հզորության և հաղթանակի՝
 Յեվ հին աշարհը՝ մի վերջին անգամ
 Ճգնում է, վոր իր ծեր կյանքը փրկի:

Յեվ տեսնում է նա բանվոր—գյուղացուն՝
 Զինված ու պատրաստ մի մարդու նման,
 Հաղթանակների հավատով լեցուն՝
 Պատրաստ է վերջին մարտին, մաքառման:

Յեվ հին աշխարհի սիրտը կծկվում,
 Մարում է ահեղ և ընկնում ուշքից.
 Կանչում—«բռնեցեք, ռվ ե ինձ խեղճում,
 Կոկորդն իմ՝ ռվ ե ողակում ուժգին»:

...Յեւ վառեցն և զնդունս պայծառ նոր տարվա—
Հեղափոխութեան վերելքի թափով.
Յեւ հին աշխարհը՝ տառնապից տարված,
Իր գերեզմանն է տեսնուած սարսափով:

ՄԵՆՔ ՅԵՎ ԿԱՐՄԻՐ ԲԱՆԱԿԸ

Դեռ մանուկ եյի, յերբ յես տեսցի
Հին կյանքն ու նրա սուր-սուր փշերը,
Դեռ մանուկ եյի, յերբ յես սիրեցի
Ազատությունն ու նրա վարդերը:

Բայց քո սիրածը հավ եր տալիս քեզ
Առանց պայքարի և առանց կռվի,—
Հալածուած, արքան, թե շեյխը լակեյ,
Վորոնք միասին մի մարմին եյին:

Մենք յեղանք անահ մի որ նրանց դեմ
Յեւ տապալեցինք դահն ու վոսկե թագ,
Կռիվ մղելով մինչև լուսադեմ,—
Մենք հողի մարդիկ, բանվորի դավանկ...

Մենք, հողի մարդիկ, բանվորի դավանկ,
Աճեցինք արագ, բարձրացանք անդուլ,

Մենք, առանց արքա, առանց շեյխ ու թագ,
Մենք մեր գիրքերում զգոն ու արթնան...

Յեվ դասակարգի կամքով հաղթական
կանգնեցինք նոր տուն, նոր գյուղ ու քաղաք,
կերտեցինք զավոդ, հազար գործարան,
Յեվ... յերկաթակուռ մի կարմիր Բանակ:

Նա, վոր հակում է մեր սահմաններում,
Մեր ջրանցքներին և դռնաներին,
Մեր համայնավար դաշտերին վարուն,
Մեծ հայրենիքին մեր խորհրդային:

Զ Ի Ն Ե Ն

Դու սեպչա, կեռ ունքերով, մեր Զինե,
Ամար ու թուխ, վառ աչքերով, մեր Զինե,
Զեյրանի պես ման ես գալիս արտերում
Բաղդրահնչյուն նոր յերգերով, մեր Զինե,

Յերբ գնացինք բոստանները համայնքի,
Ինձ պատմեցիր ցամք անցած քո կյանքի,
Թե վինց բռնի ուզում եյին տալ մարդու
Յեվ մատնեցին քեզ ցավի ու տանջանքի:

Նմանվում ես թիթեռնիկին դաշտերի,
Զի լրացիլ գեռ տասնըչորսը քո տարին:
Տենչում ես դու սովորել ու սովորել,
Հասնել բարձր գիտության սեզ կատարին:

Ձգացի յես քո կռիվը հորդ դեմ,
Արժքվի պես ուզում եյիր ծվատել,

Ուզում եյիր, վոր չտային քեզ մարդու,
Հին որենքով չարչարեն ու նախատեն:

Յես զգացի տագնապնները պայքարիդ,
Վոր չտային քեզ տասնըչորս վոչխարի.
Լալիս եյիր, վոր աղաթով չծախեն:
Այլ՝ վոր քեզ տան խորհրդային աշխարհին:

Չարչարվեցիր բայց դու յերկար ժամանակ,
Ընկճվեցիր սև աղաթի վոտքի տակ,
Ու մի որ ել, սև աղաթը կոխելով,
Պիտներներին ասացիր դու համարձակ:

—Տվեք ինձ գիրք, տվեք ուսում, ձեզ մոտ գամ,
Յես ել լինեմ կոլեկտիվի ձեր անդամ,
Վոր վոչ մի բան մուլթ չմնա ինձ համար,
Յես փոքրիկ եմ, կյանք եմ ուզում մանկական:

Յե՛վ քեզ զվարթ պիտներները կանչեցին.
—Յե՛կ, դու փոքրիկ, մեր նոր ընկեր քաջածին,
Ինչ վոր սիրտդ ուզում ե՛՛յնկ, մենք կտանք,
Հերքիք, ինչքան սիրտդ, հոգիդ տանջեցին:

Յե՛վ այդ որից, յերբ անցան չորս տարիներ,
Համայնքի մեջ մտավ սիրուն մեր Զինեն,
Հիմա այնտեղ աշխատում ե յեռանդուն,
Իրա բախտը իր ձեռքերում՝ մեր Զինեն:

□

Ի Ս Մ Ա Ն Կ Ա Ն Ն Ե Տ

Իմ սիրուն բալիկ, իմ ծաղկած գարուն
Դու խորհրդային արևի նեքո
Հասանկ ես քաշում ուրախ ու ցնծուն,
Դու վաղվա հերոս, մարտիկ կրակոտ...

Բայց մեր Յերկրից դուրս—աշխարհում ուրիշ,
Ուր բալիկներ կան նույնպես քեզ նման,
Ուր բանխորհրդները անվախ, քաջարի,
Պայքար են մղում տերերի դիմաց—

Բո ընկերները դեռ խեղճ են, անշող,
Դեռ ձյուն ե այնտեղ ե դաժան ձմեռ...
Դեռ նրանք ցրտում՝ անհաց ու անշոր
Ապրում են տրտում, խեղճ ու կիսամեռ...

Նրանց համար չեն մրգերը պես-պես,
Շողողուն շողերն ու ծաղկած գարուն,

Շրջում են նրանք գորշ ստվերի պես,
Վորբերի նման անտեր, անանհուն...

Իմ սիրահան տղա իմ ծաղկած զարուհի,
Շուտով այնտեղ ել կլինի կռիվ,
Շուտով այնտեղ ել կթափվի արյուն,
Յեվ բանվորների ուժը վիթխարի,

Նրանց համար ել վերի անշուշտ
Կարմիր Հոկտեմբեր՝ ինչպես մենք բերինք,
Կքշի ուժն այդ բուրժուazների կուշտ,
Ինչպես մենք արինք մեր Հոկտեմբերին:

... Կերգեն նրանք ել քեզ պես խնդագին,
Հասակ կքաշեն նրանք ել քեզ պես,
Կաշխատեն ուրախ և կապրեն հանգիստ,
Մեր Յերկրի զվարթ մանուկների պես...

ԱԼԱԳՅԱԶԻ ԼՃԱԿ

Ալագյազի բարձրաքանդակ սեղ լանջին
Կապուտագեղ մի լճակ է ծիծաղում.
Արծաթավառ ձյունի նման միշտ վճիտ՝
Յերկինքն իր մեջ՝ ծփծփում է ու խաղում:

Ու շատ անգամ լճակումն այդ մշտաջինջ
Տեղացել են վարար՝ անձրև ու կարկուտ,
Փոթորիկներ ու ամպրոպներ ավերիչ,
Բնության այդ տարերքները ահարկու:

Բռնվորները չեկել նայել ու անցել,
Ափսոսացել լճակի ջուրը մաքուր,
Ափսոսացել, վոր ծարանվ են մնացնել,
Վոր չեն տարել գյուղը—ջուրն այդ յերկնագույն:

Լճակը լուռ, սրտակարգառ ու կարկամ
Նայել է այդ քոչվորական թափորին,

Ան ստորել,—մի որ ահա պիտի գան
Գյուղ հիմնելու իր ծիծաղկոտ ափերին։

Մինչ նորանոր քոչվորներ են գալիս միշտ
Իր յեղբերին կոներ զարկում ու գնում,
Յեվ նա լռին մորմոքում է դառնավիշտ,—
—Ա՛խ, հերիք ե, վորքան քոչվոր եք մնում։—

Գյուղ հիմնեցեք ափերին իմ ծիծաղկուն,
Դարձեք համայնք, քաջաբազուկ արտավճի,
Վոր միասին առավոտից իրիկուն
Փայտանք իրուր սրտարաց ու բախտավճի...

□

ԿՈԼԽՈԶԻ ԱՐՏԸ

Իարեան լույսով հերկն է փայլում,
Պապղում է լույսի պես,
Ու վռակեվառ սերմն իմ սրտում,
Կանաչում է վարդի պես։

Ի՛նչ անուշ է արաի մոտից
Թռչող քամին, սուրացող,
Ինչքան քաղցր է կոլխոզ կյանքը,
Ընդ կյանք ու խինդ, սեր տվող։

Արդեն սերձը պահ ենք սվել
Ես հողերին՝ յերգելով,
Յեվ խնամքի առատ անձրև
Շաղ պիտի տանք մենք սիրով։

Մեկ էլ տեսար արտը խնդաց
Լիք հասկերի աղմուկով,

Ու պահեստը նորից ցնծաց
Յորնի, գարու խշուղով:

Ինչքան քաղցր է շունչը հողի,
Ակոսները սև հերկի,

Ինչքան քաղցր է շունչը հողի,
Վալն ու հունձը կոխողի:

ԿԱՐՄԻՐ ՄԱՅԻՍ

Ջան, նորից յեկան մայիսյան որեր,
Չորս կողմ բացվեցին գույն-գույն ծաղիկներ,
Դձև, կարմիր մայիս, ուրախ ես, պայծառ,
Ինչպես Միության ազգերը հազար:

Յերբ դու գալիս ես, սիրելի մայիս,
Յոլում են շողքերդ հանդերում բերքի,
Դու մեզ վոսկեվառ որեր ես տալիս,
Դու տոն պայքարի և աշխատանքի:

Ինչպես սևասիրտ ու ցրտին ձմեռ՝
Մենք դուրս քշեցինք կեղեքողներին,
Մերն են գործարանն ու բերրի հողեր,
Մենք հիմա տեր ենք և հարվածային...

Բայց մեր Յերկրից դուրս՝ մեզ այնքան մոտիկ՝
Ելի մենք ունենք յեղբայրներ բազում.

Նրանք ազատ չեն... բայց վորպես մարտիկ՝
Ունեն յերկաթե և՛ կամք և՛ բազուկ...

Նրանք ել կելնեն... շուտով, մեղ նման
Կը քշեն ցեցին, հարուստին, աղին.
Շրջում ե այնտեղ Լենինը անմահ—
Յույց տալու նրանց պայքարի ուղին...

... Յեվ նորից կըգան մայիսյան որեր,
Չորս կողմ կըբացվեն գույն-գույն ծաղիկներ.
Ավելի ուրախ կերգենք մենք այն ժամ—
Սոսանց տերերի և արքա դաժան...

□

Ա Մ Պ Ո Ւ Ա Ն Ձ Ր Ե Վ

Ե՛յ, սեվ ամպեր, թռևիս ամպեր,
Մեր անսահման արտերին
Թափեք շիթեր զովաբեր,
Հոգս տվեք մեր սրտերին:

Թափեք, լցրեք դուք չորս դին
Համայնական խնդություն,
Վոր նոր գլուղը աշխատի
Ժիր մըջյունի պես անդուլ:

Թափեք, ցողեք, վոր խնդան—
Հերկ ու արոտ, հանդ ու արտ,
Վոր մեր բերրի հողը տա
Ծիլեր՝ կանաչ ճառագայթ:

Ինչ հույսով վոր ցանել ենք՝
Նույն հույսով ել մենք կգանք,

Վոր հասուն հասկը հնձենք
Բազուկներով ամրակամ:

Ե՛ր, սե՛վ ամպեր, թիւիս ամպեր,
Մեր անսահման արտերին
Թափե՛ք շիթեր զովաբեր,
Հույս տվե՛ք մեր սրտերին:

○

Գ Ո Գ Ե Ն

1

Հինդ դեյրա հագած, թամազին կապած,
Նախշուն գուլպայով, կոնտուրա վոտքին
Մեր ջահել Գողեն ուրախ, սրտաբաց.
Համագումար եր յեկել հրճվագին...

Յերբ վերադարձավ նա գյուղը իրենց
Բաքաքից տարած իր թարմ հուշերով,
Իր ծանոթ կանանց խկույն հավաքեց,
Յե՛վ պատմեց նրանց յերկար ժամերով:

Պատմեց կոլխովի ոգուտի մասին,—
Թե ինչքան լավ է ձեռք-ձեռքի տված
Աշխատանք տանել, լինել միասին,
Հասնել ունեոր կյանքին յերազած...

2

Հազիվ տասն ուր եր անցել այդ ուրից,
Յերբվոր գյուղ մասն մեքենա, տրակտոր,
Կարծես Գողեյի սիրտը արեւից
Մայիսյան պայծառ զարուհովա մի ուր:

Յեւ դարձաւ Գողեն զեկամարունի,—
Մանկական մտուր, դպրոց բաց արաւ,
Կովեց կուլակի, շեյխերի դեմ հին,
Բեզի, աղայի դեմը անիրաւի:

Սիրեց նա զբքեր, «Ռյա Թազա» կարգաց,—
Վորպես ուղեցուց պայքարի ճամբին
Գողեն զբանցից անշափ գոհ մնաց.
Յեւ ժպտաց ինչպես գարնան շեկ արփին:

⸘

Բացվել ե ուրը շեն սրտի նման
Հերկած հողերի վրա կոլխողի,
Կոլխողն իկ կանանց վրա ժրաջան,
Վորպես մի նշան բախտի, մուրազի:

Ո, հատիկները վոսկի ցորենի,
Հազարով, բյուրով ցանում են նրանք.
Յեւ աշխատում են՝ ինչպես մըջյունի
Խմբերը աշխույժ—արևոտ ամռան:

Մենատնտեսը կանգնել ե մենակ՝
Տխուր, մտածկոտ ու նայում հեռվից,
Կարծես չլինի կապույտն յերկնի տակ.
Կարծես մութ մաղեն արեից, վերից:

2

Իսկ մյուսները, Գողեյի վրա՝
Մարջանի պես վառ շողերն են խաղում,
Ծփում են հովից թամաղեն, դեյրան,
Աշխատանք կոչված այս ուրախ խաղում:

Յեղաւ աշունը բերքառատ, հասուն,
Բերեց կոլխողին և՛ բերք և՛ բարիք,
Կանգնել ե Գողեն ճակատը շողուն,
Նման կովից հետ դարձող մարտիկի...

Նա, վոր քյուրդ գյուղում նոր կոլխող հիմնեց,
Նա, վոր մեծաշրեց կոլխողն որեցոր,
Նա, վոր իր պարտքը պատվով կատարեց,
Յեւ դարձաւ յերգիս հերոսը այսօր:

□

Ձ. Գ Ե Ն Ձ Ո Յ Ի Ն

Սիրելի ինկեր, ահա քեզ գիրք ու թերթ ու մատյան՝
Աստղաշար հուլունքի պես զոգված միմյանց,
Ահա և տեխնիկումը, վորպես լուսասփյուռ փարոս,
Ուր գնում ես դու միշտ այնքան սիրով...

Նայի՛ր զբլուրին մաքուր՝ ցուցափեղկերում բազմած,
Վորոնք շողշողում են մեր գյուղում հիմա,
Մինչ խավարը կորածեջք—սև ժառանգը դարերի—
Շտապ նահանջում և յետևը սարի:

Դու, սիրելի տեխնիկում, տուն գիտության դու
պայծառ,

Լենինյան կամքով դու այստեղ բարձրացար,
Քուրդ մանուկների համար դարձար դու մեծ

սփոփանք,
Դու մարջանից, մարդարտից, վոսկոսց ել թանգ...

Դու տալիս ես մեզ նոր մարդ և կադրեր միշտ
նորանոր,

Դու նոր գյուղին, կոլխոզնիկին ամեն ուր
Մի նոր մարտիկ, մի նոր թև, մի նոր ուժ ես
հասցնում,

Դու թանգադին իմ սեր, դու պայծառանում...

Ահա և «Ռյա-Թադան», մի նոր լուսարձակ, նժար,
Վորն ուղի յե ցույց տալիս քեզ ամեն ժամ,
Նրա եջերում—քեզ հետ Ղեկավարն և խոսում միշտ,
Այնտեղ պայքար կա աննահանջ և անվիշտ:

Սովորի՛ր դու, ընկեր իմ, սովորի՛ր ու գրի՛ր դու,
Սովորի՛ր ու գործի՛ր և յեղի՛ր արթուն,
Ինչպես նա յե,—Առաջնորդը մեր մեծ, պողպատակամ,
Նա—կոփված մարտերում բյուրավոր անգամ...

ՋԱՐԴՈՇ ԳԵՆՋՈ

Ն Ո Ր Գ Յ Ո Ւ Ղ Ը

1

Գարուն եր, աշխատանքի ուր եր: Արտոնները, դաշտերը զարդարված էյին գույնզգույն ծաղիկներով ու անաչով: Սարերի գագաթների ձյունները հալվում էյին, փոքրիկ առվակներ կազմում, միախառնվելով կքչքչան աղբյուրների հետ՝ գետ էյին դառնում:

Սարյակները, ճնճղուկները հետ միասին յերգում էյին գարնան գալուստը: Յերկինքը պարզ եր, կոռնկների հաճելի ձայնն եր լսվում: Սարի լանջին հովիվը սրինգ եր նվագում՝ հուզելով իր հոտին ու մոտակա դաշտում աշխատող չթփորներին: Գյուղի ջահել հարս-

ներն ու աղջիկները, կոններն ուսած, գեպի մոտակա աղբյուրն էյին շտապում: Նրանք հրում էյին միմյանց և ծիծաղում, իսկ մի մասն արդեն ջրով լիքը ամաններն առած՝ վերադառնում էյին գյուղը:

Պառավների մի մասը խնոցի եր հարում, վոմանք գուլպա էյին գործում, վոմանք ել իլիկ մանում:

Մի տեղ հավաքված՝ առույգ տղամարդիկ յերկրագործական ջարդված գործիքներն էյին նորոգում, կամ նորը շինում: Գյուղում աղմուկ եր. աշխատանքը յեռում եր: Պարապ մարդ չկար:

Գյուղի նոր դպրոցի գոանը հավաքված հարյուրից ավելի աշակերտները խաղում և աղմկում էյին:

Ջանդը տվին. աշակերտները ներս մտան:

Գյուղից ներքև՝ փարթամ, պես-պես ծաղիկներով փշայրի վրա գառներն էյին յերբեմն թռչկոտում իրար վրա, կամ հոտ առնում միմյանցից, իսկ մի քանի փոքրիկ ուլիկներ անընդհատ խաղում էյին:

Նայելիս յես հիշեցի իմ հին որերը, վորովհետեւ մեր գյուղում յես շատ էյի գառներ արածացրել:

Գառնարածը միջահասակ, սպիտակ մորուքով մի ծերունի եր. յես մոտեցա նրան և բարևեցի:

—Բարև,—պատասխանեց ծերունին:

—Ի՞նչ ե, ծերունի,—ասի,—տղա չունես, վոր գառներն արածացնի:

Նա ծիծաղեց, հետո լոեց ու սկսեց ծխամորճը լցնել, գլուխը շարժեց և սկսեց ծխել:

—Այո, գառնարածն ել, հովիվն ել յես եմ: Իմ րերս ախպիս եմ անցկացրել, ախպես ել անցնելու

յեն. յերանի ձեզ, վոր սոժորում եք, դիտություն եք ձեռք բերում:

Մեր խոսակցությունից քիչ հետո դպրոցի զանգը ալին. մենք մոտ ելինք դպրոցին, զառները վեր թռան զանգի ձայնից: Ծերունին առանց խոսելու՝ ինձ թողեց ու հետեց զառներին:

Հանկարծ ներքեից ինչ-վոր ձիավոր յերևաց: Նա յեկավ և դպրոցի առաջ կանգնեց: Աշակերտներն սկսեցին աղմկել, — Ռոստամն ե, Ռոստամը:

Ռոստամն իր հետ հարյուրից ավելի քրդական «Ռյա Թազա» թերթ եր բերել: Նա բարևեց բոլորին, թերթերը հանձնեց ուսուցչին և գնաց գյուղի մեջ: Յեա Ռոստամի մասին շատ բան ելի լսել, բայց նրան անձնապես չեյի տեսել:

Ինչ հետո գնացի Ռոստամին այցելելու:

Նա նստած եր Գյուղխորհրդի գրասենյակում: Բարեկցի:

Ինչ-վոր թուղթ կար ձեռքիս. նա խնդրեց, վոր այդ թուղթը տամ իրեն. յես ավի Կարդալուց հետո, իր աջ կողմի պատից կախած հեռախոսի փողը վերցըրեց և սկսեց խոսել:

— Այո, այո. Մուսա, դո՛ւ ես. յես շրջանից նոր վերադարձա. հայտնում եմ քեզ, վոր շրջկոմը համաձայն ե մեր ասածին. յերեկոյան ժողով եմ անելու. իմացիր, վոր քո ներկայությունն անհրաժեշտ ե. ուրեմն անհամբեր կսպասեմ քեզ:

Հեռախոսափողը տեղը դնելուց հետո, գիմեց ինձ.

— Համեցեք, նստեք: Ինչո՞ւ եք այդպես կանգնել:

Մենք նստած ելինք միմյանց դեմ:

Ռոստամը գեղեցիկ եր, բարձրահասակ:

Մի ինչ-վոր թուղթ ձեռքին՝ սկսեց կարդալ, հետո բարկացած՝ թուղթը ծալեց և դրեց սեղանի վրա:

— Դժվար ե, — ասաց նա, — յերբ պետք ե կուլակներին արմատահան անենք:

— Ի՞նչ խաբար ե, ընկեր Ռոստամ, — հարցրի յես:

— Մի քանի որ սրանից առաջ յես նամակ ելի գրել Բաթումում աշխատող մեր ընկերներին, վոր գային՝ միասին կոլխոզ կազմակերպելինք: Կուլակներն իմացել եյին այդ լուրն իմ նամակից առաջ և այսպիսի պրովակացիա տարածել, թե «Ով վոր կոլտնտեսություն մտնի, նա դառնալու յե կազյոննի անձնավորություն, նրա աշխատանքի յերեք քառորդ մասը հանձնվելու յե պետությանը, իսկ ապրելու բնակարանի համար կանխիկ դրամ են ուզելու և այլն»:

Բաթումի մշակ ընկերները գրել եյին. — «Այո, մենք գալու յենք, մենք վատ ենք ապրում, փալանի տակ փթել ե մեր մեջքը»:

Ռոստամն ել ավելի հուզվեց, նա ամբողջ ուրը մըտածում եր կոլտնտեսություն կազմակերպելու վրա:

Ռոստամն իր աչքի առջև տեսնում եր հարևան գյուղերում կազմակերպված կոլտնտեսությունները, վորոնք մի յերկու տարի գոյություն ունեյին, բայց տնտեսապես բավականին դարգացել և առաջադիմել եյին:

2

Արեւ մայր եր մանում. նրա կարմրավառ ճառագայթները քիչ-քիչ նվազում եյին. չթվորները դաշտային աշխատանքից վերադառնում եյին տուն: Հոգ-

նաժ յեղները դանդաղ քայլում էին: Նախիրն էլ գյուղը մտավ:

Մոտ կես ժամից հետո գյուղը հանդարտվեց: Մենք ողբալում հաց եյինք ուտում: Հանկարծ դուռը բացվեց, Մուսան ներս մտավ. բարեկեղեց հետո նա էլ օկսեց մեզ հետ հաց ուտել:

Մի քանի րոպեյից հետո հալտնեցին մեզ, վոր գյուղացիք հավաքվել են, պետք է գնալ և ժողովն ըսկըսել:

Գնացինք ժողովի:

Ժողովարանը լեցուն էր աղամարդկանցով և կանանցով:

Ռոստամը հայտարարեց ժողովը բացված: Ժողովի նախագահն էր ստաժավոր հին հովիվ Զատիկ-Հասոն: Զեկուցողն ինքը՝ Ռոստամն էր:

Նա խոսում էր ժողովրդական կյանքի մասին, վորոնք կուլտուրական կյանքից կտրված թափառում էյին լոկ:

Հետո Ռոստամն ավելացրեց. — «Յես չեմ ուզում շատ խոսել, դուք լավ գիտեք, թե ովքեր են մեր դասակարգային թշնամիները գյուղում. նրանք զնասում են, խանգարում մեր աշխատանքները: Դեռ անցյալ տարի յեղ դուք քոչվորական կյանքով եյիք ապրում Արագածի լանջերում: Դուք գիտեք, թե մեր յերկիրն ինչքան է առաջադիմել. մենք սոցիալիզմ ենք կառուցում մեր յերկրում, առաջ են գնում մեր կարմիր քաղաքներն ու գյուղերը»:

Մի քանի րոպե տիրոջ լուսթյունից հետո, Կուրակ Ավգոյի և Փիր Բադոյի ադենտներն այնտեղ է-

լին: Նրանք թաղնվել էյին և աչքերով խոսում միմյանց հետ:

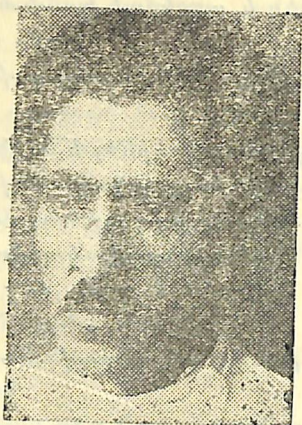
Ռոստամն իր ճառը վերջացրեց հետևյալ խոսքերով.

— Ընկերներ, կյանքն առաջադիմել է, մենք յետ ենք մնում. հետաքրքրվեցեք ձեր շրջապատով, հարևան գյուղերի կյանքով: Հպեաք և իզուր տեղը ժամանակ անցկացնել. յեկեք մեր գյուղում կուլտուրացիուն կազմակերպենք. ախպես է ասել մեզ ընկեր լենինը:

Ռոստամից հետո խոսեցին պառավ Սասունը, Մուսան:

Յերեկոյան քսան տնտեսությունից կոլխոզ կազմակերպվեց Սարգս գյուղում:

Փիր Բատընը, Կուրակ Հասոն և շեյի Արաբը մինչև առավոտ չքնեցին:

Ա. Հ. Մ. Ս. Գ. Ե. Մ. Ի. Ս. Զ. Ի.

Գ Յ Ո Ւ Լ Ե Ն

Գյուլինն առաջ աղքատ ու խեղճ՝
Դառն արցունք եր թափում գիլ-գիլ,
Վռչինչ հուններ աշխարհի մեջ,—
Յեվ որը նեղ, և անհանգիստ:

Յեվ տխրում եր և մտածում
Նման անհույս, տխուր վորբի,
Դանդի տունն եր նրա լիցուն
Մանուկներով մերկ ու բորբիկ:

Յեվ որն չեկավ չերջանկավետ,
Նախագահը կոլեկտիվի

Խոսեց չարքաշ Գուլինի հետ,
Յեվ ուժ տվեց նրա թևին—

Ասաց,— Գյուլին, ալ անդունման,
Քեզ կոլեկտիվ արի տանենք.
Դատիր, բանիր մարդու նման.
Յերեխանցըդ քրջից հանենք:

Լսեց Գյուլինն նախագահին
Մի աչքն արցունք, մեկը ծիծաղ,
Դիմում տվեց կոլեկտիվին,—
Խեղճությունից խալառ պրծավ:

Հիմա Գյուլինն պինդ նվիրված,
Հարվածային աշխատանքով՝
Ապրում է լաչն ու սրտաբաց,
Ուրանս սրտով, ուրանս յերգով:

Ն Ո Ր Ի

Յ Ե Ր Գ

Արևակեղ Շամ քաղաքում,
Մոտիկ կանգնած պատուհանին,
Խեղճ Ռեհանը շղթայակուռ՝
Նայում է ձեռ մեր աշխարհին։—

«Շերտա՜նի ¹⁾ աստղն է պայծառ,
Յեւ ազատ են այնտեղ կանայք,
Շամ քաղաքում արևալուսն՝
Կինը չունի վնչ սեր, վնչ կյանք»։

Վողջու՜ն, վողջու՜ն, հավալ ²⁾ Ռեհան.
Լսիր մեր նոր լերգերը տաք։
Վորոնք գրված են ջերմ ու վառ
Շերտա՜նի արևի տակ։—

Դրում ենք քուրդ կանանց մասին՝
Ազատության, վորը այսօր
Պայծառ ժպիտն իր լերեսին՝
Կռում է իր բախտը հզոր։

Ազիզ հավալ, խուշկե ¹⁾ Ռեհան,
Ահա ձայնս, լսիր դու ինձ,—
Կովիք դեմը սև բռնության,
Հեռու ընկած մեր սահմանից։

Գիտեմ այնտեղ, Գրգատանում,
Հազար ճորտի, ինչպես վիշապ՝
Դեռ ճգմում է սև ճանկերում—
Բռնությունը իր խստությամբ։

Բայց Շերտա՜նի թիկունքն է քո,
Վողջունում է նա քեզ հպարտ—
Բանվորներով ու բանակով,—
Շերտա՜նից մինչև Բաղդատ։

Արևակեղ Շամ քաղաքում,
Դու չարչարվող հավալ Ռեհան
Մեզ մոտ բլուլն ²⁾ լերգում է քո
Կովի լերգըն ու ազատության։

1) Դույր

2) Սրնգափող

1) Խորհրդային յերգեր

2) Ընկեր

Յերգում ե ջերմ և վողջունում
Պոետ Նուրին պալքարը քո. —
Մերկ ճորտերին ճնշված ու թույլ,
Վորոնք դեռ կան լծի ներքո:

Վորպես հրե կարոտախինդ,
Շառագունած այգը վորպես,
Վողջունում և Նուրին անվիշտ.
Ճորտ լերկըրներն արևակեց:

□

Գ Ն Չ Ո Ւ Շ Ի Ն

Գնչուհի ես, սիրուն Զլֆե,
Բանաստեղծ ես դու վոսկերառ.
Խոսքըդ քաղցրը ու արև' ե,
Յերգ ու խաղըդ կրակից վառ:

Քո հասակը՝ վայրի ռեհան.
Պայծառ դեմքով, կրակ աչքով, —
Բարով չեկար դու Յերևան,
Գնչուական ազատ հոգով:

Յերգեցիր դու իմ պատի տակ,
Դեմ ու դեմն իմ պատուհանիս.
Ձայնըդ ալնպես քաղցր ու պարզ. —
Ինչպես քնարն Ահմադ խանի:

Սրտիս խորունկ դադոնարանում,
Անհանգչելի հուշի պես վառ —
Մնաց քո յերգը թախծանուշ,
Յերգըդ թովիչ ու վոսկերառ:

Քո լերդի մեջ լես զգացի,
Վոր կա մի մեծ, խորունկ կսկիծ,
Վոր ձգտում եր տենչով անծիր
Դուրս գալ մի՞ին, հին աշխարհից:

Ու դուրս չեկար... Թողեցիր դու
Ձեռք կարկառելն ամոթալի.
Բացեց քո դեմ ազատ մի դուռ —
Գործարանը մեր թնդալի...

Քեզ գրավեց լույսն անսպառ,
Շերտաճի ¹⁾ արևալուր.
Հողիդ լցվեց անվիշտ ու վառ —
Նոր լերգերով հազարավոր:

Հանիր վերջին միտքը քո հին,
Վոր գցում եր քեզ դռնե-դուռ
Յերգեր յերգը նոր աշխարհի,
Յեղիր մեզ պես զվարթ ու կուռ:

Յերգեր դաշտը համայնական,
Գործարանի ուժը հյուր:
Ու նոր կենցաղը քրդական,
Վոր ծաղկում ե արդեն այսուր:

Այն ժամանակ ավելի վառ,
Կը հնչի քո լերգը հստակ —
Քո ջերմ քնարը վռակերառ,
Շերտաճի արևի տակ...

1) Սոբորդային

Վ. Ն. Ա. Գ. Ը. Բ.

Մ Ա Ն Հ Վ Ա Ն Ի Ց Ա Ռ Ա Ջ

Յերբ լես կոլխոզի արտը գնացի —
Արև եր անուշ՝ հասած արտի պես,
Այնտեղ կար նաև մի ծեր գյուղացի,
Մաղերն ըսպիտակ՝ Մասիս սարն ինչպես:

Ինձ տեսնելուն պես՝ դանդաղ մոտեցավ,
Հանեց չիբուխը և դրեց ըերին,
Ու պահ մի մեր լավ ներկան մոռացած՝
Մըտաբերեց նա անցած օրերն հին:

Ասաց տխրալի. «Քյասիբ ելի լես,
Մի կով ունեցի միայն կարիս տակ,

Ու պահում նրան աչքիս լուսի պես...
Ականջըս ձենին պահած անդադար...

Յերկմը դատեցի դրանից հետո,
Մինչև մի կով ել ունեցա նորից...
Նեղն ընկած տեղը՝ նրանց լեռ հերթով
Լծում ելի միշտ, խճու բերում սարից:

Ունեցի տղա—անունը Ազիզ,
Ու մի աղջիկ ել—նանում անունով.
Բայց, ախ, ունեցի ուրիշ լուծ վզիս...
Կանչեց հարուստ բեզն ինձ հանկարծ մի ուր

Գոռաց նա վրես և ասաց եսպես.
—Յես քեզ մի կին եմ բաշխել արմադան,
Իսկ դալանի տեղ՝ պետք ե աշխատես
Ամբողջ հինգ տարի ձրի դու իմ տան...:

...Մնացին անտեր մալս ել, ոճախս ել,
Մնացի լեռ ել բեզ-աղին գերի,
Ռժմ կարող ելի ոգնության կանչել,
Սև՝ մնա եղպես անանուն տարի:

Հետո՝ ուրիշ սև՝ ել լեկավ գլխիս,
Իրար լետեից մեռան և՛ իմ կին,
Յեվ իմ Ազիզը՝ սրտով միշտ ազիզ.
Ախ, մեռավ նաև խանութն իմ անգին:

Ու ծերացա լեռ՝ անխիղճ բեզի մոտ.
Մնացի մենակ, անտեր, անոճախ.

Կնոջ, հարազատ լերեխիս կարոտ—
Ոչքըս ջուր, անճամր

Հազար լերանի՛ ձեզ. նհր ջահելներ,
Հազար լերանի՛ ձեր ուրախ որին.
Կորան, գնացին հին զալում բեզեր,
Դհլք եք տերն հիմա ձեր աշխատանքի:

Ունեք բեզերի, քցիվի տեղ հիմի
Ձեր տավին տեղյակ լավ իշխանութուն.
Բարձր վալելեք ձեր ուր կարմիր,
Հետն ել ես դաշտը՝ կանաչ ու սիրուն...»:

* *

Ինձ թվաց հանկարծ, թե նա հոգնելով,
Այդ տխուր-տրտում պատճութունից վերջ
Իր նստած տեղում ննջեց մի ժամով.
Բայց վհչ... ծերունին հավիտյան քնեց...

ԻՄ ԶԱՄԲՈՐԴՈՒԹՅՈՒՆԸ

Անախ դաշտեր չես ման չեկա,
Տեսա բամբակն սպիտակ.
Աչքըս լցվեց ուրախութեամբ,
Զարկեց սիրտն իմ կրծքի տակ:

Տեսա ախտեղ—դաշտում անծիր
Կոմսոմոլ ու պիոներ,
Վերոնց դեմքին չես կարդացի՝
Դաշտում բամբակ չթողնել:

Գործարանը մտա հետո
Տեսա ախտեղ—աղմուկում—
Գործում ելին չիթ ու կտոր՝
Յեվ գլուղերին ուղարկում:

Ապա անցա հազար քաղաք,
Տեսա մարդկանց մկանուտ.
Ապրում ելին հաշտ ու խաղաղ
Հազար տեսակ ժողովուրդ:

Յեւա բարձրը զողանները՝¹⁾
Յեվ անձրև կար, և քամի,
Այստեղ ելին քոչվորները
Հին կենցաղով տակավին.

Յեվ չես ախ եմ տենչում, վոր քուրդ
Բոչվորութունը, սակայն,—
Հարկավոր ե վերացնել շուտ,—
Ա՛յդ ե ասում ապագան:

1) Զողան—ամառանոց, յայլա:

Ն. ԶԱՐԹԱՆ.—Քրդական զբաղմունքի առաջին ծաղիկները	5
ԱՐԱՐ ՇԱՄԻԼՈՎ.—Ալադուղի քրդերը. Թարգմ. Սուրեն. Քոչարյան	12
ՀԱՋԵՑԵ ԶՆԴԻ.—Աստ և Լայլե. Թարգմ. Ս. Տարունցի	61
» » Զոզան . Թարգմ. Ա. Ավդալ	66
» » Յես իզուր չլսեցի քեզ Թարգմ. ՀՐ. Քոչար.	69
» » Զաչան . Թարգմ. Ա. Ավդալ	71
» » Յեմանչայիլի դառնարածները Թարգմ. Ս. Տարունցի	74
» » Ինչ անեմ . Թարգմ. Հր. Բոչար.	77
Ա. ԱՎԴԱԼ.—Քառյակներ . Թարգմ. Ս. Տարունցի	80
» » Մեր արտը . Թարգմ. Ս. Տարունցի	83
» » Զամբիլ Ֆրոշ . Թարգմ. Ն. Զարյան	84
» » Զասըմն ու Թոսընը .	94
ՀԱՍՄԵ ԶԱԼԻԼ.—Ստալինին Թարգմ. Սարգեն .	108
» » Յերեան . Թարգմ. Ս. Տարունցի	110
» » Իմ որերը .	112
» » Զանգը . Ս. Տարունցի	115
» » Մենք և Կարմիր բանակը .	117
» » Զինեն . Թարգմ. Ս. Տարունցի	119
» » Իմ մանկան հետ .	121
» » Ալադուղի լճակը . Ս. Տարունցի	123
» » Կուլսուղի արտը .	125
» » Կարմիր մայիս .	127
» » Ամպ ու անձրև . Թարգմ. Ս. Տարունցի	129
» » Գողեն .	131
» » Զ. Գենջոյին .	134
ՀԱՐԴՈՑԵ ԳԵՆԶՈ.—Նոր դրուդ . Թարգմ. Ա. Ավդալ	136
Ա. Միրզաի.— Գուլեն . Թարգմ. Ս. Տարունցի	142
ՆՈՒՐԻ.— Յերգ . Թարգմ. Ս. Տարունցի	144
» » Գնչուհին .	147
Վ. ՆԱԴԵՐ.— Մահվանից առաջ .	149
ԱՔԱՐԵ ՇԱՐՈ.—Իմ նամբարդությունը . Թարգմ. Ս. Տարունցի	152

ԵԶ	տող	վր	ապագա և	պետք և լինի
5	3	վ	դարձել	դարձել
7	7-12	ն	սյուսեյիլ-Շեքսբիբյան	սյուսեյիլ-Շեքսբիբյան
9	12	ն	Լենինգրադի արևել-	Լենինգրադի Արևել-
9	21	ն	միություն	Միություն
10	23-24	վ	պետական հրատարակչությունը	Պետական Հրատարակչությունը
6	10, 11	եջերում	ապագա և հայաստան	պետք և լինի Հայաստան

ԳԻՆԵԼ 1 Ռ. 20 Կ.

ԿԱԶՄԸ 60 Կ.

914

Курдские Советские писатели

Составил А. АВДАЛ

Гиз ССР Армении Эривань